

“ปี 1949 ได้สถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นจนถึงปัจจุบันเกือบจะ 37 ปีแล้ว ในระหว่างนี้หนทางที่จีนเดินเลี้ยวตลอดต่อเนื่องมาก มีระยะที่พัฒนาไปอย่างราบรื่น และก็มีระยะที่ประสบความล้มเหลว หลังจาก “การปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรม” สิ้นสุดลง เราได้ประเมินสถานการณ์อย่างสุขุมเยือกเย็น พิจารณาทบทวนในวันข้างหน้าจะเดินอย่างไร การแบ่งเส้นเขตนั่นคือการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางชุดที่ 11 ครั้งที่ 3 ของพรรคเรา การประชุมครั้งนี้ได้กำหนดเข็มมุ่งและนโยบายใหม่ประการต่าง ๆ ขึ้นเป็นชุด

การปฏิรูปของเรา การเปิดประตูต่อภายนอกและการทำให้ภายในมีความคล่องตัวของเรา เป็นการยืนหยัดในหนทางสังคมนิยม ภาระหน้าที่ของสังคมนิยมก็คือต้องพัฒนาพลังการผลิต เสริมกำลังของประเทศสังคมนิยมให้เข้มแข็ง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นทีละขั้น จากนั้นจะได้เตรียมพื้นฐานเพื่อการเข้าสู่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในวันข้างหน้า ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานระยะหนึ่งที่แล้วมา เราได้มองข้ามระยะสังคมนิยมจะต้องพัฒนาพลังการผลิต เราได้สรุปความชัดเจนก็คือต้องเปิดประตูต่อภายนอก ทำลายการปิดประตูขังตัวเอง ในประเทศทำให้มีการคล่องตัว ปลุกกระตุ้นความกระตือรือร้นของประชาชนทั่วประเทศ ไม่ทำเช่นนั้นพลังการผลิตก็ไม่อาจพัฒนาไปได้ การดำเนินลัทธิอ้วนเจี๋ยกัณ “ข้าวหม้อใหญ่” ไม่อาจปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นได้เลย และไม่อาจปลุกให้มีความกระตือรือร้นขึ้นได้ด้วย มาตรการที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันล้วนเป็นการยับยั้งการพัฒนาพลังการผลิตแห่งสังคมนิยมทั้งสิ้น ...”

เติ้งเสี่ยวผิง, “ยืนหยัดสังคมนิยมยืนหยัดนโยบายสันติภาพ” 4 เมษายน 1986, สรรพนธ์เติ้ง เสี่ยวผิง : จีนจะไปทางไหน ? ตาเว่รประภาส รุ่งอรุณ แพล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537, หน้า 46 - 7.

รัฐสังคมนิยมจีน หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 1949. ตลอดระยะเวลาประมาณ 4 ทศวรรษหลังจากนั้น การเติบโตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริง (real national income) ประชากร (population) และรายได้เฉลี่ยต่อบุคคล (per capita income) ปรากฏดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 2.1 : การเติบโตทางเศรษฐกิจ ประชากร และรายได้ต่อหัว (ร้อยละ)

ปี	G (Y)	G (N)	G (Y/N)
1954 - 60	11.3	1.8	9.5
1961 - 70	5.4	2.3	3.1
1971 - 80	7.3	1.8	5.5
1981 - 88	9.9	1.3	8.6

หมายเหตุ :	G	=	การเติบโต
	Y	=	รายได้ประชาชาติที่แท้จริง
	N	=	ประชากร

ที่มา : Statistical Yearbook of China 1985, p. 34 ; 1989, pp. 31, 87. (อ้างจาก Ryoshin Minami, *The Economic Development of China*, Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994, p. 9)

เวียวซิน มินามิ¹ มีความเห็นว่าเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนหลัง ค.ศ. 1949 มีความผันผวน คือ เฝื่องฟูหรือตกต่ำตามกระแสเหตุการณ์ทางการเมืองในทามที่ “ฝ่ายซ้าย” มีอำนาจในการควบคุมนโยบายการพัฒนาประเทศ มิติทางการเมือง เช่น อุดมการณ์ความเสมอภาคแบบคอมมิวนิสต์จะมีอิทธิพลเหนือทฤษฎีทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางวัตถุปัจจัย ในขณะที่ ถ้า “ฝ่ายขวา” ได้มีบทบาทในการกุ่มนโยบายการพัฒนาประเทศ ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อื่นได้แก่ กลไก ราคา และการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของระบบตลาดจะได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง ตัวอย่างของช่วงเวลาที่การพัฒนาเศรษฐกิจประสบภาวะตกต่ำอย่างรุนแรง คือ ช่วงปี 1961 ซึ่งรัฐใช้นโยบาย “การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่” (Great Leap Forward) ที่อัตราการผลิตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริงติดลบถึงสามสิบเปอร์เซ็นต์ และในช่วงปี 1967 - 8 ซึ่งตรง

¹ Ryoshin Minami, *The Economic Development of China*, Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994, pp. 6 - 7.

กับกระบวนการ “ปฏิวัติวัฒนธรรม” (Cultural Revolution) ซึ่งรายได้ประชาชาติก็เติบโตในอัตราที่ลดลงเกือบสิบเปอร์เซ็นต์

ในทศวรรษแรกนับจากปี ค.ศ. 1952, 1958 และ 1970 ซึ่งเป็นช่วงของการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจอย่างจริงจังหลังประสบวิกฤตการณ์ใหญ่ ๆ อัตราการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริงพุ่งขึ้นไปถึงมากกว่ายี่สิบเปอร์เซ็นต์ทั้ง 3 ระยะ

ซูซุมุ ยาบูกิ^๖ เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่มองพัฒนาการของเศรษฐกิจการเมืองจีนตั้งแต่การปฏิวัติ 1949 เป็นต้นมา ในรูปของความผันผวนที่ถูกกำหนดโดยกระแส “เอียงซ้าย” และ “เอียงขวา” ท่านผู้นี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมืองของจีนตั้งแต่ ค.ศ. 1949 ถึง ค.ศ. 1993 ไว้อย่างดีเยี่ยมในตารางหน้า 4 - 5 ของหนังสือของท่าน ซึ่งขออนุญาตยกมาให้พิจารณาในที่นี้ ดังปรากฏในตารางที่ 2 บทความนี้จะถือเอาตารางของท่าน ยาบูกิเป็นกรอบ หรือแนวทางในการเดินเรื่อง เพื่อปูพื้นฐานให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพแห่งกระบวนการของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีน ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้เขียนได้รับมอบหมาย

^๖ Susumu Yabuki, *China's New Political Economy*, Boulder : Westview Press, 1995.

ตารางที่ 2.2 : แนวทางการพัฒนาสังคมนิยมจีน

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ปี	ยุค	เสียงหัวเราะ	← แนวทาง →	เชิงขวา
1949				อิงสหภาพโซเวียต	ค.ศ. 49 สลัวรับ สาธารณรัฐประชาชน จีน
1950		①	ค.ศ. 50 คัดค้านลัทธิ ในทางลี้	สงครามเกาหลี	
1951			พ.ศ. 51 วางคำ "สามด้าน" และ "ห้าด้าน"		
1952					
1953			ค.ศ. 53 เริ่มมุ่งสำหรับ ชาวเปลี่ยนผ่าน		
1954	แผน ฉบับที่ 1		ค.ศ. 53 สหกรณ์การ เกษตร		
1955			พ.ศ. 55 วิพากษ์ ฟูเฟิง		
1956					พ.ศ. 56 "วิสัยทัศน์" ก.ศ. 56 สมัชชาพรรค ครั้งที่ 8
1957			ค.ศ. 57 คัดค้านลัทธิ เบียงฮก		
1958			ค.ศ. 58 รณรงค์ ลดรูปแบบประชาชน	สงครามเวียดนาม	
1959	แผน ฉบับที่ 2	②		วิกฤตการณ์	
1960					
1961				พรรคแตกแยก "จีน - โซเวียต"	
1962					ค.ศ. 62 เหมวโจว ตามอง 62: อีกชื่อ "แนวขาว, แนวดำ" ของเต๋ง
1963			63-64 วิพากษ์ จีน - โซเวียต		
1964	ช่วงการ ปรับเปลี่ยน		64 รณรงค์ความบริสุทธิ์ 4 ประการ		
1965			พ.ศ. 65 วิพากษ์ "การ ปลดปล่อย"		
1966			ค.ศ. 66 ปฏิวัติใหญ่ทาง วัฒนธรรมของชาตินิยม กรรมาสีฟ		
1967	แผน ฉบับที่ 3			"ปฏิวัติวัฒนธรรม" (อ้าง หลิวลี้วี่ และ เจิ้งเสี่ยวผิง)	
1968					

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ปี	ชุด	เชิงซ้าย	← แนวทาง →	เชิงขวา
1969		3	มช. 89 สหภาพพรรค ครั้งที่ 8 (กำหนด หลินเปียวให้ตาย)		
1970					
1971					มช. 71 แนวพรรคของ หลินเปียว
1972	แผนฯ ฉบับที่ 4	4	มช. 73 ฉบับที่ 4 คน วิพากษ์โจวเินไหล		มช. 73 จีน - ญี่ปุ่น ฟื้นความสัมพันธ์
1973					
1974					มช. 74 เต็งถ้งผู้สำเร็จ
1975			มช. 75 ฉบับที่ 4 คน วิพากษ์เต็งถ้งผู้สำเร็จ		มช. 76 แนวพรรคของ โจวเินไหล
1976			มช. 76 เหตุการณ์ที่ เทียนอันเหมิน		มช. 76 ฉบับที่ 3 คน
1977	ฉบับที่ 5		(เต็งถ้งผู้สำเร็จ, สว่กั๊วเฟิง ถูกกำหนดเป็นทาส)		มช. 77 เต็งถ้งผู้สำเร็จ ผู้สำเร็จ
1978					มช. 78 การประชุมเต็ม คณะของ ก.ค. กลาง ชุดที่ 11 ครั้งที่ 3
1979			มช. 79 หลักพื้นฐาน		มช. 79 เต็งถ้ง เสนาบดี
1980			4 ประการ		ค.ศ.
1981			มช. 79 ทำเนียบพรรค ประชาธิปไตย		มช. 80 ฟินฟู๋ผู้สำเร็จ ผู้สำเร็จ
1982	แผนฯ ฉบับที่ 6	4	มช. 81 วิพากษ์ "อู๋หลิน" ซอไป๋		มช. 81 การประชุมเต็ม คณะของ ก.ค. กลาง ชุดที่ 11 ครั้งที่ 3
1983			มช. 82 ปฏิรูปพรรค ต่อต้านลัทธิเหมา		มช. 82 สมัชชาพรรค ครั้งที่ 12
1984			มช. 83		มช. 84 เบิก 14 เบิก ให้พรรคทุกพรรค
1985			มช. 85		มช. 85 ปฏิรูประบบ เสนาบดี
1986			มช. 86		
1987	แผนฯ ฉบับที่ 7		มช. 87		มช. 87 สหภาพพรรค ครั้งที่ 13
1988			มช. 88		
1989			มช. 89		
1990			มช. 90		มช. 90

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ ๕ ปี	ยุค	เศรษฐกิจ	
			← แนวทาง →	เชิงขวา
1991	แผนฯ ฉบับที่ ๕			ค.ศ. 92 การฟื้นฟู ระบบสหกรณ์ ค.ศ. 93 การปฏิรูป ที่ดิน ค.ศ. 94 การปฏิรูป การค้า
1992				
1993				

หมายเหตุ

- ① = ยุคของการฟื้นฟู (1949 - 1952)
- ② = ยุคของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (1958 - 1962)
- ③ = ยุคของการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966 - 1976)
- ④ = ยุคของเติ้งเสี่ยวผิง (1980 - 1987)

Source : Adapted from Shunmu Yabuki, *China's New Political Economy : The Giant Awakes*, Boulder : Westview Press, 1995, Figure 1.1, pp. 4 - 5.

1. สร้างรากฐานอำนาจรัฐปฏิวัติ, 1949 - 52

เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของประธานเหมาเจ๋อตง (1893 - 1976) ประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นที่กรุงปักกิ่งเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 นั้น งานชุดแรกที่ชาวพรรคคอมมิวนิสต์จีนจะต้องทำคือกระชับอำนาจปฏิบัติ (consolidation) ให้สามารถปกครองได้ทั่วผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลโดยรัฐบาลเดียวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ประเทศจีนขาดเอกภาพและความชอบธรรมทางการปกครองมากกว่าครึ่งศตวรรษ เหมาเจ๋อตง เคยประเมินไว้ในเดือนมิถุนายน 1950 ว่าระยะเวลาที่จะใช้เพื่อการกระชับอำนาจนี้อย่างน้อยก็ประมาณ 3 ปี เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องกระทำ ซึ่งอาจสำคัญยิ่งกว่าโดยสังเขป ดังนี้

1.1 การปลดปล่อยมณฑลชายแดน และการทำลายล้างกองกำลังปฏิปักษ์ปฏิวัติที่เหลืออยู่

ดินแดนสำคัญที่เป็นเป้าหมายของการปลดปล่อย คือ อีเบต ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ เพราะเป็นกันชนระหว่างจีนกับอินเดีย, จีนเจียง (Xinjiang) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งประชากรเป็นเตอร์ก และมองโกลนับถือศาสนาอิสลาม ทั้งยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ เพราะเป็นกันชนระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต และยังมีสินแร่อุดมสมบูรณ์อีกด้วย, มองโกเลียในซึ่งเป็นผืนแผ่นดินยาวเหยียดกว่า 1,500 ไมล์ เหนือกำแพงเมืองจีนขึ้นไป และเป็นจุดยุทธศาสตร์อีกจุดหนึ่ง เพราะกั้นระหว่างจีนกับมองโกลเล็กนอก ซึ่งประกาศเอกราชไปตั้งแต่ ค.ศ. 1911 และหลัง 1924 ก็กลายเป็นบริวารของมอสโกในชื่อที่เรียกว่า สาธารณรัฐโซเวียตแห่งมองโกเลีย มองโกเลียในยังมีความสำคัญต่อการคุ้มครองแมนจูเรีย ซึ่งถือเป็นหัวใจของอุตสาหกรรมของจีนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

นอกจากอีเบต จีนเจียง และมองโกเลียในแล้ว ทางทิศตะวันออก ยังมีเกาะไต้หวัน เกาะจินเหมิน (Jinmen) และหม่าจู (Mazu) และเกาะไหหลำที่จะต้องปลดปล่อย ซึ่งในบรรดาเกาะที่เอ่ยนามนี้ ไต้หวันมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นฐานที่มั่นของกองกำลังก๊กมินตั๋ง ภายใต้การนำของ เจียงไคเช็ค ซึ่งท้าทายความชอบธรรมของพรรคคอมมิวนิสต์ และประกาศที่ยึดผืนแผ่นดินใหญ่คืนอยู่ตลอดเวลา

เกาะไหหลำถูกปลดปล่อยในเดือนเมษายน 1950 หลังจากที่เจียงไคเช็คปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือกองกำลังที่จะปกป้องไหหลำ ในเดือนมิถุนายน 1950 รัฐบาลปักกิ่ง เตรียมการบุกไต้หวัน แต่เมื่อเกิดสงครามเกาหลีขึ้นในวันที่ 25 มิถุนายน 1950 การปลดปล่อยดังกล่าวก็เปลี่ยนต้องระงับไปเพราะกองเรือของอเมริกันได้เข้าควบคุมช่องแคบไต้หวันเพื่อป้องกันมิให้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์แพร่ออกไปได้อีกทางเอเชียตะวันออก ในปลายปี 1950 เดิมทีนั้น กองทัพจีนก็เคยยื่นเข้าปลดปล่อยทิเบต จีนเจียง และมองโกเลียใน การต่อต้านของอีเบตไม่

ประสบผลและในที่สุดในเดือนพฤษภาคม 1951 การเจรจาต่อรองก็ยุติด้วยการยกให้อิเบตเป็นเขตปกครองตนเอง แต่อยู่ภายใต้ร่มเงาอธิปไตยของรัฐบาลจีน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าช่วงเวลาเพียงปีเดียวหลังการปฏิวัติจีนก็สามารถยกระดับความเป็นเอกภาพทางอำนาจรัฐเหนือดินแดนของตนได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ ยกเว้นเพียงเกาะไต้หวัน

1.2 การพึ่งพิงทางหนึ่ง

หลังการปฏิวัติจีนจะวางตนอย่างไรในประชาคมโลก? แผนการมาร์แชลล์ที่อเมริกันให้แก่ยุโรปก็อาจจะเป็นทางเลือกให้จีนพึ่งพิงได้ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ตั้งแต่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี 1921 จนกระทั่งถึงการปฏิวัติปี 1949 เป็นไปในทางไม่สู้ดีนัก ยุทธศาสตร์การปฏิวัติของสตาลินที่ให้ลุกขึ้นสู้ในเมืองเกือบทำให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนสูญพันธุ์ ภายใต้การกดขี่ข่มเหงของเจียงไคเช็คที่เพิ่งไล่ในปี 1927 นอกจากนี้ในช่วงที่สงครามกลางเมืองระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับฝ่ายชาตินิยมก็กินตั้งกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้นนั้น สหภาพโซเวียตมีความสัมพันธ์กับฝ่ายก๊กมินตั๋งราบรื่นเป็นพิเศษ กล่าวกันว่าทูตของสหภาพโซเวียตเป็นทูตประเทศสุดท้ายที่ออกมาจากรัฐบาลเจียงไคเช็คในปี 1949¹

ความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างสหภาพโซเวียต กับจีนในช่วงปี 1948 - 9 ก็มีส่วนเสริมให้จีนต้องเลือกพึ่งพิงสหภาพโซเวียต ประการหนึ่ง รัฐบาลสหภาพโซเวียตจะยกเลิกพันธะตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ไว้แก่รัฐบาลใหม่ของจีน ประการต่อมา สื่อนาวลชนอนวิกันจำนวนหนึ่งในกรุงปักกิ่งถูกห้ามมิให้รายงานข่าว อีกประการหนึ่ง กองทัพใหญ่ของสหภาพโซเวียต ประจำแมนจูเรียพร้อมคณะเจ้าหน้าที่ถูกคุมตัวเกือบปีในฐานะผู้ต้องสงสัยว่าปฏิบัติการณ์เป็นสายลับ จนถูกกักขังเป็นเวลา 1 เดือน และถูกเนรเทศออกนอกประเทศในที่สุด²

สิ่งที่กล่าวมานี้อาจเป็นพื้นฐานที่มาของคำประกาศของเหมาเจ๋อตง ในวันที่ 30 มิถุนายน 1949 ว่าจีนจะต้องพึ่งพิงทางด้านสหภาพโซเวียต³ และในที่สุด คำประกาศของเหมาก็เป็นจริง เกือบ 3 เดือนในช่วงธันวาคม 1949 ถึงกุมภาพันธ์ 1950 ประธานเหมาเดินทางไปมอสโกเพื่อเจรจากับผู้นำสหภาพโซเวียตถึงความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างสองประเทศ ผลของการเจรจา (ซึ่งใช้เวลายาวนานและค่อนข้างซับซ้อน) ปรากฏเป็นข้อตกลงที่ประเทศทั้งสองจะเป็นพันธมิตรร่วมกันเพื่อป้องกันการรุกรานจากประเทศที่สาม (หมายถึงญี่ปุ่นเป็นสำคัญ) โดยมีระยะเวลาของการเป็นพันธมิตรตามข้อตกลงนี้ 30 ปี (เมื่อครบวาระข้อตกลงในปี 1979 จีนก็มีได้ต่ออายุข้อตกลงนี้อีก) สำคัญในข้อตกลงซึ่งให้สัตยาบัน เมื่อ 30

¹ Craig Dietrich, *People's China: A Brief History*, Second Edition, New York and Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 53.

² *Ibid.*, p. 54.

³ Bill Brugger, *Contemporary China*, London: Croom Helm Ltd., 1977, p. 50.

กันยายน 1950 ก็คือสหภาพโซเวียต จะคืนทรัพย์สินในแมนจูเรียให้กับจีนโดยไม่คิดค่าทดแทน รวมทั้งถอนตัวออกจากการครอบครองเมืองท่าพอร์ต อาร์เธอร์ และไลเดน (Dairen) มีการตั้งบริษัทร่วมทุนระหว่าง 2 ประเทศขึ้น 3 บริษัท คือ บริษัทการเดินที่ทำการเดินระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต และอีก 2 บริษัท ดำเนินกิจการเกี่ยวกับน้ำมันและเหมืองแร่ในซินเจียง สหภาพโซเวียตให้เงินกู้ยืมเงินจำนวน 300 ล้านดอลลาร์อเมริกัน เพื่อใช้ซื้อเครื่องจักรกลของสหภาพโซเวียตในช่วง 5 ปี และมีกำหนดส่งคืนระหว่างปี 1954 - 1963 ด้วยอัตราดอกเบี้ย 1% ตามข้อตกลงนี้มีโครงการจำนวน 141 โครงการ ที่จะสร้างขึ้นตามความช่วยเหลือของสหภาพโซเวียต ทั้งในด้านของที่พักอาศัยและเทคโนโลยี

นโยบายชิงสหภาพโซเวียตนี้ได้รับการทดสอบในเวลาอีกไม่กี่เดือนผ่านมา 25 มิถุนายน 1950 สงครามระหว่างเกาหลีเหนือ - ใต้ ก็ระเบิดขึ้น 25 ตุลาคม 1950 กองกำลังภาคพื้นทวีปของจีนที่เคลื่อนเข้าไปในเกาหลีเหนือก็ปะทะกับกองกำลังสหประชาชาติภายใต้การนำของพลเอกแมคอาเธอร์ ซึ่งเคลื่อนเขยเส้นขนานที่ 38 ขึ้นไป ในเดือนถัดมา กองกำลังของทั้งสองฝ่ายตั้งค้อมเขยกันที่ใกล้แนวเส้นขนาน จนกระทั่งมีการสงบศึกในเดือนกรกฎาคม 1953

เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกข้างสหภาพโซเวียตนี้ เหมาเจ๋อตุง กล่าวอ้างในภายหลังว่า แม้พรรคคอมมิวนิสต์จีนจะไม่ได้อยู่ในสายตาของผู้นำสหภาพโซเวียตมาก่อน แต่สถานการณ์ที่ทำให้จีนตัดสินใจเข้าแทรกแซงโดยช่วยเกาหลีเหนือซึ่งทำให้เป็นกันชนไม่ให้สหภาพโซเวียตกับสหรัฐอเมริกาต้องเผชิญหน้ากันโดยตรงในคาบสมุทรเกาหลีนั่นเอง ที่ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความชอบธรรมและได้รับความเชื่อมั่นมากขึ้นจากผู้นำของสหภาพโซเวียต

1.3 การฟื้นฟูเศรษฐกิจสู่สภาวะปกติ

12 ปีของสงคราม และสงครามกลางเมืองสร้างปัญหาที่เป็นมรดกตกทอดให้สังคมจีนใหม่หลายต่อหลายประการ เช่น สภาวะเงินเฟ้อรุนแรง เกิดการชะงักงันทั้งในทางการเกษตร และอุตสาหกรรม ระบบการคมนาคมขนส่งเสื่อมโทรม การไหลออกของทุนและความสามารถในการประกอบการ เกิดการว่างงานและการทำงานต่ำระดับในอัตราสูง เกิดการผลิตที่นาละที่อยู่ที่ และอาหารก็กินตั้งแต่ที่ว่างงานจำนวนมาก ความหิวโหยและทุพโภชนาการระบาดไปทั่วนอกจากนี้ยังมีโรคภัยที่กักตุนสังคมหลังสงครามอีกหลายประการ เช่น การติดฝิ่น โสเภณี การพนัน อาชญากรรม และการฆ่าเด็กที่เป็นเพศหญิง คณะผู้ปกครองใหม่ต้องเร่งรัดแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างรวดเร็ว

ในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ โจวเอินไหล (1898 - 1976) และนักทฤษฎีชั้นนำของพรรคที่มีส่วนร่วมชะตากรรมมากับเหมาเจ๋อตุงตั้งแต่ครั้งเดินทัพวิบากทางไกล (1934 - 5) กว่า 6,000 ไมล์ เพื่อหนีการล้อมปราบของก๊กมินตั๋ง และชีวิตในฐานะที่มั่นเขินอัน (1937 - 45) ซึ่งหล่อหลอมบุคลิกภาพของนักปฏิวัติจีนรุ่นอาวุโสนามว่า เฉินหยุน (Chen Yun, 1905 - 1996) มีบทบาทสำคัญอย่างมาก

เงินทุนสามารถควบคุมปัญหาเงินเฟ้ออย่างรุนแรงลงได้ด้วยมาตรการตั้งงบประมาณแบบสมดุลย์ ปฏิรูประบบเงินตรา และใช้มาตรการควบคุมราคา ในเรื่องของอุตสาหกรรมและการธนาคาร มาตรการโอนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และธนาคารเป็นของรัฐ ทำให้รัฐบาลใหม่สามารถควบคุมเศรษฐกิจของภาคเมืองได้ รวมทั้งพื้นที่และทรัพย์สินที่เคยเป็นของชุมชนต่างชาติในจีนด้วย

การให้นโยบายงบประมาณสมดุลย์นั้น รัฐบาลคอมมิวนิสต์ได้เปรียบรัฐบาลก๊กมินตั๋งอยู่ตรงที่ว่ารัฐบาลใหม่สามารถดึงเอาส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (surplus) จากชนบทมาใช้ได้ง่ายกว่าและบุคลากรของรัฐก็คุ้นเคยกับการได้รับค่าจ้างในระดับต่ำ และจ่ายเป็นสิ่งของมาแล้ว ตั้งแต่ช่วงสงครามต่อต้านญี่ปุ่น และสงครามกลางเมือง

นโยบายทางเศรษฐกิจที่ใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาของภาคเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้แผนนโยบายทางการเมืองที่ดีว่าขณะนั้นจีนอยู่ในช่วงของการปฏิวัติเพื่อสถาปนาประชาธิปไตยแผนใหม่ เพราะฉะนั้นในระยะนี้ชนชั้นนายทุนชาติ (national bourgeoisie) จึงถือว่าเป็นพลังที่ก้าวหน้าที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ประเทศชาติได้ ถ้าเขาเหล่านั้นมิได้มีประวัติที่ร่วมหัวจมท้ายกับพวกคณาธิปไตยหรือก๊กมินตั๋ง อย่างโจ่งแจ้งจนเกินไป โชคดีสำหรับคอมมิวนิสต์ที่ก๊กมินตั๋งได้ช่วยแก้ปัญหาชนชั้นนายทุนให้ล่องหนไปส่วนหนึ่งแล้วด้วยการสถาปนาระบบทุนนิยมขุนนาง (bureaucratic capitalism) ขึ้น เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง โดยการให้ข้าราชการเข้าควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจไว้อย่างกว้างขวาง ฉะนั้น เมื่อก๊กมินตั๋งอพยพหนีไปดังได้ทราบ กิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ขนาดใหญ่ทั้งหลายจึงตกอยู่ในมือของระบอบใหม่โดยปริยาย รัฐบาลใหม่ให้อำนาจการควบคุมทรัพยากรและพลังงานสร้างกรอบให้พวกกระฎุมพีเดินไปได้ตามทิศทางที่พรรคคอมมิวนิสต์เห็นเหมาะสม¹

1.4 การจัดโครงสร้างอำนาจใหม่

หลังการปฏิวัติ กิจกรรมที่ต้องกระทำมิได้มีเพียงกิจกรรมทางการเมืองและการทหารของพรรคดังที่เป็นกิจกรรมหลักสมัยสงครามกลางเมือง แต่หมายถึงต้องดำเนินการบริหารประเทศทั้งปัญหาเล็ก ปัญหาใหญ่ ทั้งระยะสั้น และระยะยาวอย่างต่อเนื่องเหมือนรัฐบาลในยามปกติของประเทศทั้งหลาย

ภาพของโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและขั้นตอนแห่งพัฒนาการของสังคมจีนนั้น เหมเจ๋อตุงเขียนไว้แล้ว ตั้งแต่ปี 1940 ในบทนิพนธ์ เรื่อง “ว่าด้วยลัทธิประชาธิปไตยแผนใหม่” (มกราคม 1940)²

¹ Richard T. Phillips, *China Since 1911*, Basingstoke and London : Macmillan Press Ltd., 1996, p. 164.

² เหมเจ๋อตุง, *สวนนิพนธ์เหมาเจ๋อตุง เล่ม 2 (ตอนปลาย)*, น.ป.ท. ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 1988, หน้า 673 - 776.

ในนิพนธ์บทนี้ เหมาวิเคราะห์ว่าสังคมจีน (1940) เป็น "สังคมเมืองขึ้น ทั้งเมืองขึ้น และกึ่งศักดินา" ซึ่งหมายความว่า "ประเทศจีนในปัจจุบัน ในเขตอิทธิพลของญี่ปุ่น เป็นสังคมเมืองขึ้น, ในเขตปกครองของก๊กมินตั๋งก็ยังคงเป็นสังคมกึ่งเมืองขึ้นโดยพื้นฐาน ; แต่ไม่รู้ว่าในเขตอิทธิพลของญี่ปุ่นหรือในเขตปกครองของก๊กมินตั๋งก็ล้วนเป็นสังคมที่ระบบศักดินา และกึ่งศักดินาครองฐานะเหนือกว่าทั้งสิ้น นี่แหละคือสภาพบ้านเมืองของจีนในปัจจุบัน"⁸

ลักษณะของสังคมเช่นที่ว่ามี เหมาเห็นว่าจะต้องใช้ลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่ เป็นกรอบในการปกครองเพื่อให้เป็นระยะผ่านไปสู่การสร้างสังคมนิยมต่อไป สิ่งที่เขาเรียกว่า "ลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่" ในที่นี้ก็คือ "ระบอบรัฐ - เผด็จการร่วมของชนชั้นปฏิวัติต่าง ๆ , ระบอบอำนาจรัฐ - ระบอบประชาธิปไตยแบบผสม"⁹

การพยายามนำลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่มาใช้นี้ พรรคคอมมิวนิสต์ได้ร่วมมือกับพรรคก๊กมินตั๋งมาครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งแต่มีการลงนามในข้อตกลงหยุดยิงเมื่อต้นปี 1946 ในเวลานั้นมีพรรคการเมืองหลายพรรคเข้าร่วมประชุมเพื่อร่วมกันแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ ปี ค.ศ. 1935 ของก๊กมินตั๋ง เพื่อจะจัดให้มีการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง และจะจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาขึ้น แต่งานดำเนินไปไม่ทันสำเร็จก็เกิดสงครามกลางเมืองเต็มรูปแบบระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับก๊กมินตั๋งเสียก่อน

ครั้งถึงปี 1948 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะเหนือก๊กมินตั๋งเพิ่มขึ้น ๆ เป็นลำดับ จนเห็นว่าชัยชนะเด็ดขาดอยู่ไม่ไกล คณะกรรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ (CCP Politburo) จึงลงมติให้เรียกประชุมองค์การแนวร่วม ซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในรูปของ "การประชุมตัวแทนที่ปรึกษาทางการเมืองของประชาชนจีน" (Chinese People's Political Consultative Conference) เพื่อเตรียมจัดตั้งรัฐบาลสมัชชาบริหารประเทศเมื่อสงครามยุติ และเพื่อให้มีการจัดตั้งสมัชชาประชาชน (People's Congress) ขึ้น การประชุมดังกล่าว ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปักกิ่งในเดือนกันยายน 1949 มีคณะผู้แทนเข้าร่วมประชุม 662 คณะ จากพรรคการเมืองมากกว่า 20 พรรค และกลุ่มองค์กรมวลชนอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้โดยมีเหมาเจ๋อตุงเป็นประธานในการประชุม¹⁰

ผลของการประชุม ที่ประชุมผ่านกฎหมายออกมา 2 ฉบับ คือ ฉบับที่หนึ่งเรียกว่า "Organic Law" (27 กันยายน 1949) อีกฉบับหนึ่งเรียกว่า "Common Programme" (29 กันยายน 1949) กฎหมายทั้ง 2 ฉบับประกอบกันทำหน้าที่เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวสำหรับการ

⁸ เพื่ออ้าง, หน้า 678.

⁹ เพื่ออ้าง, หน้า 704.

¹⁰ James C.F. Wang, *Contemporary Chinese Politics : An Introduction*, Fourth Edition, Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1992, p. 108.

ปกครองประเทศจีนในช่วงที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับจริงและยังไม่มีทางเลือกตั้งผู้แทนของสมัชชาประชาชนแห่งชาติ ซึ่งต้องรอจนกระทั่งถึงปี 1954.

สิ่งที่ “Organic Law” หรือกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญช่วยวางรากฐานไว้ในระเทศหัวเลี้ยวหัวต่อก็คือองค์กรที่สำคัญสำหรับการปกครองประเทศขึ้นมา 2 องค์กร คือ สภาการปกครองของประชาชน (Central People’s Government Council) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า “สภาการปกครอง” (The Government Council) ซึ่งมีเหมาเจ๋อตุงเป็นประธาน และสภานี้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษารวมทั้งออกกฎหมายและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐในการบริหารประเทศ อีกองค์กรหนึ่งคือสภาการบริหารของรัฐ (State Administration Council) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “สภาแห่งรัฐ” (The State Council) ซึ่งมีนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหล เป็นประธาน ทำหน้าที่บริหารประเทศโดยมีคณะรัฐมนตรีอยู่ใต้บังคับบัญชา

ส่วนที่ประชุมตัวแทนที่ปรึกษาทางการเมืองฯ (CPPCC) ก็ทำหน้าที่แทนสมัชชาประชาชนแห่งชาติ ซึ่งยังมิได้มีการเลือกตั้งในขณะนั้น

สิ่งที่ “Common Programme” หรือแผนการร่วม กำหนดให้เกิดขึ้นในขณะนั้นก็คือการประกาศว่าจีนเป็น “เมตติงการร่วมของชนชั้นปฏิวัติต่าง ๆ 4 ชนชั้น” ได้แก่ กรรมกร ชาวนา นายทุนน้อย และนายทุนชาติ¹¹ ซึ่งเป็นไปตามหลักการลัทธิประชาธิปไตยโดยแผนใหม่ที่เหมาะสม เจ๋อตุงเขียนไว้เมื่อปี 1940 ที่ระบุว่าในระบอบประชาธิปไตยโดยแผนใหม่นั้น ประชาธิปไตยมีลักษณะรวมศูนย์และเป็นเผด็จการร่วมกันของชนชั้นต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่เอาเปรียบจากสังคมกึ่งเมืองขึ้นที่ศักดินา นั่นคือ กรรมกร ชาวนา นายทุนน้อย และนายทุนชาติ

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ที่ประชุมตัวแทนฯ ยังลงมติให้ใช้ธงชาติที่ประกอบด้วยพื้นสีแดง มีดาวสีทองขนาดเล็ก 4 ดวง อ้อมดาวสีทองขนาดใหญ่ 1 ดวงเอาไว้ เป็นสัญลักษณ์แทนประเทศใหม่ที่สถาปนาขึ้นด้วย คำอธิบายสัญลักษณ์ธงชาตินี้มี 2 แนว ซึ่งกล่าวว่าเป็นทางการทั้งคู่ คือ แนวที่หนึ่งอธิบายว่าดาวเล็ก 4 ดวง หมายถึง ชนชั้นปฏิวัติทั้ง 4 ล้อมรอบดาวดวงใหญ่ ซึ่งหมายถึงพรรคคอมมิวนิสต์ คำอธิบายอีกแบบหนึ่งกล่าวว่า ดาวดวงใหญ่หมายถึงชนชาติอื่น ซึ่งเป็นประชากรส่วนข้างมากของประเทศ ส่วนดาวดวงเล็ก 4 ดวง หมายถึงชนชาติส่วนน้อยที่ประกอบด้วย อีเบต มองโกล แมนจู และมุสลิม

อย่างไรก็ตาม องค์กรแห่งอำนาจที่สร้างขึ้นใหม่ทั้ง “สภาการปกครอง” และ “สภาแห่งรัฐ” ต่างก็อยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคคอมมิวนิสต์อย่างใกล้ชิดในทางนโยบาย เศรษฐกิจการเมือง และการทหาร อีกทั้งผู้นำระดับสูงสุดทั้งปวงขององค์กรทั้งสองต่างก็เป็น

¹¹ June Teufel Dreyer, *China’s Political System: Modernization and Tradition*, Hasingstoke and London: The Macmillan Press Ltd., 1993, p. 106.

สมัชชาแห่งกรรมการเมือง (Politburo) ซึ่งถือเป็น “หัวใจ” ของพรรคคอมมิวนิสต์โดยตลอดด้วยเช่นกัน ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างกลไกของพรรคที่มีเหนือกลไกของรัฐจึงมีความสนิทแนบแน่นและเห็นได้ชัดอย่างยิ่ง พรรคคอมมิวนิสต์ดำเนินการให้บุคลากรของพรรคเข้าไปมีส่วนสำคัญเป็นกลุ่มเสียงที่เป็นเอกภาพ และภูมิทิศทางของกลไกอื่น ๆ ได้เสมอ

1.5 การปฏิรูปที่ดิน

การปฏิรูปที่ดินเป็นนโยบายสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ระบอบใหม่หมิ่นชุกขึ้นมามีดำเนินการอย่างเร่งด่วน โดยถือเอาประสบการณ์เมื่อครั้งเริ่มตั้งฐานที่มั่นในเขตเจียงซี (Jiangxi) ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1931 เป็นที่ตั้ง นโยบายที่สมเหตุสมผลอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาจากจุดที่ว่าประเทศจีนนั้น ประชากรส่วนใหญ่ท่วมท้น (เกือบ 90% ในขณะนั้น) อาศัยอยู่ในชนบท และมวลชนชาวนาเหล่านี้เองที่มีส่วนสำคัญที่สุดที่ผลักดันให้การปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ได้ปกครองประเทศในปี 1949 นั้น ที่ดินที่ใช้ในการเกษตรถึงราวครึ่งหนึ่งถูกครอบครองโดยประชากรแค่ 1 ใน 10 เท่านั้น ในขณะที่ 2 ใน 3 ของประชากรเป็นเจ้าของที่ดินรวมกันแล้วเพียง 1 ใน 5 ปัญหาความไม่สมดุลในการกระจายการถือครองที่ดินจึงมีความแจ่มชัดยิ่ง นอกจากนี้ชาวนาไร้ที่ดินจำนวนมากต้องจ่ายค่าเช่านาถึงร้อยละ 60 ของผลผลิตที่ทำได้ กฎหมายการปฏิรูปเกษตรกรรม (Agrarian Reform Law) จึงถูกกำหนดออกมาเป็นมาตรการอย่างรุนแรงที่จะใช้แก้ปัญหาในชนบท เพราะมาตรา 6 ของกฎหมายดังกล่าวยังคงอนุญาตให้ชาวนารวยคงรักษาที่ดินและทรัพย์สินสมบัติของตนไว้ได้ต่อไป แม้แต่เจ้าที่ดินก็ยังสามารถถือครองที่ดินได้ต่อไป ถ้าเขาใช้ที่ดินนั้นทำการเกษตรด้วยตนเอง (มาตรา 10)

ในระยะต่อมาการยึดที่ดินของเจ้าที่ดินดำเนินไปอย่างรุนแรงขึ้น โดยผ่านการชี้เป้าของพลพรรคคอมมิวนิสต์ที่เคลื่อนไหวให้ชาวนาเปิดศาลประชาชนให้ชาวนาคิดบัญชีกับเจ้าที่ดินในพื้นที่ สงครามเกาหลีเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สร้างความหวุ่นวิตกในหมู่ชาวนา และพลพรรคคอมมิวนิสต์ว่าพวกคณะชาติภวทศกลับมามีอำนาจได้อีก ดังนั้น จึงเท่ากับเป็นตัวเร่งให้กระบวนการแบ่งสั่นในส่วนที่ดินจากเจ้าที่ดินและชาวนาดำเนินไปอย่างรวดเร็วและรุนแรงขึ้นในระยะหลัง

กล่าวได้ว่า กระบวนการจัดสรรที่ดินใหม่บรรลุผลสำเร็จในปี 1952 ซึ่งที่ดิน 113 ล้านเอเคอร์ (พร้อมสัตว์เลี้ยงและเครื่องมือการเกษตร) ถูกแบ่งไปยังชาวนาไร้ที่ดินกว่า 300 ล้านคน)¹¹

1.6 การรณรงค์

การรณรงค์ (campaigns) ให้ประชาชนตื่นตัวและมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวผลักดันโครงการใด ๆ นั้น กล่าวได้ว่าเป็นงานที่พรรคคอมมิวนิสต์ถนัด และพรรคคอมมิวนิสต์เองก็เติบโต

¹¹ I.C.F. Wang, 1982, pp. 12 - 13.

โครงการประสบความสำเร็จได้ด้วยยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีดังกล่าว ในช่วง 2 - 3 ปีแรกหลังการปฏิวัติมีการณรงค์ที่สำคัญ คือ การณรงค์ปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศ การณรงค์ปลดปล่อยสตรีด้วยกฎหมายการสมรสใหม่ การณรงค์เพื่อสนับสนุนฝึกฝนปฏิบัติ การณรงค์เพื่อปฏิรูปทางความคิด การณรงค์ต่อต้านระบบราชการและการณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชัน

การณรงค์ปฏิรูปที่ดินนั้นเริ่มด้วยการที่พรรคจัดทีมรณรงค์เพื่อการปฏิรูปที่ดินอันประกอบด้วยผู้ปฏิบัติงาน อาสาสมัครรุ่นเยาว์นับพันนับหมื่นเคลื่อนเข้าไปในหมู่บ้านต่าง ๆ ภาระกิจอันแรกของทีมงานเหล่านี้คือการเข้าไปจัดตั้งสมาคมชาวนาจน และชาวนากลางขึ้นตามหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็กระตุ้นให้เกิดการประชุมมวลชนเพื่ออภิปรายถึงความเลวร้ายของระบบกรรมสิทธิ์และการไถ่ที่ดินที่ดำรงอยู่ ชาวนาจะค่อย ๆ พัฒนาความกล้าหาญที่จะลุกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ถึงความต่ำต้อย และไม่เป็นธรรมที่ตนเองได้รับ จากนั้นที่ประชุมมวลชนก็จะช่วยกันตรวจสอบประวัติพฤติกรรมอันเลวร้ายของบรรดาเจ้าของที่ดิน และในที่สุดก็จะจบลงด้วยการยึดที่ดินและทรัพย์สินสมบัติของเจ้าที่ดินมาแจกจ่ายให้กับชาวนาไร้ที่ดินและชาวนาจนต่อไป บ่อยครั้งที่ความแค้นขมขื่นที่สะสมมานานของชาวนาจะเบียดออกมาอย่างรุนแรงเกินกว่าจะควบคุมได้และจบลงด้วยชีวิตของเจ้าที่ดินหรือภรรยาหรือลูกที่ใจอำมหิต ตลอดระยะเวลาจากปี 1949 ถึง 1952 มีการประเมินกันว่าเหยื่อที่สูญเสียชีวิตจากการณรงค์ปฏิรูปที่ดิน (ภายหลังผนวกเข้ากับการณรงค์ต่อต้านปฏิรูปกษัตริย์) นั้น ตกอยู่ระหว่าง 2 ถึง 5 ล้านคนทีเดียว¹⁸

การณรงค์ต่อต้านอเมริกาและช่วยเหลือเวียดนามขึ้นทันทีที่ผู้นำระดับสูงของจีนตัดสินใจที่จะต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรในสมรภูมิเกาหลี การณรงค์นี้เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม 1950 จนถึงกันยายน 1953 ซึ่งเป็นเวลาที่เพิกประกาศว่าจีนได้ “ชัยชนะอันยิ่งใหญ่ในสงครามต่อต้านการรุกรานของสหรัฐอเมริกา และช่วยเหลือเกาหลี” รูปแบบของการรณรงค์มีหลากหลาย นับตั้งแต่การจัดทีมงานของนักศึกษาเข้าไปอภิเษกสภาพปัญหาของความขัดแย้งให้กับชาวนาในหมู่บ้าน การรับบริจาค การเร่งเพิ่มผลผลิต และการเสียภาษีเพิ่มไปจนกระทั่งการสร้างเครือข่ายการประท้วงร่วมกันระหว่างชาวจีนกับองค์กรคริสตอื่น ๆ ทั่วโลก แม้สงครามเกาหลีจะทำให้จีนสูญเสียไม่น้อย (ตามการประเมินของอเมริกันกองกำลังของจีนประมาณ 900,000 คน ตาย บาดเจ็บ หรือสูญหายจากสงครามครั้งนี้) แต่ผลที่ได้มาจากการสงครามและการณรงค์คือ ภาพของความเดือดดาลจากสาเหตุของทหารจีน ซึ่งเป็นรองอย่างมากภายในแง่อาวุธยุทธโศปกรณ์ ประการต่อมาในสายตาของพลเมืองจีนจำนวนมากก็คือการประกาศให้โลกรู้ว่าขณะนี้จีนใหม่ได้ตื่นขึ้นแล้ว และดังนั้นจึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ไปโดยปริยาย แม้แต่สตาลิน ซึ่งปรารถนาผ่านมากไม่เคยเห็นพรรคคอมมิวนิสต์จีนอยู่ในสายตา ก็เปลี่ยนมาให้ความเชื่อมั่นและนับถือจีนมากขึ้น ประการสุดท้าย พลังชาตินิยมที่ถูกปลุกเร้าด้วยการณรงค์อย่างต่อเนื่องเป็นเครื่องมือสำคัญที่ระบอบใหม่ใช้อ่อนรากถอนโคนฝ่ายต่อต้านภายในประเทศด้วย

¹⁸ C. Dieckrich, 1994, p. 69.

การรณรงค์เพื่อปลดปล่อยสตรีเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 1950 ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยการสมรสฉบับใหม่ กฎหมายฉบับนี้ถือว่าการสมรสจะต้องเป็นไปตามรูปแบบของ “ประชาธิปไตยแบบใหม่” กล่าวคือ ประเพณีเก่าแบบคลุมถุงชนที่พ่อแม่จัดการให้ลูกแต่งงานกันโดยปราศจากความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายจะกระทำมิได้ นอกจากนี้ การซื้อเจ้าสาว การสมรสกับเด็ก และการมีภรรยาหลายคนถือว่าผิดกฎหมาย หลักความเสมอภาคทางเพศจะต้องบังคับใช้เป็นการทั่วไป สตรีหม้ายมีสิทธิเท่ากับบุรุษหม้ายในการสมรสใหม่ อย่างไรก็ตาม กฎหมายไม่อาจเปลี่ยนพฤติกรรมผู้คนได้ชั่วข้ามคืน ดังนั้น ในช่วงปี 1950 ถึง 1953 จึงมีการรณรงค์เผยแพร่กฎหมายและระเบียบปฏิบัติใหม่อย่างกว้างขวาง แม้การรณรงค์จะไม่ได้ผลมากนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท แต่นักสังเกตการณ์บางคนให้ข้อคิดว่าวัตถุประสงค์หลักของกฎหมายและการรณรงค์ก็มีได้มุ่งหมายจะล้างประเพณีเก่าแก่นี้ออกไปได้อย่างรวดเร็ว แต่รัฐต้องการปลดปล่อยให้บุคคลหลุดออกมาจากอำนาจอันหนาแน่นของระบบครอบครัวและเครือญาติ เพื่อให้รัฐสามารถควบคุมทางการเมืองเหนือชีวิตของพลเมืองแต่ละคนได้อย่างเบ็ดเสร็จในขั้นตอนของการสร้างสังคมนิยม และเมื่อมองในแง่นี้ก็ต้องถือว่าการรณรงค์ประสบความสำเร็จพอสมควร เพราะในไม่ช้าการแต่งงานโดยความสมัครใจก็กลายเป็นปกติฐาน (norm) ทางสังคมไปโดยปริยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนหนุ่มสาวในสังคมเมือง

การรณรงค์เพื่อก้าวรบบปฏิบัตินิวกิจวัตรเริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ 1957 เป้าของการรณรงค์ครั้งนี้ คือ จะจัดการอย่างเฉียบขาดกับอาชญากรรมหรือผู้ที่กระทำตัวเป็นศัตรูของระบอบใหม่อย่างเปิดเผย ตลอดระยะเวลาในการดำเนินการดังกล่าวทั่วประเทศมีผู้ถูกตัดสินประหารชีวิตอยู่ในระหว่างครึ่งล้านถึงหนึ่งล้านคน

การรณรงค์ปฏิรูปทางความคิดเริ่มจากภาพยนตร์ ชื่อ ชีวิตของหวู่ซัน (Wu Xun) ซึ่งออกฉายในเดือนธันวาคม 1950 ภาพยนตร์เรื่องนี้มีสาระสำคัญคือแสดงให้เห็นว่าการศึกษาช่วยแก้ปัญหาสังคมจีนในศตวรรษที่ 19 ในฤดูใบไม้ผลิของปี 1951 ภาพยนตร์ดังกล่าวถูกวิพากษ์วิจารณ์ (ซึ่งเชื่อว่าเริ่มมาจาก เจียงชิง ภริยาเหมาเจ๋อตง ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นกรรมการพิจารณาภาพยนตร์ของกระทรวงวัฒนธรรม) ว่าพยายามบิดเบือนคำสอนของลัทธิมาร์กซ์ โดยชี้ให้เห็นว่าการศึกษาสามารถแก้ปัญหาของจีนได้ ทั้งๆที่ลัทธิมาร์กซ์สอนว่ามีแต่การต่อสู้ทางชนชั้นที่ปฏิวัติเท่านั้น จึงจะแก้ปัญหาของสังคมได้ หลังจากนั้นผู้สร้างภาพยนตร์รวมทั้งนักเขียนเรื่องนามทั้งหลายต่างทยอยกันเขียนคำสารภาพลงหนังสือพิมพ์ ประชาชนรายวันกันเป็นทิวแถวว่าตนได้ความคิดที่ผิดพลาดมาจากความเป็นกระฎุมพี เกือบหลังการรณรงค์อันนี้คือการที่เหมาไม่ไว้วางใจปัญญาชน อันได้แก่ อาจารย์ นักเขียน หมอ และนักวิทยาศาสตร์ ว่าเป็นผู้ที่ถูกหลอหลอมมาตามประเพณีทางความคิดแบบสังคมตะวันตก จากประสบการณ์ของเหมา ปัญญาชนเหล่านี้ไม่ยอมรับทั้งแนวทางของลัทธิมินต้ง และของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่พวกเขาเรียกร้องการปฏิรูปแบบเสรีนิยมที่เดินสายกลาง ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาชนยังได้รับการเคารพยกย่องไว้อย่างสูงยิ่งตามวัฒนธรรมจีนและเป็นผู้แทนที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ในด้านชี้นำสังคม

ตั้งนั้นตลอดปี 1951 - 2 ระบบการศึกษาที่ระบบจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมทางความคิด ปัญญาชนถูกกำหนดให้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อยๆ โดยพบปะกันวันแล้ววันเล่า เพื่อศึกษาลัทธิมาร์กซ์ และวิพากษ์วิจารณ์ตนเอง ซึ่งต้องเขียนเป็นรายงานอัตชีวประวัติเสนอต่อผู้ควบคุมทางความคิด กระบวนการจะยังไม่เสร็จสิ้น ถ้าผู้เขียนยังไม่สามารถเปิดโปงให้เห็นถึงสาเหตุแห่งความเป็นภาระผูกพันของตัวเองอย่างถึงที่สุด และความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ถูกต้องอย่างบริสุทธิ์ใจ ขบวนการปฏิรูปทางความคิดนี้ต่างกับการณรงค์ที่กระทำกันเจ้าหน้าที่ดินและพวกปฏิปักษ์ปฏิวัติในแง่ที่ว่าไม่มีการคุมขัง และประหารชีวิต แต่เน้นการกลั่นใจและให้ความร่วมมือเป็นสำคัญ พรรคคอมมิวนิสต์ถือว่า การปฏิรูปทางความคิดเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นระยะๆ สุดแต่ว่าช่วงใดที่ความคิดอ่าน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของปัญญาชน) ชักเริ่มจะแตกแถว

การณรงค์ต่อต้านระบบราชการภายในพรรคเริ่มในครึ่งแรกของปี 1952 โดยมีเป้าหมายที่จะแก้ข้อผิดพลาด 3 ประการที่เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติงานของพรรค ความผิดพลาดประการแรกคือผู้ปฏิบัติงานบางส่วนคิดว่า การปฏิวัติได้สิ้นสุดลงแล้ว ดังนั้น พวกเขาจึงเฉื่อยชากับการทำงานหนักในการเร่งรัดสร้างความทันสมัย นอกจากนี้พวกเขายังมองข้ามความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น เมื่อเห็นว่าศัตรูของการต่อสู้ในอดีต เช่น ญี่ปุ่น เจ้าที่ดิน และพวกปฏิปักษ์ปฏิวัติได้ถูกกำจัดไปแล้ว ความผิดพลาดประการที่สอง คือ ความโน้มเอียงไปสู่ "ลัทธิปัจเจกบุคคลนิยมกษัตริย์" ซึ่งพาให้ผู้ปฏิบัติงานพรรคหมกมุ่น แต่แสวงหาความก้าวหน้าส่วนบุคคล ความผิดพลาดประการที่สาม คือ ผู้ปฏิบัติงานจำนวนหนึ่งเริ่มดำเนินงานทางธุรกิจทั้งในชนบท และในเมือง

ที่มาของความผิดพลาดดังกล่าวประการหนึ่ง คือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของจำนวนสมาชิกพรรค ระหว่างปี 1945 ถึง 1952 สมาชิกพรรคขยายตัวเพิ่มขึ้นหลายเท่าจนกลายเป็นประมาณ 6 ล้านคน บางคนก็เข้ามาแสวงหาประโยชน์อำนาจและเกียรติภูมิ บางคนก็มาจากชนบทอันยากจนค่าน้ำเค็มก็ถูกสังคมนิยมทำให้เสียคน บางคนติดนิสัยเอาแต่ขึ้นสั่งการ (commandism) ในขณะที่บางคนทำได้เฉพาะแต่เมื่อมีคำสั่ง (tailism) และบางคนติดนิสัยทำตัวแบบข้าราชการ (bureaucratism) ด้วยเหตุนี้จึงมีการณรงค์ "สามต้าน" (Three - Anti) อันได้แก่ (1) ต้านคอร์รัปชั่น (2) ต้านการสูญเปล่า และ (3) ต้านลัทธิข้าราชการ สมาชิกพรรคถูกเร่งรัดให้ศึกษาเอกสาร วิเคราะห์สาเหตุ และวิจารณ์ตนเอง เพียงระยะเวลาไม่กี่เดือนที่การณรงค์ยุติลงสมาชิกพรรคประมาณ 10% ถูกขับออกจากพรรค ส่งผลให้พรรคเป็นองค์กรที่สะอาดขึ้น และพร้อมที่จะแบกรับภาระการสร้างสรรค์สังคมนิยมอย่างจริงจังต่อไป

การณรงค์ชุดสุดท้ายในช่วงแรกนี้ คือ การรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชั่นในหมู่นักธุรกิจ ซึ่งเป็นคนกลุ่มเดียวที่ยังหลงเหลืออยู่จากการตรวจสอบแบบต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นักธุรกิจเหล่านี้อยู่ในชุมชนเมือง ทักษะและความสามารถของพวกเขาจำเป็นต่อกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม และไม่ใช่วิถีปฏิบัติตามทฤษฎีประชาธิปไตยแผนใหม่ของเหมา แต่เมื่อการปฏิวัติตุลาคม 1949 ผ่านพ้นไปได้เพียงปีเดียว ชุมชนของนักธุรกิจเหล่านี้ก็ก่อความฉ้อฉลให้กับ

ระบบการเมืองด้วยการหลนเสียงภาษี ในปี 1952 การรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชันจึงเริ่มต้นและรู้จักกันในนามของการรณรงค์ “ห้าด้าน” (Five - Anti) ได้แก่ (1) ด้านการติดสินบน (2) ด้านการเล่ห์เหลี่ยม (3) ด้านการโฆษณาทรัพย์สินของรัฐ (4) ด้านการโกงสัญญาของรัฐบาล และ (5) ด้านการโฆษณาข้อมูลทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในการรณรงค์นี้ ธรรมชาติของการรณรงค์นี้ กระตุ้นให้ประชาชนให้เผชิญหน้ากับนักธุรกิจผู้เป็นนายจ้างของตนในรูปแบบของการประชุมวิพากษ์วิจารณ์ที่เปิดโปงพฤติกรรมที่พึงต่อต้าน เมื่อสิ้นสุดการรณรงค์ เงินจำนวน 1,700 ล้านเหรียญอเมริกัน จากนักธุรกิจกว่า 450,000 คน ก็กลับคืนมาเข้าคลังของรัฐบาลในรูปของค่าปรับ และภาษีย้อนหลัง นักธุรกิจหรือกระฎุมพี ซึ่งเคยได้รับฉายาว่า “เสือ” (เศรษฐกิจ) ก็ถูกถอดเขียวเส้นลงอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นชนชั้นที่วุ่นนอนนอนง่ายต่อไป

2. แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับที่ 1, 1953 - 7 และตัวแบบการพัฒนาอย่างโซเวียต (The Soviet Model)

หลังการจัดกันให้เรียบร้อย และความกังวลเรื่องสงครามเกาหลีจึงสิ้นสุดลงในปี 1952 (มีการลงนามในสัญญาสงบศึกเดือนกรกฎาคม 1953) ประเทศจีนใหม่ก็อยู่ในสถานะที่พร้อมจะก้าวไปข้างหน้าตามอุดมการณ์แห่งลัทธิมาร์กซ์ที่ได้รับการขยายความต่อโดยเลนิน และ Стаลีน

กล่าวอย่างย่อ การพัฒนาประเทศตามตัวแบบของสหภาพโซเวียต คือ การวางแผนระยะยาวเพื่อการพัฒนาจากส่วนกลาง โดยเน้นให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมหนักเป็นหลัก อุตสาหกรรมเบา และเกษตรกรรมจะเป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากการเติบโตของอุตสาหกรรมหนัก รากฐานทางทฤษฎีของการพัฒนาแบบนี้ คือ การยกระดับพลังการผลิต (Productive Forces) ของสังคมให้สูงขึ้น พลังการผลิตที่พัฒนาไปจะเป็นตัวกำหนด หรือเหนี่ยวนำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Production Relations) ต้องเปลี่ยนแปลงตามให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมสอดคล้องกัน

ชาวลัทธิมาร์กซ์ หรือคอมมิวนิสต์โดยทั่วไปเชื่อในเส้นทางแห่งการพัฒนาการของสังคมมนุษย์ว่าสังคมที่ก้าวหน้ากว่าจะต้องเข้าแทนที่สังคมที่ล้าหลัง ตามลำดับขั้น คือ สังคมทาส (Slavery) เข้าแทนที่สังคมบุพพกาล (Primitive Society) ; สังคมศักดินา หรือ ฟิวดัล (Feudal Society) เข้าแทนที่สังคมทาส ; สังคมทุนนิยม (Capitalist Society) เข้าแทนที่สังคมฟิวดัล ; สังคมสังคมนิยม (Socialist Society) เข้าแทนที่สังคมทุนนิยม ; และในที่สุดสังคมคอมมิวนิสต์ (Communist Society) จะเข้าแทนที่สังคมสังคมนิยม วิธีดำเนินแห่งสังคมมนุษย์ตามที่กล่าวมานี้ ชาวลัทธิคอมมิวนิสต์เชื่อว่าเป็นวิธิต่างประวัติศาสตร์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นถึงระดับคอมมิวนิสต์แล้วจะไม่มีรูปแบบของสังคมที่เหนือกว่าอีก ความขัดแย้งพื้นฐานที่ทำให้สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม ดำรงอยู่ตลอดไปไม่ได้ คือ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นที่เป็นผู้ใช้แรงงาน (นายทาส - ทาส ; เจ้าที่ดิน - ชาวนา ; นายทุน - กรรมกร) ซึ่งฝ่ายแรกเป็นชนจำนวนน้อยแต่กุมชะตาชีวิตของสังคมได้ เพราะเป็นเจ้า

ของปัจจัยการผลิตของแต่ละอุตสาหกรรม ในขณะที่ฝ่ายหลัง แม้จะเป็นคนจำนวนมาก แต่ก็ไร้อำนาจ เพราะมิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จึงไม่มีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ทำไร และเพื่อใคร สังคมสังคมนิยมเป็นระยะผ่านจากสังคมนิยมเพื่อจะก้าวไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์ หลักอันเป็นหัวใจของสังคมสังคมนิยม คือ สังคมเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต สังคมเรียกร้องแรงงาน หรือผลงานจากสมาชิกแต่ละคนตามความสามารถ และสังคมตอบแทนแรงงานของบุคคลตามผลงาน (From each according to his ability ; To each according to his works) เมื่อสังคมสังคมนิยมสามารถยกระดับการผลิตขึ้นได้อย่างเหลือเฟือแล้ว มนุษย์ก็จะเข้าสู่สภาพสังคมคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือหลักที่ว่าสังคมเรียกร้องจากบุคคลตามความสามารถ และสังคมตอบแทนบุคคลตามที่เขาดต้องการ (From each according to his ability ; To each according to his needs)

เมื่อสหภาพโซเวียตทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนระบบสังคมเข้าสู่ขั้นตอนของสังคมนิยมในปี 1917 นั้น ประเทศยังคงเป็นประเทศทุนนิยมที่ล้าหลัง เมื่อเทียบกับยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตกลับผงาดขึ้นมาเป็นมหาอำนาจอันดับสองของโลกโดยเป็นรองเพียงสหรัฐอเมริกาเท่านั้น ภาพความก้าวหน้าทันสมัยอย่างรวดเร็วของตัวแบบการพัฒนาของโซเวียต จึงเป็นภาพที่พึงปรารถนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนาทั้งหลาย ในขณะนั้น จีนถือว่าตนเป็นประเทศที่พึ่งปลดแอกพ้นจากสภาพเมืองขึ้น - กึ่งเมืองขึ้น - กึ่งศักดินา มาใหม่ ๆ ดังนั้น สภาพของหลังการผลิตของสังคมจึงอยู่ในระดับต่ำ การเรียนรู้ตามแนวทางสหภาพโซเวียตจึงเป็นเรื่องเข้าใจได้

เดือนกุมภาพันธ์ 1953 เหมาจิ้งเจี๋ยร้องให้ "ตื่นตัวในขอบเขตกว้างขวางทั่วประเทศ ในอันที่จะเรียนรู้จากสหภาพโซเวียตเพื่อที่จะสร้างสรรค์ประเทศของเรา"¹⁴

2.1 ตัวแบบการพัฒนาของสหภาพโซเวียต

สหภาพโซเวียตประกาศใช้แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกในช่วง ค.ศ. 1929 - 33 สาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ของสหภาพโซเวียตมี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ ประการแรก ต้องพัฒนาอุตสาหกรรมของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมหนักให้รวดเร็วที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ความเชื่อมั่นในเรื่องอุตสาหกรรมนี้สืบเนื่องมาจากหลักการพื้นฐานของลัทธิมาร์กซ์ที่เชื่อว่า สังคมสังคมนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ ต้องเป็นสังคมที่มีความก้าวหน้าอย่างสูงเยี่ยมทางเทคโนโลยี เพราะด้วยความก้าวหน้าดังกล่าวและศักยภาพทางการผลิตทางอุตสาหกรรมที่สูงมากเท่านั้นที่จะทำให้การกระจายผลผลิต และความมั่งคั่งอย่างเสมอภาคเป็นไปได้ ประการที่สอง การที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วได้ ในประเทศที่อุตสาหกรรมยังไม่เข้มแข็ง ก็จะต้องใช้การวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลางอย่างเข้มงวดและเป็นระบบ ประการที่สาม สิ่งที่จะต้องกระทำควบคู่กันไปในภาคการเกษตร คือ การเปลี่ยนรูปแบบของการผลิตทางเกษตรกรรมแบบที่หน่วย

¹⁴ John Gittings, *China Changes Face: The Road From Revolution 1949 - 1989*, Oxford and New York : Oxford University Press, 1990, p. 24.

การผลิตเป็นหน่วยย่อยและอิสระเป็นแบบสหกรณ์และนารวม ในที่สุดเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ที่ว่ากรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของสังคมโดยส่วนรวม¹⁵

ประสบการณ์การใช้แผนพัฒนาของสหภาพโซเวียต เป็นดังนี้ ในปี 1928 สหภาพโซเวียตประสบปัญหาขาดแคลนข้าวไว้เลี้ยงไก่ ทำให้เกิดการขาดแคลนธัญญาหารสำหรับเลี้ยงคนในเมืองและการส่งออก ในปีเดียวกันนี้ รัฐเริ่มพิจารณาหาหนทางนำรูปแบบนารวมมาใช้ แต่จะใช้วิธีการที่ให้สมาชิกเข้าร่วมโดยสมัครใจ เช่น รัฐให้การสนับสนุนในเรื่องรถแทรกเตอร์ และเครื่องมือกลทางการเกษตรอื่น ๆ ที่จะช่วยให้การผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการจะให้นโยบายเช่นนี้ได้ก็คงกระทำโดยพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมารวดเร็ว ดังนั้น การพัฒนาอุตสาหกรรมหนักจึงมีใช้เรื่องของเหตุผลทางเศรษฐกิจอย่างเลี้ยวมือไปเบื้องหลังเหตุผลทางเศรษฐกิจมีเหตุผลทางการเมืองค่อนข้างน้อย 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง สหภาพโซเวียต (และระบอบนาซีและฮิตเลอร์ทั้งหลายที่จะตามมาภายหลัง) ต่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในฐานะของตนเองในระยะแรก ทั้งในการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ และอื่น ๆ ระบบที่เกิดขึ้นใหม่ มักจะถูกโดดเดี่ยวในทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร เป็นปกติ ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม จึงเป็นทางที่ดีที่สุดประการหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็ง และมั่นใจให้แก่ตัวเองของระบอบใหม่ ประการที่สอง ระบอบสังคมนิยมที่เกิดขึ้นมักจะเป็นประเทศที่มีความสำคัญทั้งในเชิงอุตสาหกรรม และเกษตรกรรมโดยเปรียบเทียบ และเมื่ออุตสาหกรรมของภาคเศรษฐกิจแล้ว ประเทศเหล่านี้จะมีภาคเกษตรที่ใหญ่โต แต่พลังด้านสมรรถภาพพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมอย่างแน่นอน (ยกเว้นน้อยในระยะใกล้) ในรูปของการดึงส่วนเกินจากภาคการเกษตรมาลงทุนให้ภาคอุตสาหกรรม การไม่เห็นด้วยของเกษตรกรหรือชาวนาจึงเป็นที่คาดหวังล่วงหน้าได้อย่างแน่นอน ดังนั้นในทางการเมือง การพัฒนาตามแผน 5 ปี จึงต้องลดค่าตามสำคัญดังกล่าวจะควบคุมชาวนาจำนวนมากที่ไม่พอใจได้อย่างไร ในปี 1929 สตาลิน จึงประกาศโคโรลงไปเลยว่าการผลิตแบบนารวม (Collectivization) จะต้องเริ่มในทันที และจะต้องทำให้สำเร็จภายในเวลา 2 - 3 ปี สตาลินอ้างด้วยว่า ชาวนาจน และชาวนากลางทั้งหมดล้วนแต่ต้องการการผลิตแบบนารวม และชาวนาคนกลางเชื่อก็คือต้องการแบบเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วง 2 - 3 ปีแรก นโยบายการผลิตรวมหมู่ภาคเกษตรไม่ค่อยได้ผล ในปี 1931 การณรงค์โดยให้มาตรการที่เข้มงวดจึงเกิดขึ้นอีก ผู้ต่อต้านจะถูกตีตราว่าเป็น "ชาวนารวย" (kulaks) ถูกยึดทรัพย์ บ้างก็ถูกประหาร และบ้างก็ถูกเนรเทศ ต้องไปสร้างสังคมนิยมที่ไซบีเรีย สถานการณ์ดำเนินไปรุนแรงที่สุดในช่วงปี 1932 - 3 ซึ่งในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก แต่ชาวนาถูกบังคับให้เพิ่มผลผลิตให้แก่รัฐเพื่อใช้เลี้ยงคนในเมืองและเพื่อส่งออกแลกเงินตราเข้าประเทศสำหรับซื้อเครื่องจักรอุตสาหกรรม ผลจากการนี้ทำให้เกิดการขาด

¹⁵ Peter Ferdinand, *Communist Regimes in Comparative Perspective : The Evolution of the Soviet, Chinese & Yugoslav Models*, Hertfordshire : Harvester Wheatsheaf, 1991, pp. 29 - 30.

แคลนอาหารในชนบท (แต่ไม่ขาดแคลนในเมือง) และชาวนาต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อแสวงหาอาหารดำรงชีพ มีผู้ประเมินว่าการบังคับการผลิตรวมทางการเกษตรครั้งนี้มีผู้สูญเสียชีวิตถึง 14.5 ล้านคน¹⁶

รัฐสังคมนิยมของสหภาพโซเวียตเข้มแข็งขึ้นในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ชาวนาไม่เพียงพอที่จะรักษาขอบใหม่อีกต่อไป ในระหว่างปี 1928 - 1937 ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยปีละ 12 - 18% สัดส่วนของกำลังแรงงาน (workforce) ในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก 14.6% ในปี 1913 เป็น 33.7 ในปี 1939 เมืองและนครใหญ่ต่าง ๆ เติบโตอย่างรวดเร็ว ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 18 เป็นร้อยละ 33 ของประชากรทั้งหมดในช่วงทศวรรษ 1930 บุคลากรของรัฐ (รวมทั้งพรรค และสหกรณ์ สหภาพแรงงาน) เพิ่มขึ้นจาก 1.01 ล้านคน ในปี 1928 เป็น 1.65 ล้านคน ในปี 1932 เป็นการเพิ่ม 63% ใน 5 ปี การตัดสินใจสำคัญ ๆ ทั้งปวงจะต้องผ่านคณะกรรมการเมือง (Politburo) หรือองค์การวางแผนกลาง (Gosplan) หรือสภาสูงสุดแห่งเศรษฐกิจของชาติ (Supreme Council of the National Economy, VSNKh) ซึ่งองค์การเหล่านี้ก็จะส่งการตัดสินใจลงมายังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามลำดับชั้น ตั้งแต่รัฐมนตรีลงมาถึงกระทั่งถึงโรงงานแต่ละโรง การปฏิบัติไม่เข้าเป็นไปตามแผนการผลิตถือเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ

2.2 แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกของจีน

คณะผู้เชี่ยวชาญในสภาแห่งรัฐภายใต้การนำของ เจินทงุน เป็นผู้วางแผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกของจีนเพื่อใช้ดำเนินการในช่วง 1953 - 7 (แผนนี้พิมพ์ออกมาเมื่อปี 1955) โดยตั้งเป้าไว้ที่การเพิ่มการผลิตทางอุตสาหกรรมหนึ่งเท่าตัว และเพิ่มการผลิตของเกษตรกรรมหนึ่งในสี่ การจะบรรลุเป้าหมายนี้ได้ จีนจะต้องใช้งบลงทุนถึง 20% ของรายได้ประชาชาติซึ่งเป็นจำนวนไม่น้อยสำหรับประเทศที่เพิ่งฟื้นตัวจากสภาวะสงครามอันยาวนาน¹⁷ โครงสร้างของแผนฯ สะท้อนอิทธิพลของสหภาพโซเวียต อย่างชัดเจน กล่าวคือ ให้น้ำหนักไว้ที่อุตสาหกรรมหนักเป็นอันดับแรก รองลงไปเป็นอุตสาหกรรมเบา และท้ายที่สุดเป็นเกษตรกรรม ดังตารางต่อไปนี้

¹⁶ Ibid., p. 32.

¹⁷ C. Dietrich, 1994, p. 84

ตารางที่ 2.3 : สัดส่วนของการลงทุน, 1952 - 1978 (ร้อยละ)¹⁸

ปี	เกษตรกรรม	อุตสาหกรรมเบา	อุตสาหกรรมหนัก	อื่น ๆ
1952	13.7	9.0	31.8	45.5
1957	8.7	8.7	49.2	33.4
1978	10.7	5.4	54.1	29.8

อุตสาหกรรมหนัก ได้แก่ เหล็กกล้า เครื่องจักรกล และสินค้าที่เป็นปัจจัยการผลิตอื่น ๆ อุตสาหกรรมเบา ได้แก่ สินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ในการนี้ภาคเกษตรกรรมต้องแบกรับภาระของสร้างรายได้เพื่อการพัฒนาประเทศด้วยวิธีทางต่าง ๆ ได้แก่ ต้องเสียภาษีมากขึ้น ขายผลผลิตของตนเองในราคาต่ำ และต้องช่วยเหลือสินค้าหัตถอุตสาหกรรมในราคาแพง

อุตสาหกรรม

เงินลงทุนที่ใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากจะได้มาจากการออม และการเพิ่มผลผลิตของภาคเกษตรกรรมแล้ว ยังได้มาจากการกู้ยืม และความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตอีกส่วนหนึ่ง สินเชื่อจากสหภาพโซเวียตในช่วงปี 1950 ถึง 1954 เป็นจำนวนเงินรวม 425 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ครอบคลุมโครงการต่าง ๆ 158 โครงการ ในปี 1956 สหภาพโซเวียตตกลงที่จะให้สินเชื่ออีก 825 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สำหรับโครงการใหม่อีก 65 โครงการ โครงการทั้งหมดจำนวน 211 โครงการนี้ ประสบผลสำเร็จ 166 โครงการ ในด้านเหล็กและเหล็กกล้า การผลิตกระแสไฟฟ้า การผลิตเครื่องมือกล อุตสาหกรรมเคมีและอื่น ๆ โครงการใหม่ ๆ ได้รับการวางแผนไว้สำหรับปี 1958 และ 1959 แต่ก็ต้องมีอันหยุดชะงักไปเพราะความขัดแย้งกับสหภาพโซเวียต ซึ่งมีผลต่อการถอนที่ปรึกษาจากจีนทั้งหมดในปี 1960 ตลอดทศวรรษ 1950 หลังจากเริ่มแผนพัฒนา อย่างจริงจัง มีการส่งผู้เชี่ยวชาญและนักเทคนิคจากสหภาพโซเวียตเข้าไปในจีนกว่าหนึ่งหมื่นคน เพื่อให้การสนับสนุนโครงการต่าง ๆ และวางแผนการดำเนินการให้กับโรงงานกว่า

¹⁸ จาก Robert Bideaux, *Communism and Development*, London and New York : Methuen, 1985, p.

14,000 แห่ง ในช่วงเวลาเดียวกันจีนก็ส่งบุคลากรกว่าหนึ่งหมื่นคนไปเข้ารับการอบรมทางเทคนิคในสหภาพโซเวียตด้วย

เกษตรกรรม

การบังคับการผลิตรวมอย่างรุนแรงของสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 1930 ไม่ให้ตัวแบบที่จีนประสงค์จะเลียนแบบ สิ่งที่ผู้นำจีนปรารถนาจะให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์และระบบการผลิตแบบรวมหมู่ในเกษตรกรรมนั้นคือการวางแผนให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปที่ระดับ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ (1) สกับสนุนให้ครอบครัวชาวนา 4 - 10 ครอบครัว เข้าร่วมเป็นทีมช่วยเหลือกัน (Mutual Aid Team) ซึ่งสมาชิกจะช่วยงานการผลิตซึ่งกันและกัน และเตรียมยกระดับสู่ขั้นตอนต่อไป (2) จัดตั้งสหกรณ์การผลิตทางการเกษตร (Agricultural Producers' Cooperative, APC) "ขั้นต่ำ" หรือ "กึ่งสังคมนิยม" ซึ่งอาจรวมครอบครัวเกษตรกรทั้งหมู่บ้าน หรือส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน (20 ถึง 40 ครอบครัว) เข้าด้วยกัน ในสหกรณ์ กึ่งสังคมนิยมนี้ สมาชิกของสหกรณ์จะมีรายได้มาจาก 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งมาจากการทำงานกับอีกส่วนหนึ่งคือส่วนแบ่งจากที่ดินและเครื่องมือที่ตนเองเป็นเจ้าของ (3) สห-กรณ์การผลิตทางการเกษตร "ขั้นสูง" (100 ถึง 300 ครอบครัว) คือสหกรณ์ ที่สมาชิกทุกคนนำทรัพย์สินส่วนตัวได้แก่ ที่ดิน และเครื่องมือมารวมไว้ที่ส่วนกลาง และแต่ละคนได้รับรายได้จากแรงงานที่แต่ละคนลงไปเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตทางเกษตรกรรมมิได้ดำเนินไปตามแผนโดยราบรื่น ครอบครัวชาวนาที่มีฐานะมักจะต่อต้าน ผู้ปฏิบัติงานของพรรคจำนวนมากไม่เข้าใจความละเอียดอ่อนของปัญหา ผลผลิตในปี 1953 และ 1954 ต่ำกว่าที่คาดการณ์ไว้มาก กล่าวคือ ัญญพิชเพิ่มขึ้นเพียง 1 - 2% เท่านั้น ซึ่งแทบจะไม่พอกับการเพิ่มของประชากร และไม่สามารถส่งออกเพื่อแลกกับเงินตราต่างประเทศไปให้หนี้สหภาพโซเวียตได้

ปัญหาทิศทางและจังหวะก้าวในการพัฒนาการเกษตรเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอย่างจริงจังในหมู่ผู้นำระดับสูง ในปี 1954 และ 1955 การถกเถียงแบ่งเป็น 2 ด้วยความคิด คือ ฝ่ายสังคมนิยมการค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งนำโดย Deng Zihui (Deng Zihui) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการฝ่ายเกษตรกรรมของสภาแห่งรัฐ และผู้อำนวยการฝ่ายงานชนบทของพรรค Deng Zihui เห็นว่าการสร้างสหกรณ์การผลิตทางการเกษตรนั้น ทำเร็วเกินไปและแรงเกินไป เขายังมีความเห็นว่าการสร้างสังคมนิยมในชนบทนั้นจะกระทำได้ที่ต่อเมื่อระบบเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาไปจนถึงขั้นที่สามารถจัดหาเครื่องจักรกล ปุ๋ยเคมี และอุปกรณ์สนับสนุนทางอุตสาหกรรมอื่น ๆ แก่ชนบทได้อย่างพอเพียง แต่ประเทศจีนยังขาดเงื่อนไขที่จำเป็นดังที่กล่าวมา คนที่เห็นด้วยกับ Deng Zhi ได้แก่ หลิว紹奇 (Liu Shaogqi, 1898 - 1969) โจวเอินไหล (Zhou Enlai, 1898 - 1976) เฉินยุน (Chen Yun, 1905 - 1996) และเฉินอี้ (Chen Yi, 1901 - 72) คนเหล่านี้เสนอให้สร้าง

สังคมนิยมในการเกษตรแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยคำนึงถึงความสามารถในการผลิตที่เป็นจริง เป็นที่ตั้ง

อีกคำหนึ่ง คือ คำผู้กระตือรือร้น ซึ่งนำโดย เหมาเจ๋อตง คำนี้มีเห็นว่าทำมา นั้นยังเร็วไม่พอ เหมาเชื่อว่าปัญหาทั้งหมดอยู่ที่ต้องการความกล้าหาญในการก้าวรุดไปข้างหน้า เขาเชื่อว่าชาวนาต้องการเดินเส้นทางสังคมนิยม และเชื่อว่าพรรคก็อยู่ในฐานะที่จะนำชาวนาได้ คนที่เห็นด้วยกับเหมาอย่างออกหน้าก็คือ เฉินโบดา (Chen Boda, 1904 - 1989)

ในปี 1953 - 4 มีการสลายสหกรณ์ฯ ถึงประมาณ 35,000 แห่ง ซึ่งขาด คุณสมบัติและการดำเนินการไม่เข้าเป้า การสลายนี้ได้รับตรมเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่ในผู้นบริหารระดับสูงของพรรค ในการประชุมสมัชชาพรรคฯแห่งชาติในเดือนกรกฎาคม 1955 เหมาจึงถือโอกาสปาฐกถาแก่ตัวแทนพรรคในระดับมณฑล และระดับจังหวัด เรียกร้องให้กลไกของพรรคในระดับดังกล่าวเคลื่อนไหวจัดตั้งสหกรณ์ฯ ขึ้นโดยเร่งด่วน มิฉะนั้นจะถูกวิพากษ์ว่าเป็นผู้เอียงขวา หรือเดินแนวทางทุนนิยม จากนั้นการรณรงค์เพื่อพัฒนาการเกษตรของชาติจึงดำเนินไปในขอบข่ายกว้างขวางทั่วประเทศ เมื่อสิ้นปี 1955 ครึ่งเรือนของชาวนา ประมาณ 2 ใน 3 ของทั้งหมด ก็ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นสหกรณ์ และสหกรณ์ฯ ระดับสูง หรือสหกรณ์การผลิตทางการเกษตรแบบสังคมนิยมเพิ่มขึ้น ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสิ้นปี 1956 มีการประเมินว่า 88 % ของครัวเรือนเกษตรกร เป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ ระดับสูงและเหลือเพียง 8% เท่านั้นที่ยังเป็นสหกรณ์ฯ ขึ้นต่ำหรือกึ่งสังคมนิยม กล่าวกันว่ากาขยายตัวของสหกรณ์ฯ เป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็วได้ เช่นนั้นก็เพราะพรรคคอมมิวนิสต์ได้มีการขยายสมาชิกเพิ่มขึ้นมากในช่วงเดียวกันด้วย คือจากประมาณ 6 ล้านคนในปี 1949 เป็น 7.86 ล้านคนในปี 1954 เป็น 10.73 ล้านคนในกลางปี 1956 และกลางปี 1957 จำนวนสมาชิกพรรคฯ เพิ่มขึ้นเป็นกว่า 12.5 ล้านคน หรืออีกนัยหนึ่งเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวภายในเวลาไม่ถึง 10 ปี¹⁹ สมาชิกพรรคที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมานี้จับจุดการรณรงค์ไปที่ชาวนาจนซึ่งยังคงมีจำนวนมหาศาลและชนวนการปฏิรูปที่ดิน (1949 - 1952) ยังไม่ช่วยให้พวกเขามีฐานะดีขึ้นมากนัก และชาวนาจนนี้เองที่เป็นฐานให้การสร้างสังคมนิยมทางการเกษตร ผลผลิตของปี 1955 ออกมาดีมาก ดังนั้น ถึงต้นปี 1956 เหมาจึงสามารถพูดคำขวัญใหม่เร่งรัดให้ทุกคนช่วยกันผลิตให้ได้ “มากกว่า” “เร็วกว่า” “ดีกว่า” และ “ถูกกว่า”

กล่าวโดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการท่านหนึ่ง²⁰ เห็นว่าแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับแรกของจีนประสบความสำเร็จอย่างน่าประทับใจ กล่าวคือ ในปีสุดท้ายของแผนฯ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจีนอยู่ที่ 8% ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จอย่างยิ่งไม่ว่าจะวัดด้วยมาตรฐานใด ๆ ยิ่งกว่านั้นแผนฯ ฉบับนี้ยังเป็นการลงทุนทางการศึกษา ซึ่งจะให้ผลตกทอดไปได้ในระยะยาวนั้นคือผลิตวิศวกรออกมาได้ถึง 130,000 คน ในด้านกิจการสาธารณสุขก็เช่นกัน โรค

¹⁹ C. Dietrich, 1994, p. 93.

²⁰ James C.F. Wang, 1992, p. 14.

ระบอบที่แต่ก่อนเคยคร่ำหวอดชาวจีนไปมากพอสมควรอย่างอหิวาตกโรค และใช้รากสาดก็สามารถควบคุมได้

อย่างไรก็ดี ในช่วงแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับแรกนี้ ประเทศจีนมิได้มีเหตุการณ์สำคัญเพียงแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมเท่านั้น เหตุการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งคือ บทบาทหลักของรัฐ หรือพรรคที่มีต่อบุคคลที่เรียกกันว่า “ปัญญาชน” เหตุการณ์นี้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่น้อยกับทิศทางของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น จะได้อธิบายจุดนี้กันพลั้งเผลอ

ปัญญาชนกับการพัฒนา

ในปี 1955 มีการณรงค์ต่อต้านหูเฟิง (Hu Feng) หูเฟิง เป็นปัญญาชนคนหนึ่งซึ่งเรียกร้องให้บุคคลมีความเป็นตัวของตัวเองในอุดมคติที่รัฐกำลังเรียกร้องให้ทุกคนปฏิบัติตาม เป้าหมาย และนโยบายที่พรรควางเอาไว้ การรณรงค์นี้ในที่สุดก็ขยายจากชุมชนของปัญญาชนกลายเป็นประเด็นสาธารณะระดับชาติ นั่นคือ การต่อต้านหูเฟิงกลายเป็นการต่อต้านใครก็ตามที่มีทัศนคติแตกต่างไปจากทัศนะที่เป็นกระแสหลักของสังคมขณะนั้น

แต่การรณรงค์ต่อต้านความเป็นอิสระของปัญญาชนกลายเป็นตาม 2 คน เพราะปลายปี 1955 พรรคมีนโยบายที่จะให้มีการเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วน ซึ่งปัญญาชนย่อมสนใจที่จะให้ความร่วมมืออย่างสนใจ

ในเดือนมกราคม 1956 โจวเหินไหล จึงเสนอความเห็นให้มีการปฏิรูปเพื่อปรับปรุงสภาพเงื่อนไขการทำงานของปัญญาชน โดยให้ปัญญาชนมีอิสระมากขึ้น เดือนกุมภาพันธ์ 1956 คุวซงฮอฟ ผู้นำใหม่ของสภาพโซเวียตเริ่มวิพากษ์ความผิดพลาดของสตาลิน (ซึ่งเสียชีวิตไปเมื่อ 5 มีนาคม 1953) เดือนพฤษภาคม 1956 เหมาเจ๋อตุง เสนอคำขวัญ “ร้อยบุปผาบานพร้อมพริก ร้อยสำนักประชันปัญญา” เพื่อกระตุ้นให้ปัญญาชนช่วยกันวิพากษ์วิจารณ์ไม่ให้เกิดความผิดพลาดแบบสตาลินขึ้นในแผ่นดินจีน ในคำขวัญดังกล่าว “บุปผา” หมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและวรรณกรรม ส่วน “สำนัก” หมายถึง ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ แต่กระนั้นก็ตาม การตอบรับของปัญญาชนต่อคำเชิญชวนของเหมาก็มีจำกัดยิ่ง กล่าวได้ว่า ในพรรคเองก็ยังมิมีทัศนะหรือเชื่อมั่นไม่แจ่มชัดว่าควรจะใช้ท่าทีต่อปัญญาชนเช่นใดดี ในสถาน-การณ์เช่นนี้ เหมาจึงเสนอปาฐกถาอีกชิ้นหนึ่งในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 1957 เรื่อง “ว่าด้วยการจัดการปัญหาความขัดแย้งในหมู่ประชาชนอย่างถูกต้อง” ในที่ลี้มนนาใหญ่

เดือนพฤษภาคม 1957 หลังจากถูกกระตุ้นโดยเหมา พรรคก็ยอมรับที่จะให้มีการขยายการแก้ไขความคิดที่ผิดพลาด โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้เป็นสมาชิกพรรคสามารถวิพากษ์วิจารณ์สมาชิกพรรคได้ หลังจากนั้น การวิพากษ์วิจารณ์ก็หลั่งไหลมาอย่างรวดเร็วทั้งจากปัญญาชน และนักศึกษา (ในทัศนะของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ปัญญาชนหมายถึงผู้สำเร็จการ

ศึกษา ตั้งแต่มัธยมศึกษาขึ้นไป)²¹ ซึ่งเรื่องที่วิจารณ์ไม่จำกัดอยู่แต่สมาชิกพรรคเท่านั้น แต่ก้าวล่วงไปถึงระบบสังคมนิยมด้วย โดยบางคนเสนอให้จีนเป็นสังคมเปิด และขู่ว่าพรรคคอมมิวนิสต์จะเสียเลย

เดือนมิถุนายน 1957 ความเคลื่อนไหว “ร้อยบุปผา” ก็ถูกแปรสภาพเป็นการรณรงค์ต่อต้านกระแสเลียงขวา บรรดาปัญญาชนและนักศึกษาที่เคยแสดงความเห็นไว้ในช่วงเดือนพฤษภาคม และมิถุนายน ก็ถูกรวบมาลงโทษ ความเคลื่อนไหวนี้ไปไกลจนถึงขนาดมีการกำหนดโควต้าล่วงหน้าว่าในแต่ละหน่วยงานนั้นจะต้องมีฝ่ายขวาแฝงอยู่ถึง ๑% และคนเหล่านี้จะต้องถูกกระชากหน้ากากลอกมาให้ได้ มีการประเมินกันว่าปัญญาชนประมาณครึ่งล้านถูกตีตราว่าเป็นฝ่ายขวา ซึ่งบ้างก็ถูกส่งไปใช้แรงงานในชนบท และบางคนที่เป็สมาชิกพรรคก็ต้องสูญเสียสมาชิกพรรคไป แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ปรากฏการณ์นี้ก็ตีดตัวผู้ถูกประณามไปจนถึงปลายทศวรรษที่ 1970 ซึ่งมีการยกเลิกหรือหันเห “ตรา” กันใหม่ครั้งใหญ่หลังนวมกรรมของเหมาเจ๋อตง

ปัญหาของตัวแบบโซเวียต

เดือนกันยายน 1956 มีการประชุมสมัชชาครั้งที่ 8 ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งเป็นครั้งแรก นับตั้งแต่ยึดอำนาจการปกครองประเทศได้เมื่อ 1949 ที่ประชุมได้ให้ความสำคัญกับประเด็นการที่ได้จากแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 และร่างแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 สำหรับแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 นั้น คณะกรรมการวางแผนของรัฐได้พัฒนายุทธศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของจีนขึ้น และเชื่อว่าจะช่วยอุดช่องโหว่ของแผนพัฒนาฉบับที่ 1 ซึ่งลอกเลียนสหภาพโซเวียตมากเกินไป

ตามข้อเสนอของแผนฯ ฉบับที่ 2 คณะผู้วางแผนเสนอให้มีการผลิตปุ๋ยเคมีให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตของภาคการเกษตร ในส่วนของอุตสาหกรรมก็ให้เน้นขยายโรงงานที่มีขนาดเล็กลงให้มากขึ้นแทนที่จะมุ่งเน้นโรงงานขนาดใหญ่ ซึ่งต้องพึ่งการสั่งเครื่องจักรจากต่างประเทศเข้ามาใช้งานดังที่เป็นมาในแผนฯ ฉบับแรก นอกจากนี้การเน้นโรงงานที่มีขนาดเล็กลงทำให้สามารถใช้การผลิตแบบที่ใช้แรงงานเข้มข้นได้ ซึ่งก็เท่ากับช่วยดูดซับคนว่างงานนอกภาคการเกษตรที่ยังมีนับล้านคนในปี 1957 กล่าวโดยสรุป เป้าโครงของแผนฯ ฉบับที่สอง ตั้งใจจะให้ภาพการพัฒนาที่สมดุลขึ้น ไม่เร่งรัดจนเกินไป แต่ก็ไม่ปล่อยลอยชายและเหินืออื่นใด โจวเอินไหลผู้เสนอรายงานในเรื่องนี้ตั้งใจจะให้การพัฒนาที่กระทำต่อไปในอนาคตตั้งอยู่บนฐานของข้อมูลที่เป็นจริงและเป้าหมายที่บรรลุได้ จีนจะต้องใช้บทเรียนอีกมากแต่ไหนจึงจะบรรลุถึงการพัฒนาที่สมดุลและสมจริง (a balanced development based on realistic targets)²² เป็นสิ่งที่เราจะต้องตามดูกันต่อไป

²¹ Richard T. Phillips, 1996, p. 178.

²² Ibid., p. 185.

3. การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งยิ่งใหญ่ 1958 - 1960

ในแง่ชุดของเหตุการณ์ ทบทวนการก้าวกระโดดฯ อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับที่ 2 (1958 - 62) และประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๆ คือ (1) การปรับปรุงองค์กรการผลิตในภาคเกษตรใหม่ (2) การปรับผู้ปฏิบัติงานของพรรค รวม 2.5 ล้านคน จากที่สูงไปที่ต่ำ และจากเมืองสู่ชนบท (3) การรณรงค์ประชาชนกว่า 90 ล้านคน เข้าร่วมเรียนรู้การผลิตเหล็กกล้าในโครงการลดสูงเหล็กขนาดเล็ก และ (4) การเคลื่อนย้ายชาวนากว่า 20 ล้านคน เข้าไปในเขตเมือง ในแง่ของการเคลื่อนไหวประชาชนของขบวนการปฏิวัตินี้ นับเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่และน่าตื่นตะลึงที่สุดในโลกเหตุการณ์หนึ่ง แต่ในแง่ของการสร้างความทันสมัยให้กับระบบสังคมเศรษฐกิจ ขบวนการนี้ประสบความสำเร็จน้อยกว่าความล้มเหลว และเปิดบาดแผลทางเศรษฐกิจการเมือง และความสัมพันธ์กับต่างประเทศให้ต้องเฝ้าระวังกันอีกนาน

3.1 ขึ้น台前การก้าวกระโดด

แม้ภาพรวมของการพัฒนาเศรษฐกิจในแผนฯ ฉบับที่ 1 จะน่าพอใจ (เช่น อัตราการเติบโตของอุตสาหกรรมหนักเฉลี่ยปีละ 18%) แต่ปัญหาที่สร้างความวิตกกังวลให้กับผู้นำระดับสูงของจีนก็คือผลผลิตทางการเกษตรของปี 1957 เพิ่มขึ้นเพียง 1% ซึ่งเท่ากับครึ่งเดียวของอัตราการเพิ่มของประชากร ขบวนการณรงค์ให้รียกบุปผาบนสะพานที่สร้างความหมายให้กับปัญหาชนบทระบอบใหม่ แม้ในผู้นำระดับสูงด้วยกันเอง ก็คัดค้านแบบแผนของเหมาเจ๋อตงที่ถูกท้าทายโดยหลิวสาวฉี (บุคคลอันดับ 2 ของพรรค และตราบจนปี 1966 คนทั่วไปก็ยังเชื่อว่าหลิวจะเป็นทายาททางการเมืองของเหมา) และเฉิงเจิน (Peng Zhen) นายกรัฐมนตรีกรุงปักกิ่ง ซึ่งถูกมองว่าเป็นคนหนึ่งใน 3 หรือ 4 คน ที่มีศักยภาพที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาได้เช่นกัน¹¹ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็เริ่มมีปัญหา ลินเซ่อที่เคยได้รับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตก็เริ่มถูกตัดทอนลง เพราะสหภาพโซเวียตมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายมากขึ้นเพื่อจัดการกับความไม่สงบในสังการี และโปแลนด์

ภายใต้สถานการณ์ที่ขาดลำบากทางเศรษฐกิจเช่นนี้ พรรคคอมมิวนิสต์จีนฉบับนี้ จะใช้มาตรการทางการเมืองมากแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งพวกเขาเคยใช้ได้ผลมาบ้างครั้งไม่ถ้วนสมัยทุนอาณ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อมีความยุ่งยากขาดแคลนทางเศรษฐกิจก็ต้องปลุกกระตุ้นประชาชนให้กล้าต่อสู้และกล้าเสียสละ เดือนสิงหาคม 1957 คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ลงมติให้พรรคให้การศึกษาสังคมนิยมแก่ประชาชนในชนบท (หลังจากที่เหมาและหลิวกลับมาร่วมมือกันได้อีกครั้งหนึ่ง) และในเดือนกันยายนปีเดียวกัน พรรคก็ประกาศให้เปลี่ยนขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านฝ่ายขวา เป็น “ขบวนการแก้ไขความคิดที่ผิดพลาดในหมู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า” เดือนตุลาคม 1957 สหภาพโซเวียตก็ประสบผลสำเร็จในการชิงดาวเทียมดวงแรก

¹¹ C. Dieckh, 1994, p. 113.

(สตูนิก) ขึ้นสู่วงโคจรรอบโลก เดือนตุลาคม 1957 เหมาก็เดินทางไปมอสโคว์เป็นครั้งที่ 2 เพื่อร่วมฉลองโอกาสครบรอบ 40 ปี ของการปฏิวัติ 1917 ประธานเหมาเดินทางกลับมามีด้วยความรู้สึกที่ไม่มีใครตามดู ด้านหนึ่งท่านคงชื่นชมกับความสำเร็จทางเทคโนโลยีของประเทศผู้นำในค่ายสังคมนิยม อีกด้านหนึ่ง จีนก็คงหวังความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตไม่ได้มากนัก และถ้าไม่ทำอะไรสักอย่าง จีนก็คงจะถูกประเทศอื่นๆ รวมทั้งสังคมนิยมด้วยกันเองทิ้งห่างออกไปมากขึ้นๆ

3.2 ก้าวกระโดดระยะที่ 1 : ธันวาคม 1957 - พฤษภาคม 1958

ระยะ 6 เดือนแรกของขบวนการก้าวกระโดด คือการ “ปลุก” และ “ปรับ” ให้ผู้ปฏิบัติงานของพรรคและปัญญาชนมีความพร้อมในขอบข่ายทั่วประเทศเพื่อสร้างสังคมนิยมที่มีลักษณะเฉพาะของจีน กลุ่มบุคคลแรกที่ถูกเหมาและผู้นำระดับสูงของประเทศเล็งงาน คือ ผู้มีตำแหน่งระดับสูงในเมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ ถึง 67 คน ถูกปลดหรือลงโทษด้วยข้อหาต่าง ๆ เช่น คลอรักัน ไร้ศีลธรรม คดโกงพรรค และมีความคิดแบ่งฝักแบ่งฝ่าย เป็นต้น ในระดับหมู่บ้าน พรรคให้การณรงค์ให้การศึกษาสังคมนิยม (The Socialist Education Campaign) เพื่อยกระดับความสำนึกและความตื่นตัวทางการเมืองของผู้ปฏิบัติงานระดับท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป

ในช่วงเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคม 1958 เหมาก็ไปประธานในการสัมมนาผู้นำพรรคทั้งส่วนกลางและส่วนมณฑล รวม 3 ครั้ง กับการสัมมนาสูงสุดของรัฐ (Supreme State Conference) และการประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติ (National People's Congress) อีกอย่างละหนึ่งครั้ง ในการประชุมสัมมนาเหล่านี้ สิ่งที่เหมาออกก้าแก่ผู้เข้าร่วมประชุมเป็นพิเศษก็คือให้เลิกลัทธิห้างานแบบข้าราชการของบรรดานักวางแผน และผู้จัดการทั้งหลายประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งคือให้ล้มเลิกความคิดที่ตามกันรัสเซียแบบลัทธิดัมมัวร์ (“dogmatism”) เหมาก็ยังสังเกตเห็นด้วยว่า วิธีการสร้างสรรค์สังคมนิยมนั้นมีอยู่ 2 แนวทาง คือ แนวที่หนึ่ง คือ สร้างอย่างเย็นชา และเชื่องช้า กับแนวที่สอง คือ สร้างอย่างองอาจกล้าหาญ และรวดเร็ว จีนควรเลือกเดินแบบแนวทางอันหลัง เพราะชาวจีนทำงานอย่างมีชีวิตชีวามากกว่า และพลังแห่งลัทธิเลนิน (Leninism) ยังมีอยู่ในประเทศจีนมากกว่าในสหภาพโซเวียต

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ที่ถือกำหนดขึ้นในช่วงการประชุมสัมมนานับสิบๆ ครั้งในระดับมณฑล คือ ยุทธศาสตร์ “เดินสองขา” ซึ่งหมายความว่าจีนจะต้องให้ความสำคัญกับกการพัฒนาการเกษตร และหัตถอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่ใช้แรงงานมาก และเทคโนโลยีต่ำพอ ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักที่ใช้เงินทุนและเทคโนโลยีสูง แนวทางการพัฒนาแบบนี้แตกต่างจากยุทธศาสตร์การพัฒนาของสหภาพโซเวียต ซึ่งให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมหนักมากกว่าอุตสาหกรรมเบาและเกษตรกรรม ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบสหภาพโซเวียตเป็นแม่แบบให้แก่แผนพัฒนาห้าปีฉบับแรกของจีน ซึ่งจบลงด้วยผลที่ไม่น่าพึงพอใจนัก

เมื่อโครงการก้าวกระโดดฯ เริ่มติดเครื่อง พรรคก็ขอให้เฉินป๋อด้า (Chen Boda, 1904 - 1989) นักทฤษฎีคนสำคัญของพรรค (ซึ่งภายหลังถูกประณามว่าเป็นนักฉวยโอกาสที่

ชอบสร้างความสนิทสนมกับประธานเหมา) ออกหนังสือพิมพ์ “ธงแดง” เพื่อเป็นหลักชัยชี้นำความเคลื่อนไหวดังกล่าว เหมาประกาศว่าจีนจะแข่งบริเทนใหญ่ในเรื่องอุตสาหกรรมให้ได้ภายใน 15 ปี (ภายใน ค.ศ. 1972) นโยบาย “เดินสองขา” ยังหมายถึงการเน้นเทคโนโลยีขนาดใหญ่และขนาดเล็กไปพร้อมๆ กัน และเน้นการถ่วงช่องว่างระหว่างคนงานกับฝ่ายบริหารด้วย ในแง่นี้คนงานจึงถูกกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการการผลิต และฝ่ายจัดการที่ถูกกำหนดให้ต้องใช้แรงงานด้วย การผลักดันโครงการก้าวกระโดดๆ จึงมีผลให้เกิดการกระจายอำนาจอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ผู้ปฏิบัติงานของพรรคจากส่วนกลางถูกกระจายให้ลงไปปฏิบัติงานในระดับมณฑล จากระดับมณฑลลงไปสู่ระดับเมือง และจากระดับเมืองลงไปถึงหน่วยการผลิตทั้งในทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมโดยตรง กล่าวได้ว่าในขณะนั้นทั่วประเทศ ผู้ปฏิบัติงานพรรคกว่า 8 ล้านคน ถูกกระจายส่งไปทำงานที่ลงไปตามเครือข่ายดังกล่าว นอกจากผู้ปฏิบัติงานของพรรคแล้ว ยังมีนักศึกษาและทหารของกองทัพปลดแอกประชาชน (People's Liberation Army, PLA) อีกนับล้าน ๆ คนที่เข้าร่วมใช้แรงงานในกระบวนการผลิต ในทางกลับกันชาวนาอีกหลายล้านคนกลับถูกส่งเข้าเมืองเพื่อใช้แรงงานการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อจะลดความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท การรวมกับชาวนา ตามนโยบายเดินสองขาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

3.3 ก้าวกระโดดระยะที่ 2 : มิถุนายน 1958 - พฤศจิกายน 1958

ช่วงนี้เป็นช่วงที่โครงการก้าวกระโดดฯ ปลดปล่อยพลังงานออกมาถึงที่สุด ที่ประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 8 ในต้นเดือนพฤษภาคม 1958 เป็นการให้ความเห็นชอบและการสนับสนุนอย่างเต็มที่ทางการต่อโครงการก้าวกระโดดฯ เหมาเจ้อตุง และหลิวลี้วี่ คือตัวจักรสำคัญที่ชี้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้ ในขณะที่โจวเอินไหล และเจินหยุน ต่อนำวางแผนต่อการประชุมดังกล่าว ที่ประชุมสมัชชาพรรคได้ตอกย้ำ “เข็มมุ่งทั่วไป” (General Line) ที่ประกาศมาตั้งแต่ปี 1952 ว่าจะพัฒนาอุตสาหกรรมและแปรรูปเกษตรกรรมให้เป็นสังคมนิยม “ที่ละขั้น ๆ” ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานระยะหนึ่ง เป็นการเน้นหลักการทำให้ “เร็วขึ้น, มากขึ้น, ดีขึ้น และประหยัดขึ้น” ในช่วงกระแสสูง (High Tide) ของการพัฒนาในปี 1955 และในที่สุดก็มาเป็น “ใช้ความพยายามทั้งหมดอย่างถึงที่สุด” ในปี 1958 นี้เอง

นวัตกรรมทางสังคมที่มีสีสันที่สุดของโครงการก้าวกระโดดฯ คือ การสร้างคอมมูนประชาชนขึ้นทั่วประเทศ แนวคิดพื้นฐาน 2 ประการที่ฝังใจเหมามานาน คือ (1) ประสิทธิภาพที่เหนือาน ซึ่งการแบ่งแยกเรื่องยศและตำแหน่งมีความหมายน้อยมาก กับ (2) แรงบันดาลใจเกี่ยวกับปฏิวัติคอมมูน 1871 ซึ่งคนชั้นล่างช่วยกันสถาปนาระบอบเผด็จการในหมู่ผู้เท่าเทียมกัน ผนวกเข้ากับประสิทธิภาพในปลายปี 1957 ต่อต้นปี 1958 ซึ่งมีการก่อสร้างระบบชลประทานมากมายในชนบท ทำให้เหมาและนักปฏิวัติจีนเห็นว่า “คอมมูนประชาชน” อาจเป็นทางออกที่ดีและเหมาะสมที่สุดกับสภาพการณ์ของจีน

ต้นฤดูร้อนของปี 1958 สหกรณ์การผลิตทางการเกษตรขนาดมหึมา หรือที่เรียกว่า “คอมมูน” ก็ปรากฏตัวขึ้นในมณฑลเหอหนาน (Henan) ซึ่งถือเป็นที่บ่มเพาะของลัทธิเหมา คอมมูนแห่งแรกที่มีชื่อเสียงมาก คือ คอมมูนสปิงนิค (“Spinnik” เป็นชื่อของดาวเทียมดวงแรกที่สหภาพโซเวียตส่งไปโคจรรอบโลก เมื่อเดือนตุลาคม 1957) ก็ได้รับการสถาปนาขึ้น เนินปลดปล่อยชนบทความหวังจากฐานทางทฤษฎีของคอมมูนประชาชนไว้ในวารสาร “ธงแดง” ว่า คอมมูนคือองค์กรเลนินที่ประสงค์ ดังความว่า :

“แนวทางของเราก็คือการประสานอย่างเข้มข้นเป็นตอน และอย่างมีระเบียบให้แก่กรรมกร (อุตสาหกรรม) ชาวนา (เกษตรกรรม) นักธุรกิจ (การค้าขายแลกเปลี่ยน) นักศึกษา (วัฒนธรรมและการศึกษา) และทหาร (การทหาร) เข้ามาอยู่ในคอมมูนเดียวกัน ซึ่งต่อไปจะเป็นหน่วยทางสังคมขั้นพื้นฐานของประเทศเรา ในหน่วยของคอมมูนดังที่กล่าวนี้ อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการค้าถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตทางวัตถุของประชาชน ส่วนวัฒนธรรมและการศึกษาคือเป็นวิถีชีวิตทางความรู้สึกรักดีดี ซึ่งสะท้อนมาจากสภาพของชีวิตทางวัตถุ และกิจกรรมทางการทหารของประชาชนทั้งหมดก็คือการพิทักษ์ชีวิตของประชาชนทั้งในทางวัตถุ และทางจิตใจ”

ในเดือนกันยายน หลังจากที่ได้ออกตรวจคอมมูนในมณฑลเหอหนานเมื่อเดือนสิงหาคม เหมา ก็เรียกร้องให้มีการขยายขอบข่ายของความเคลื่อนไหวก่อตั้งคอมมูนประชาชนออกไปทั่วประเทศ และภายในช่วงระยะเวลาเพียงแค่ 2 เดือนต่อมา ประชากร ชาวนา ชาวไร่ทั้งหมดก็เข้าร่วมตั้งคอมมูนประชาชน จำนวน 24,000 แห่งทั่วประเทศ คอมมูนประชาชนเป็นหน่วยที่พยายามเร่งรัดให้ประชาชนก้าวกระโดดในทุกมิติของชีวิตที่จะกระทำได้

สิ่งที่มีสีสันที่สุดอีกประการหนึ่งในช่วงนี้ภายใต้ “ก้าวกระโดดฯ” ก็คือ การก่อตั้งเตาถลุงเหล็กหลังบ้าน (“backyard furnaces”) เพื่อจะผลิตเหล็กและเหล็กกล้าให้ได้เพียงพอแก่ความต้องการในการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกขนาดของจีน เหมา กล่าวในภายหลังว่ามวลชนชาวนา ชาวไร่ ถึง 90 ล้านคน ที่เป็นสมาชิกคอมมูนประชาชนได้เข้าร่วมในการถลุงเหล็กด้วยวิธีนี้

นวัตกรรมใหม่อีกประการหนึ่งที่มาพร้อมกับการกำเนิดของคอมมูนประชาชนก็คือการที่สตรีเพศเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในฐานะเป็นพลังแรงงานในการผลิต สตรีชาวนา ชาวไร่ นับล้าน ๆ คน เข้ามีส่วนร่วมในท้องไร่ท้องนาเพื่อทดแทนแรงงานชายที่เคลื่อนย้ายไปทำงานในโรงงาน และเตาถลุงเหล็ก คอมมูนทำให้สตรีเพศเป็นอิสระจากงานบ้าน โดยจัดให้มีผู้รับผิดชอบในการเตรียมอาหารสำหรับโรงครัวรวม และจัดให้มีโรงเรียนเด็กรวมของคอมมูนขึ้น ประมาณ์กันว่าในต้นปี 1959 ทั้งประเทศมีโรงครัวของคอมมูนถึงราว 3 ล้านแห่ง ที่รับภาระเลี้ยงดูสมาชิกคอมมูนหรือชาวชนบทถึงราว 90%

⁸⁹ C. Dietrich, 1994, p. 127.

ลักษณะเด่นประการถัดไปของขบวนการก้าวกระโดดฯ ก็คือผลสะท้อนทางด้านการศึกษา เหมามีประสบการณ์ที่ไม่ดีต่อหนอนหนังสือและต่อปัญญาชนคนมีการศึกษาโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ครั้งณรงค์ “รื้อยุบสถาบันพร้อมพริ้งดา” มาแล้ว และโดยส่วนตัวยังมีอายุมากขึ้นก็ยิ่งมั่นใจยิ่งขึ้นว่าการศึกษาที่แท้จริงจะต้องสามารถผสมผสานทฤษฎีเข้ากับการปฏิบัติได้ ผลจากการเล่าเรียนเข้ากับการใช้แรงงานได้ คำขวัญที่ว่า “มากกว่า เร็วกว่า ดีกว่า และประหยัดกว่า” ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับเรื่องการศึกษาด้วย การศึกษาในระบบหรือในห้องเรียนถูกลดบทบาทลงในขณะที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาใหม่นับพันๆ แห่ง ถือกำเนิดขึ้นในฐานะที่เป็นสถานที่ผสมผสานการเรียนรู้เข้ากับการทำงาน

ฤดูเก็บเกี่ยวของเดือนตุลาคม 1958 ถูกประกาศไปทั่วว่าผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัวจากผลผลิตของปี 1957 เหล็กกล้าก็ปรากฏตามรายงานเหมือนกับผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อีกหลายชนิดว่ามีผลผลิตเพิ่มขึ้นถึงหนึ่งเท่าตัวจากปีก่อน และนอกจากนี้ยังคาดหวังกันอย่างมั่นใจว่า ปี 1959 ผลผลิตก็จะเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวจากปี 1958 การก้าวกระโดดฯ มิได้รายงานกันในแง่ของการเพิ่มพูนผลผลิตในเชิงปริมาณเท่านั้น ในที่สุดความเชื่อที่แพร่ขยายไปก็ชัดเจนเรื่อย ๆ ว่าขบวนการก้าวกระโดดฯ กำลังนำประเทศจีนไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ที่แท้จริง คอมมูนหลายแห่งถึงกับเสนอหลักการจัดหาอาหารและบริการให้กับสมาชิกตามความต้องการของสมาชิก ซึ่งนำไปสู่การหักการของคอมมิวนิสต์ (จากแต่ละคนตามความสามารถ ; แก่แต่ละคนตามความต้องการ)

3.4 ยุคเสื่อม : พุทธศักราช 1958 - มิถุนายน 1959

ผลจากการรณรงค์โครงการก้าวกระโดดฯ ทำให้ผู้คนทั้งประเทศทำงานอย่างหนักเป็นทอดๆ ในเดือนสิงหาคม 1958 ถานเจินหลิน (Tan Zhenlin) ผู้อำนวยการแผนงานภาคชนบทของพรรคกล่าวในการสัมมนาแรงงานว่าจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตธัญพืชได้ถึง 300 ล้านตัน และต่อมาในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน คณะกรรมการกลางของพรรคก็ประกาศว่าผลผลิตธัญพืชในปี 1958 มีมากถึง 375 ล้านตัน หรือเพิ่มจากตัวเลขปีก่อนหน้านั้นเกือบเท่าตัว²⁵

อย่างไรก็ดี ตัวเลขสถิติการผลิตเหล่านี้ถูกเปิดเผยในภายหลังว่าเป็นตัวเลขที่เกินจริงอย่างมาก ตัวเลขที่แท้จริงอยู่ที่ประมาณ 200 ล้านตัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากผลผลิตของปี 1957 ไม่ถึง 3 เปอร์เซ็นต์²⁶ แม้ตัวเลขที่แท้จริงจะเป็นที่ทราบกันในภายหลัง แต่ข้อเท็จจริงที่ประจักษ์กันอยู่กลับไม่ต้องรอนาน ฤดูหนาวของปลายปี 1958 ต่อต้นปี 1959 เหมาและสหายร่วมงานเริ่มตระหนักในข้อเท็จจริงที่ว่าเกิดกระแสดความไม่พอใจอย่างรุนแรงในภาคชนบท สมาชิกคอมมูน

²⁵ วิลเลียม ฮีแลนส์, *เติ้งเสี่ยวผิง ผู้วิเศษชาวจีนยุคใหม่*, คุรุณีย์ แซลิว แปล, กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัย, 2540, หน้า 188 ; Richard Evans, *Deng Xiaoping And the Making of Modern China*, London : Hamish Hamilton, 1993, p. 147.

²⁶ Richard T. Phillips, 1996, p. 194.

จำนวนมากถูกกดดันอย่างหนักจากผู้มาในการผลิตเหล็กให้เข้าเป้า ถึงขนาดที่บางคนต้องสละหม้อหรือกระทะ หรือวัสดุทำด้วยโลหะในบ้านของตนออกมาเป็นวัตถุดิบด้วย การเร่งรัดผลิตเหล็กและเหล็กกล้าในฤดูใบไม้ร่วงของภาคเหนือ ซึ่งเป็นฤดูเก็บเกี่ยวทำให้เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานในโรงงานถึงขนาดพืชผลบางแห่งถูกทิ้งคาไว้โดยปราศจากผู้เก็บเกี่ยว

แต่กระนั้น การผลิตเหล็กและเหล็กกล้าที่ประชาชนกว่า 90 ล้านคน เข้ามีส่วนร่วม และทุ่มเทเวลาไปหลายล้านชั่วโมงก็ให้ผลไม่คุ้มค่า เพราะแรงงานในภาคชนบทขาดความเชี่ยวชาญและทักษะในการผลิตเหล็กที่ได้มาตรฐาน จึงยังผลให้เหล็กหลายล้านตันที่ผลิตออกมาใช้การไม่ได้

นอกจากความล้มเหลวของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และการถลุงเหล็กในชนบทแล้ว สิ่งที่ทำให้สถานการณ์ของชนบทการก้าวกระโดดๆ เลวร้ายลงไปอีกก็คือ การขยายตัวของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของรัฐในเขตเมือง การลงทุนของรัฐในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในปี 1958 เพียงปีเดียวใช้เงินลงทุนมากกว่าแผนพัฒนาห้าปีฉบับแรกทั้งแผน และอุตสาหกรรมเหล่านี้ต้องการแรงงานเพิ่มกว่า 20 ล้านคนในปี 1958 แน่นอนว่าแรงงานเหล่านี้มาจากชนบท เพราะฉะนั้นไม่เพียงแต่ทำให้กำลังการผลิตในภาคเกษตรกรรมต้องลดลงไปเท่านั้น แต่ยังสร้างความต้องการบริโภคสินค้าเกษตรกรรมในส่วนในเมืองให้เพิ่มสูงขึ้นด้วย

เป็นที่รู้สึกันดีโดยทั่วไปขณะนั้นว่า การปันส่วนอาหารสำหรับคนที่อยู่ในเมืองเริ่มลดปริมาณลงเรื่อย ๆ กล่าวกันว่าสัดส่วนของข้าวโดยเฉลี่ยที่คนทำงานในเมืองได้รับจากการปันส่วนนั้นต่ำกว่าระดับผู้ปฏิบัติงานเคยได้รับเมื่อทศวรรษ 1930 และ 1940 เสียอีก ภาวะทุพภิกขภัย เริ่มคุกคามชนบทจีนอย่างหนัก ตั้งแต่ปี 1959 และต่อเนื่องไปถึงปี 1960 และ 1961 ซึ่งถึงขั้นเพิ่มความล้มเหลวให้กับนโยบายก้าวกระโดดๆ มากขึ้นไปอีก มีผู้ประมาณการว่าในช่วงวาระดังกล่าวนี้ ชาวจีนต้องสังเวยชีวิต เพราะเป็นเหยื่อของความอดอยากถึงกว่า 20 ล้านคน²⁷ ซึ่งเป็นยอดการสูญเสียชีวิตที่เกิดจากความอดอยาก หรือโรคระบาดสูงที่สุดในโลกในศตวรรษที่ 20

3.5 เหตุการณ์ที่หลู่ซาน (Lushan) : กรกฎาคม 1959 - สิงหาคม 1959

สาระสำคัญของเหตุการณ์ที่หลู่ซาน คือ การปะทะกันทางความคิดเกี่ยวกับนโยบายก้าวกระโดดๆ ของเหมาเจ๋อตง และผิงเต๋อหวาย (Peng Dehuai, 1898 - 1974) และจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของผิง

²⁷ R. Evans, 1993, p. 163 ; ในฉบับภาษาไทยที่ สุรณี แซ่ฉิว แปล-ระบุว่าต่ำกว่า 200 ล้านคน ซึ่งผิด (ดูหน้า 196)

เผิงเต๋อหฺวย เคยมีบทบาทร่วมสร้างกองทัพแดงมากับเหมาและจูเต๋อ (Zhu De, 1886 - 1976) ตั้งแต่ทศวรรษ 1930 หลังปลดแอกเสร็จ เขามีบทบาททางการเมืองเป็นรองเพียงเหมาเจ๋อตง และจูเต๋อ เท่านั้น หลังเสร็จศึกสงครามเกาหลีในฐานะผู้บัญชาการกองกำลังของจีน เผิงก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกลาโหม

ในช่วงเวลาที่จีนรณรงค์นโยบายก้าวกระโดดฯ เผิงเป็นคนแรก ๆ ที่ไม่เห็นด้วย และเริ่มวิพากษ์นโยบายดังกล่าว อันที่จริงเบื้องหลังความขัดแย้งทางความคิดนี้ เริ่มมาตั้งแต่การประชุมคณะกรรมการอาหาร เมื่อเดือนกรกฎาคม 1958 ที่ประชุม ซึ่งประกอบด้วย นักการทหารระดับสูงกว่าพันคน รวมทั้งเหมาเจ๋อตง หลินเปียวและเจิ้งเสี่ยวผิง มีมติให้ยกเลิกแนวทางการพัฒนากองทัพตามแบบสหภาพโซเวียต ซึ่งเกินแนวทางที่เผิงเต๋อหฺวยเป็นผู้ผลักดัน และสนับสนุนโดยตลอด การพัฒนามหาทัพตามแบบสหภาพโซเวียตนั้นเน้นการสร้างทหารอาชีพที่ต้องใช้เทคโนโลยีสูง (เช่น มีเป้าหมายการสร้างอาวุธนิวเคลียร์) ซึ่งต้องมีอุตสาหกรรมหนักเป็นฐาน การพัฒนาแบบนี้ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตอย่างมาก และทำให้ผู้นำจีนรู้สึกไม่มีอิสระเท่าที่ควร ที่ประชุมยอมรับแผนพัฒนากองทัพตามแบบที่จีนถนัด คือ การให้สงครามจรยุทธ์ และการสร้างกองกำลังทหารบ้าน (民兵) ที่ใช้อาวุธเบา และกองกำลังดังกล่าวมีบทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ฤดูใบไม้ร่วงของปี 1958 จนถึงฤดูใบไม้ผลิของปี 1959 เผิงออกตระเวนเยี่ยมเยือนเขตชนบทหลายแห่งในประเทศจีน ทำให้เขาได้ข้อสรุปว่านโยบายก้าวกระโดดฯ กำลังก่อให้เกิดความพยายะอย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจ การประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 8 สมัยที่ 2 เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม 1959 ดำนาจและเกียรติภูมิของเผิงก็ถูกคุกคามอีกครั้งโดยถูกหลินเปียว (Lin Biao, 1908 - 1971) ซึ่งมีอาวุโสน้อยกว่าแซงขึ้นหน้าไปดำรงตำแหน่งกรรมการประจำของกรมการเมือง ซึ่งนับเป็นองค์กรที่กุมอำนาจสูงสุดอย่างแท้จริงของประเทศจีน หลังจากนั้นในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกันนี้ เผิงก็เดินทางไปเยือนประเทศยุโรปตะวันออกหลายประเทศ รวมทั้งได้เข้าเยี่ยมคารวะนครสหอฟที่มอสโกด้วย ก่อนที่จะเดินทางกลับปักกิ่งในเดือนมิถุนายน

ต้นเดือนกรกฎาคม 1959 เผิงเดินทางไปทีู่่ซาน ซึ่งเป็นเมืองตากอากาศบนภูเขาในมณฑลเจียงซีเพื่อเข้าร่วมประชุมใหญ่คณะกรรมการเมือง เขาเขียนจดหมายถึงเหมาอย่างยืดเยื้อเกี่ยวกับเรื่องนโยบายก้าวกระโดดฯ โดยมุ่งหมายที่จะได้รับการเรียกเข้าไปคุยเป็นส่วนตัว แต่เหมาสาเนาจดหมายดังกล่าวแจกในที่ประชุม พร้อมทั้งวิจารณ์เนื้อหาของจดหมายดังกล่าวอย่างยืดเยื้อ สรุปได้ว่า เผิงเต๋อหฺวย เป็น “นักฉวยโอกาสเล่ห์ขาง” ที่สมรู้ร่วมคิดมากับนครสหอฟ

ในที่ประชุมไม่มีสมาชิกอาวุโสท่านใดกล้าปรามเหมา (แม้ว่าส่วนเล็กแล้วมีหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเผิง และไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเหมา ซึ่งเร่งร้อนเกินไป) และ “ท้ายจัดเกินไป” เหมาจึงสบโอกาสในการโจมตีเผิงตามใจชอบ และในที่สุดก็ผนวกข้อกล่าวหาว่าเผิงและคนที่สมรู้ร่วมคิดมีพฤติกรรม “ต่อต้านพรรค” “วางแผนล้มล้างผู้นำ” และ “สมคบกับต่างชาติ” เข้าไปอีก

หลิวส่าวซี ซึ่งได้ขึ้นมาเป็นประธานของสาธารณรัฐแทนเหมา เมื่อ 4 เดือนที่ผ่านมา (โดยเหมาคงไว้แต่ตำแหน่งประธานพรรค) ก็ขึ้นกล่าวโจมตีเผด็จการเป็นพิเศษในประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น

เฉียนเจียงอิง (เลขานุการส่วนตัวของประธานเหมา ตั้งแต่ 1948) กับเพื่อนสนิทของเขาชื่อหลี่ซู่ (ทำงานในกระทรวงพลังงานและไฟฟ้า) เมื่อได้ฟังการโจมตีดังกล่าวของที่ประชุม “..... ฝ่ายที่พวกมันตกตะลึง คนทั้งสองคิดอยู่ในใจว่า ถ้าหากพรรคไม่คิดที่จะแก้ไขความผิดพลาด [แบบที่เหมาและสหาย - ผู้อ้าง] กลับจะมาสะสางสหายที่มีทัศนคติสุดหมักหมนเหล่านั้น [เช่น เติ้งเต๋อฮวง - ผู้อ้าง] ก็ได้แต่ขอให้วิญญูญาณของมาร์กซ์ ซึ่งอยู่บนสวรรค์ช่วยคุ้มครองพวกเราเท่านั้นเอง”²²

หลังจากเหตุการณ์ที่หลู่ซ่าน เติ้งเต๋อฮวง ก็เดินทางมาถึงจุดเลี้ยวโดยสิ้นเชิงในการประชุมคณะกรรมการทหารของพรรคในเดือนกันยายน 1959 เมื่อถูกหลินเปียวและคนอื่น ๆ โจมตีว่าตั้งตัวเป็นหัวหน้าของเหล่าทหาร และถูกปลดจากตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม แม้เหมาจะยังคงมีสถานะภาพเป็นสมาชิกของกรรมการเมืองและคณะกรรมการกลางของพรรค แต่เขามักถูกกีดกันจนไม่มีบทบาทต่อมาเขาถูกยึดบ้านที่จงหนานไห่ (ที่พำนักของผู้นำพรรค และผู้นำรัฐบาลส่วนใหญ่ในกรุงปักกิ่ง ซึ่งเดิมเป็นเขตอุทยานริมทะเลสาบทางตะวันตกของพระราชวังหลวง) และไม่ได้อะไรตอบแทน นอกจากบ้านร้างหลังหนึ่งในแถบชานเมือง ในปี 1962 เติ้งพยายามจะหวนกลับมามีอำนาจอีกแต่ไม่สำเร็จ และในปี 1974 เขาถึงแก่กรรมในขณะที่ถูกกักบริเวณอย่างปราศจากผู้เหลียวแล

3.6 อวสานของการก้าวกระโดด : 1960.

หลังจากเกิดเหตุการณ์ที่หลู่ซ่าน ความพยายามที่จะเดินสายกลางของเหมาและผู้ปฏิบัติงานพรรคก็เป็นอันหมดโอกาส เพื่อปกป้องชื่อเสียงเกียรติภูมิว่าพรรคเคลื่อนไหวในแนวทางที่ถูกต้องแล้ว การณรงค์ต่อต้าน “พวกต่อต้านพรรค” และ “พวกนักฉวยโอกาสเอียงขวาทั้งในแง่ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม” จึงระบดไปทั่วประเทศ ทั้งในส่วนกลางและในมณฑล ผู้ปฏิบัติงานพรรคนับล้านคนถูกขับออกจากพรรค คนที่ถูกจับถูกตีตราว่าเกี่ยวข้องกับโจ๋แก๊งใดก็หนึ่งกับสหภาพโซเวียต หรือเผด็จการ หรือพฤติกรรมเอียงขวาด้านพรรค ชาวลัทธิเหมา แทนที่จะลดกระแสเอียงซ้าย กลับต้องเพิ่มความเข้มข้นของการรณรงค์ก้าวกระโดดมากยิ่งขึ้นอีก เพราะมีฉะนั้นอาจสื่อแหลมต่อการถูกตีตราว่าเป็นนักฉวยโอกาสเอียงขวา แม้ในหมู่กรรมการที่อยู่ในเมืองก็พยายามจัดตั้งคอมมูนกันขึ้นอย่างคึกคักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมเบาถึงฤดูร้อนของปี 1960 ประชากรในเมืองกวางตุ้ง (Canton) ทั้งหมดจัดตั้งกันเป็นรูปคอมมูน

²² ฟานเจิ้ง และเจียงจื่อหนง, *โจวเอินไหล จางโจวไวโมโจน, บูลี่กั๊ต แล่งระวี เป้อ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2538, หน้า 223.*

กระแสดักถักเพื่อปกป้องตนเองนี้ เพิ่มความเข้มข้นขึ้นด้วยความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสหภาพโซเวียต ความหมางเมินระหว่าง 2 ฝ่ายในเรื่องหลายเรื่องที่เกิดขึ้นไล่เรียงกัน ตั้งแต่ นโยบายก้าวกระโดดฯ เองก็ยิ่งถดถอยลงไปอีกเมื่อเหมามองว่ารัสเซียเป็นผู้คอยให้ท้ายการท้าทายของเผด็จการห่วย ความขัดแย้งระหว่างจีนกับอินเดียในเรื่องทิเบต ในปี 1958-9 ไม่ได้สร้างความใส่ใจจากสหภาพโซเวียต ครุสชอฟเยือนสหรัฐอเมริกาในเดือนกันยายน 1959 ทำให้ความรู้สึกของผู้นำจีนผิดหวังมากขึ้น วันที่ครุสชอฟเดินทางมาถึงปักกิ่งเพื่อร่วมฉลองครบรอบ 10 ปี แห่งสาธารณรัฐประชาชน หนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ต้อนรับผู้นำรัสเซียด้วยการตีพิมพ์บทวิจารณ์เผด็จการห่วยอย่างสาหัสเสียเทเสียในทำนองตีหัวกระโหลกเถร ผู้นำรัสเซียตอกกลับด้วยการบรรยายคำสอนเรื่องการอยู่ร่วมกันโดยสันติให้เหล่าบรรดาผู้นำจีนฟังในวังสภามหาประชาชนเอง กระแสเหตุการณ์ความไม่พอใจระหว่างผู้นำทั้งสอง 2 ประเทศ ถึงจุดระเบิดในเดือนกรกฎาคม 1960 เมื่อครุสชอฟเรียกที่ปรึกษาทางเทคนิคชาวรัสเซียทั้งหมดกลับประเทศ

และเหมือนกับโรคไข้เมื่อกรรมชุด สภาพดินฟ้าอากาศในปี 1960 เสวร้ายยิ่งกว่าปี 1959 เสียอีก ฤดูร้อนของปี 1960 พรรคจึงไม่มีทางเลือกนอกจากปรับนโยบายก้าวกระโดดให้ลดความเฝือห่วยลง ใจเหินโหลกว่าเข้ามาสู่สถานการณ์เฉพาะหน้าไว้ได้ด้วยการประกาศใช้แผนแม่บทฉุกเฉิน 12 ข้อ ซึ่งอนุญาตให้ชาวนาใช้ชีวิตและทำงานเหมือนที่พวกเขาเคยปฏิบัติในช่วงก่อนที่จะเริ่มยุคนโยบายก้าวกระโดด

นโยบายก้าวกระโดดฯ ปิดฉากลงแล้วโดยสิ้นเชิงแล้ว โดยทิ้งบาดแผลฉกรรจ์ไว้ให้จีนต้องเขี้ยวเข็ญมานาน ไนแ่งเต๋นชุกิจ คักยภาพในการผลิตธัญพืชต่อหัวของชาวจีนตกลงจนกว่าจะถึงปี 1973 จึงจะฟื้นกลับไปสู่ระดับที่ผลิตได้ในปี 1951 ไนแ่งการเมือง นโยบายก้าวกระโดดฯ นำมาซึ่งความแตกสลายของโลกสังคมนิยมที่เคยมีหนึ่งเดียว การเมืองภายในก็ทำให้ผู้นำระดับสูงของพรรคแตกแยก และหวาดระแวงกันมากขึ้น สำหรับระบอบสังคมนิยมจีนโดยภาพรวม โลกก็ได้เห็นว่ากระบวนการอัดฉีดลัทธิและการบังคับเพิ่มความเข้มข้น และรุนแรงขึ้นตามลำดับ สิ่งไหนหนึ่งนี่คือ ความชอบธรรมของระบบเริ่มอ่อนแอลงตามวันเวลาที่ผ่านไป

4. ตกต่ำแล้วฟื้นตัว : 1960 - 1965

ปี 1960 และ 1961 เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของจีนมีความแปรปรวนมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ของประเทศใด ๆ ไนยามสันติ จากประเทศที่ส่งออกธัญพืช จีนต้องนำเข้าข้าวสาลีจากออสเตรเลียและแคนาดาเพื่อเลี้ยงประชากรในเมือง หลังจากธัญพืชไม่บาน ความขาดแคลนก็ระบาดไปสู่สินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ และสินค้าทุนในที่สุด อัตราการว่างงาน และอัตราการตายพุ่งขึ้นสูงลิบลิ่ว จากตัวเลขที่เปิดเผยในภายหลังเมื่อไม่นานมานี้ ประเมินได้ว่าในช่วงปี 1958 ถึง 1962 มีผู้เสียชีวิตจากความอดอยากยากแค้นในระหว่าง 15 ถึง 30 ล้านคน²⁸

²⁸ C. Dietrich, 1994, p. 143.

4.1 การปรับปรุงแก้ไข

จากฤดูร้อนของปี 1960 จนถึงกุมภาพันธ์ 1962 พรรคจัดให้มีการประชุมผู้นำระดับสูงหลายครั้งเพื่อปรับแผนการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจให้ยืดหยุ่น และมีประสิทธิภาพขึ้น แม้โปสเตอร์โฆษณา “คอมมูนประชาชนเจริญ” จะยังคงพบเห็นได้ทั่วไป แต่วิถีคิดและวิถีทำงานได้เปลี่ยนไปแล้ว อย่างสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากคำกล่าวของเติ้งเสี่ยวผิง เลขาธิการพรรค ที่ว่า “แมวดำหรือแมวขาวไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ที่สำคัญ คือ ตัวจับหนูได้ก็นับเป็นแมวดีได้”

การปรับปรุงแก้ไขเศรษฐกิจที่สำคัญประการแรก คือ การกระจายอำนาจในการตัดสินใจที่ช่วยการผลิตระดับย่อยที่สุด ซึ่งได้แก่ “ทีมการผลิต” (production team) ตามโครงสร้างเดิม ประเทศทั้งประเทศแบ่งออกเป็นเมือง (county) ได้ประมาณ 2,000 เมือง แต่ละเมืองประกอบด้วยคอมมูนประชาชน (people's commune) ประมาณ 25 คอมมูน แต่ละคอมมูนประกอบด้วยกองการผลิต และแต่ละกองการผลิต ประกอบด้วย ทีมการผลิตประมาณ 7 ถึง 12 ทีม แต่ละทีมประกอบด้วยครัวเรือนประมาณ 20 ถึง 40 ครัวเรือน ซึ่งบางทีทีมการผลิตก็รวมหมู่บ้านขนาดเล็กทั้งหมู่บ้าน หรือบางทีก็เป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านขนาดใหญ่ ในระบบที่ปรับปรุงใหม่นี้ ผู้ปฏิบัติงานถูกส่งลงไปอยู่ในระดับทีมการผลิต โดยที่ทีมการผลิตหนึ่ง ๆ สามารถรับโบนัสพิเศษในส่วนที่เกินจากโควตาที่ส่วนกลางกำหนดให้ตนผลิตได้ สมาชิกของทีมการผลิตได้รับค่าแรงตามแรงงานที่ลงไป ส่วนเกินพิเศษ เช่น งานหัตถกรรม สามารถนำไปขายในตลาดเพื่อหารายได้เพิ่มเติม กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักการใหม่นี้ยอมรับว่าผู้ผลิตแต่ละคนมีความสามารถและความขยันขันแข็งต่างกัน คนที่มีความสามารถและขยันมาก ควรได้รับผลตอบแทนที่มากกว่า พรรคนี้ทำให้ทีมการผลิตเป็นหน่วยผลิตพื้นฐานตั้งแต่มีนาคม 1961 เงินหยวนและเติ้งเสี่ยวผิง คือ ผู้นำสำคัญที่ผลักดันให้เกิดแปลงส่วนบุคคล และตลาดเสรี ในสัดส่วนที่มากขึ้น ๆ แก่ระบบการผลิต สำหรับระบบเศรษฐกิจโดยภาพรวม เงินหยวนพยายามปรับปรุงให้มีการวางแผน การประสานงานกันมากขึ้น และในบางเรื่องถึงกับสนับสนุนให้ดำเนินการด้วยวิสาหกิจเอกชน

ความจำเป็นเร่งด่วนอีกประการหนึ่ง คือ การเคลื่อนย้ายคนว่างงานจำนวนหลายสิบล้านออกจากเขตเมืองไปสู่ชนบท วิธีดำเนินการใช้ความสมัครใจ คนงานจะประชุมกันทุก ๆ เดือน จนกว่าจะได้ผู้สมัครใจครบตามบัญชีรายชื่อซึ่งไม่เปิดเผย ไม่มีใครรู้ว่าบัญชีรายชื่อดังกล่าวประกอบด้วยใครบ้าง แต่สามัญสำนึก และการเฝ้าระวังให้ทุกคนเสียสละประกอบภารกิจเพื่อมาตุภูมิจะทำให้ได้อาสาสมัครครบโควตาในที่สุด

การถอนที่ปรึกษาโซเวียตกลับประเทศ ทำให้ชนชั้นปัญญาชนได้รับการปฏิบัติอย่างยืดหยุ่นขึ้น ไม่เพียงแต่นักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แม้ปัญญาชนทางวัฒนธรรมและการศึกษาก็มีเสรีภาพในทางความคิดเห็นมากขึ้น ในชนบทที่เช่นเดียวกัน มีการเปิดโอกาสให้วิพากษ์วิจารณ์การวางแผนจากเบื้องบนของผู้ปฏิบัติงานในชุดก้าวกระโดดๆ อย่างกว้างขวาง และมี

การรณรงค์ให้มีการขอโทษขอโพย การคืนตำแหน่งให้ผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือการจ่ายสินไหมทดแทนผู้สูญเสียประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมด้วย แม้ผู้นำจำนวนมาก ซึ่งรวมทั้งเหมาจะปฏิเสธว่าชนวนการก่อกวนระโศดา เป็นความผิดพลาด แต่พวกเขาก็ยอมรับว่ามีเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นอันมาก และยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ ในการประชุมสัมมนาผู้ปฏิบัติการระดับสูงของพรรคทั่วประเทศ จำนวนราว 7,000 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1962 เหมาเรียกร้องให้มีการอภิปรายได้อย่างเสรีภายในพรรค รวมทั้งวิจารณ์ตนเอง และยังเรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติงานคนอื่น ๆ วิจารณ์ตนเองได้ด้วย หลิวเสี่ยวฉีเห็นว่า 70% ของความล้มเหลวเกิดจากความผิดพลาดของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นความผิดพลาดที่นโยบายของผู้นำ ในช่วงเวลานี้ เหงิงเต๋อหวย พยายามที่จะชวนกลับมามีอำนาจอีก โดยมีผู้นำพรรคหลายคนให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตามไม่ใช่ว่าผู้นำทุกคนจะยอมรับความผิดพลาดและแก้ไขให้กลับไปสู่สถานะเดิมเสมอไป หลินเปียว รัฐมนตรีกลาโหมคนใหม่ และเจียงชิง ภรรยาของประธานเหมา เป็นตัวอย่างของผู้นำที่พยายามชุกชุมกตติของการปฏิบัติไว้โดยไม่ลดละ หลินเปียวใช้กองทัพปลดแอกประชาชน (PLA) เป็นฐานในการเคลื่อนไหวของตน โดยให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ทางการเมืองเหนืออาวุธ หรือแสนยานุภาพแบบทหารอาชีพ หลินจัดตั้งตำแหน่งเจ้าหน้าที่ทางการเมืองเข้าไปประจำหน่วยทหารทุกระดับ ซึ่งรวมแล้วเป็นสมาชิกพรรคเกือบ 1 ใน 4 ล้านคน ที่เข้าไปปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวในกองทัพ

หลิวเสี่ยวฉี มีบทบาทมากขึ้นในช่วงนี้ ชนวนการก่อกวนระโศดา ได้ทำลายอำนาจและเกียรติภูมิของเหมาลงเป็นอย่างมากโดยมิต้องสงสัย ตลอดปี 1962 เหมาออกงานเพียงครั้งเดียว แต่หลิว ซึ่งมีตำแหน่งประธานสภาพรรค และรองประธานพรรคเข้ามาวันผิดชอบดูแลกิจการทั่ว ๆ ไปของพรรคจนเป็นที่คาดหมายกันทั่วไปว่าเขาจะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

4.2 ฟืนตัว

จากปี 1962 เศรษฐกิจเริ่มดีขึ้นเป็นลำดับ เพราะสภาพดินฟ้าอากาศอำนวย และนโยบายการพัฒนาเหมาะสมขึ้น สโลแกนใหม่สำหรับการพัฒนา คือ “ทำเกษตรกรรมให้เป็นรากฐานที่มั่นคง และใช้อุตสาหกรรมเป็นปัจจัยยกยูกทาง” ผลจากการสัมมนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการเกษตรระดับชาติหลายครั้ง รวมทั้งการจัดตั้งสถานีส่งเสริมการเกษตรขึ้นทั่วไป ทำให้จีนสามารถพัฒนาเครื่องจักรกล และเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรรุดหน้าไปมาก จากปี 1964 ถึง 1967 ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 6 ต่อปี ปริมาณธัญพืชต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 220 กิโลกรัมในปี 1960 เป็นเกือบ 300 กก. ในปี 1965 รายได้ประชาชาติต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 190 เหรียญสหรัฐฯ ในปี 1957 เป็น 220 เหรียญในปี 1965

ในขณะที่เศรษฐกิจกำลังฟื้นตัวและมีอาการดีขึ้นนี้ สิ่งที่เป็นที่วิตกสำหรับเหมาและสหายที่เน้นอุดมการณ์สังคมนิยมแบบเข้มข้น ก็คือ ความย่อหย่อนในเรื่องสำนึกทางการ

เมืองตามอุดมคติแบบเหมาถาน (เช่น ความเสียสละความสุขสบายส่วนบุคคล เพื่อมุ่งมั่นเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงโดยไม่ย่อท้อ) ปลายเดือนกรกฎาคม 1962 เหมาจึงเรียกประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคทั้งหมด รวมทั้งบุคคลระดับหัวหน้าขององค์กรพรรคทั้งส่วนกลาง และส่วนมณฑล ที่สถานพักผ่อนชายทะเล เป่ย์ไต้เหอ (Beidaihe) เพื่อสะสางปัญหาการเกษตร งบประมาณของรัฐบาล การต่อสู้ทางชนชั้น และปัญหาสำคัญอื่นๆ การประชุมกินเวลาหลายสัปดาห์จนไปยุติลงในเดือนกันยายน ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ครั้งที่สิบ และได้ข้อสรุปที่บ่งชี้ถึงการใส่จุดมการดัดปฏิวัติของเหมาเจ๋อตงเข้าไปในแผนทางฟื้นฟูประเทศในอีก 3 ปีข้างหน้า สโลแกนใหม่ที่เหมานำเสนอต่อที่ประชุมนี้ก็คือ “อย่าลืมการต่อสู้ทางชนชั้น” และ “จากนี้ต่อไป เราจะต้องพูดถึงสิ่งนี้ทุกปี ทุกเดือน และทุกวัน” ทั้งนี้ เพื่อมิให้ประเทศจีนสิ้นโลกกลับไปเดินแนวทางทุนนิยม หรือคัดค้านนิยมดังเช่นในอดีต และขณะเดียวกันก็จะไม่เข้ารกเข้าพงกลายเป็นลัทธิแก้ (revisionism) อย่างสหภาพโซเวียต เหมายอมรับมาตรการการปฏิรูปทุกชนิด แต่ทุกครั้งเขาจะต้องผนวกเอาตัวขวัญดังกล่าวเข้าไปด้วยเสมอ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ 2 อย่าง เป็นไปไม่ได้ยากยิ่ง ในที่สุดการรณรงค์ชุดหนึ่งที่เรียกรวมๆ ว่า “ความเคลื่อนไหวให้การศึกษาสังคมนิยม” (Socialist Education Movement) ก็เกิดขึ้นในช่วงปี 1962 ถึง 1965

4.3 ให้การศึกษาสังคมนิยม : 1962 - 1965

เอกสารชิ้นแรกที่ยออกมาหลังการประชุมผู้นำระดับสูงของพรรคในเดือนมิถุนายน 1963 เรียกว่า “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แรงจูงใจให้มีการแก้ไขพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานของพรรคในชนบทให้มีสำนึกของชนชั้นกรรมาชีพเข้มข้นขึ้น เช่น การจัดเวลาให้มีการใช้แรงงาน การจัดให้มีการโฆษณาให้เห็นความชั่วร้ายของเจ้าที่ดิน และผู้กดขี่ขูดรีดอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น แต่กระนั้น การเคลื่อนไหวตามเอกสารที่นำขึ้นนี้ไม่ได้ผลนัก เพราะไม่เพียงแต่ผู้ปฏิบัติงานไม่ให้ความร่วมมือเท่านั้น แต่ผู้นำระดับสูงจำนวนมากก็ไม่อยากเร่งรัดตัว เพราะกลัวจะเกิดปฏิกิริยาเหมือนช่วงการก้าวกระโดด

ในปี 1964 เติ้งเจิน เจิงเสนอเอกสาร “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ ฉบับที่ 2” ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ การเสนอให้สร้าง “คณะทำงาน” (work teams) ขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับชาวนาโดยหวังว่าคณะทำงานนี้ จะช่วยยกระดับชาวนาทางเทคนิคและการจัดตั้ง ขณะเดียวกันก็จะได้ชำระล้างพฤติกรรมสกปรกของผู้ปฏิบัติงานให้สะอาดขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามมาตรการใหม่นี้ก็ยังไม่สามารถแก้ความโน้มเอียงที่จะคอยจับต้นของผู้ปฏิบัติงาน และความโน้มเอียงแบบทุนนิยมของชาวนาได้

ครึ่งหลังของปี 1964 หลิวล่าวจี จึงต้องลงมาเคลื่อนไหวณรงค์เองโดยใช้เอกสารที่เขาร่างขึ้น ชื่อ “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ ฉบับที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม” แผนการณ์ของหลิวให้ “คณะทำงาน” ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ด้านนโยบายเชิงรุก ปลุกระดมชาวนา และมีอำนาจปลดผู้ปฏิบัติ

งานของพรรคในท้องถิ่นได้อย่างจริงจัง ผลของการรณรงค์ในช่วงนี้มีการประเมินกันว่ามีการปฏิบัติ
งานพรรคถูกขับออกจากตำแหน่งมากกว่า 1 ล้านคน ซึ่งอาจจะเป็นการขับคนของพรรคครั้งใหญ่
ที่สุดที่เกิดขึ้นในชนบท ผลงานดังกล่าวไม่ได้สร้างความยินดีให้แก่เขา เพราะชาวนายังไม่มี
สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปฏิบัติงาน แต่คณะผู้ทำงานกลับกลายมาเป็นนายคนใหม่ ซึ่งควบคุม
ทั้งชาวนาและผู้ปฏิบัติงานชนบทที่เพิ่งจะฟื้นตัวเริ่มหวนไหวอีกครั้ง

ในที่สุด เขาก็ต้องลงมาลำเลียงการเองในช่วงที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของความเคลื่อนไหว
ให้การศึกษาสังคมนิยม เอกสารชิ้นสุดท้าย ชื่อ “เขื่อนมู่ 23 ประการ” เติ้งเจินเปิงเป็นผู้รับผิดชอบ
ปฏิบัติการณ์ให้เน้นไปตามความประสงค์ของเหมาผู้ร่างเอกสาร คือ “เราต้องปลดปล่อยพัฒนาการ
ให้ก่อผลจนอย่างกะลาค้าง” นโยบายใหม่ในการเคลื่อนไหว คือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติงานพรรคใน
ระดับเมือง (county) ถูกมวลชนวิพากษ์วิจารณ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง กว้าง
ขวางนัก ถึงกลางปี 1965 หลังจากเวลาผ่านไปได้ราว 3 ปี เขาก็กลับรู้สึกตันตันใจอย่างยิ่ง
กับความเคลื่อนไหวที่จะฟื้นฟูจิตสำนึกสังคมนิยมในชนบท

ไม่เพียงแต่การให้การศึกษาสังคมนิยมแก่ชาวนา และผู้ปฏิบัติงานพรรคใน
ชนบทเท่านั้น ที่ล้มเหลว (ในทัศนะหรือมาตรฐานของเหมา) แม้ระบบการศึกษาโดยภาพรวมก็
หันกลับไปใช้นโยบายแบบเดิมอีก นั่นคือ เน้นความเชี่ยวชาญของผู้เรียนมากกว่าสำนึกทางการเมือง
เมืองแบบสังคมนิยม จนประมาณด้านการศึกษามากเกินไปให้โรงเรียนมัธยม และสถาบัน
อุดมศึกษาเพื่อผลิตบุคลากรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยทางวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี กระทรวงศึกษา ซึ่งก่อนหน้านี้ถูกยุบเลิกไปก็กลับตั้งขึ้นใหม่ ในปี 1964 ตั้งแต่
ปลายปี 1962 แล้วที่กระทรวงศึกษาธิการจัดวางเครือข่ายสร้าง “โรงเรียนเด่น” เพื่อให้การศึกษา
แก่เยาวชนที่เฉลียวฉลาดที่สุดของจีน ตั้งแต่ชั้นประถมฯ จนถึงอุดมฯ นับเป็นการยุติยุคแห่ง
ความเท่าเทียมทางการศึกษาที่ถล่มทลาย และชาวนา รวมทั้งลูกหลานของเขาจะได้คะแนนพิเศษใน
การเข้าศึกษา ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเช่นที่มานี้ คือ เต็งเสี่ยวผิง และ
หลิวสวี่ฉี

4.4 แนวรบด้านวัฒนธรรม

หลัง 1960 แนวรบด้านวัฒนธรรมแยกเป็น 2 ค่าย คือ ค่ายปฏิวัติ กับค่ายผู้
พยายามรักษาสถานภาพเดิม ค่ายปฏิวัตินำโดยเจียงชิง มีวัตถุประสงค์ต้องการเร่งรัดสู่สังคมนิยม
อย่างแท้จริงในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนค่ายหลัง คือ นักวิชาการ นักเขียน และหน่วยงานการโฆษณา
และประชาสัมพันธ์ของรัฐ

ผลงานทางวัฒนธรรมที่เปิดแนวรบระหว่างสองค่าย คือ บทละคร เรื่อง “ไห่รู่ย
(Hai Rui) ถูกปลด” ซึ่งเขียนโดย หวู่ฮั่น (Wu Han) หวู่ฮั่นเป็นสมาชิกที่มีชื่อเสียงของสถาบัน
วิทยาศาสตร์ของจีน นอกจากนี้เขายังเป็นรองนายกรัฐมนตรีกรุงปักกิ่ง ซึ่งมีเงินเป็น
ระดับปัญญาโดยตรง และมีเต็งเสี่ยวผิงเป็นเพื่อนสนิท หวู่ฮั่นจับเอาเรื่องของข้าราชการคนหนึ่ง

ในศตวรรษที่ 16 มาเป็นเค้าโครงของบทละคร บทละครเรื่องนี้หว่านเขียนขึ้นตั้งแต่ปี 1961 แต่มาตกเป็นเป้าของการวิจารณ์ในปี 1965 ในฤดูร้อนของปี 1965 เจียงชิงมอบให้คนในกลุ่มของเธอ คือ เหยาเหวินหยวน (Yao Wenyuan) นักวิจารณ์หัวรุนแรงจากเซี่ยงไฮ้เขียนบทวิพากษ์บทละครดังกล่าว แต่ด้วยอิทธิพลของเผิงเจ๋ิน เรื่องดังกล่าวก็ไม่ปรากฏต่อสาธารณชน ในการประชุมกรมการเมือง เดือนกันยายน 1965 เหมาเจ๋อตงขอให้มีการวิพากษ์หว่าน และมอบหมายหน้าที่วิพากษ์ให้กับเผิงเจ๋ินนั่นเอง แต่กระนั้นเผิงเจ๋ินก็ยังไม่ได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน แทนที่อดทนต่อไปไม่ไหวในเดือนพฤศจิกายน เขาจึงสั่งให้ทาสีพิมพ์ที่เซี่ยงไฮ้ (แทนที่จะเป็นที่ปักกิ่ง ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของเผิงเจ๋ิน) ตีพิมพ์บทวิจารณ์หว่านที่เขียนโดยเหยาเหวินหยวน ประเด็นสำคัญที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันก็คือหว่านอาศัยฉากในประวัติศาสตร์มาเขียนบทละครเพื่อตำหนิฝ่ายนำของพรรคคอมมิวนิสต์ที่ปลดเผิงเต๋อหว่านออกจากรัฐมนตรีกลาโหม กล่าวถึงข้อหนึ่งก็คือ บทละครต้องการสื่อกับผู้อ่าน หรือผู้ชมว่า “ใหญ่” ก็คือ “เผิงเต๋อหว่าน” นั่นเอง และเขาผู้นั้นถูกปลดอย่างไม่เป็นธรรม

ในที่สุด เผิงเจ๋ินต้องยอมตีพิมพ์บทความของเหยาเหวินหยวน ในหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ที่เขาคูมอยู่ ในวันที่ 28 พฤศจิกายน 1965 การประชุมผู้นำระดับสูงของพรรคในเดือนต้นวาคม 1965 เหมาเจ๋อตงเผิงเจ๋ินเรื่องหว่านอย่างรุนแรงหลายหน มกราคม 1966 หลินเปียวเป็นเจ้าภาพเชิญเจียงชิงให้จัดสัมมนา เรื่อง “เวท้าวรณรงค์และศิลปะสำหรับกองทัพ” ผลจากการสัมมนาครั้งนี้ปรากฏเป็นเอกสาร (ซึ่งเหมาเจ๋อตงมอบบรรณาธิการเผิงด้วยตนเอง) ขึ้น่าให้เน้นความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น เน้นการปฏิเสธรวรรคตจากทุกยุคเก่า เน้นความผิดพหุของหว่าน และสาขาย และในที่สุดเรียกร้องให้มีการ “ปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรมของชนชั้นการมาซิฟ”

5. การปฏิวัติวัฒนธรรม

3 ปีเต็ม ๆ จากฤดูใบไม้ผลิของปี 1966 ถึงฤดูใบไม้ผลิของปี 1969 ที่การปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีนทำให้โลกตะลึง บางคนบอกว่านี่เป็นการปฏิวัติส่วนตัวของประธานเหมา เพราะคำว่า “ความคิดเหมาเจ๋อตง” ได้ยื่นออกไปทั่วแผ่นดิน และ “คัมภีร์แดงเล่มน้อย” ซึ่งเป็นบทบัญญัติของบุคคลผู้นี้ถูกถือไปทูลเกล้าถวายแด่รัฐโดยคนนับหลาย ๆ ล้าน

สามปีนี้เป็นช่วงเวลาที่ยินท่าสงครามกับตัวเอง ขบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์การใหญ่ ๆ คือ (1) กองทัพปลดแอกประชาชน ภายใต้การนำของหลินเปียว (2) กลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การนำของเฉินป๋อต้า และเจียงชิง และ (3) สภาแห่งรัฐ ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล สามองค์การนี้มีผลประโยชน์ และความได้เปรียบที่เป็นของตัวเอง ดังนั้น บางครั้งเขาก็ร่วมมือกันและบางครั้งก็แข่งกันกันอย่างเอาเป็นเอาตาย

หลินเปียว พยายามปลูกฝังอุดมการณ์แห่งลัทธิเหมาลงไปในกองทัพ และพยายามขูกระแสนิยมตัวบุคคล อันได้แก่ เหมาเจ๋อตงลงไปในหมู่ชาวจีนทั่วประเทศ กำลังของ

กองทัพเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เหมาโจมดีบุคคลระดับนำของพรรคได้ และทำให้ภาพปรากฏไปว่าหลินเปียวคือคนใกล้ชิด ที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

กลุ่มของเจียงชิงมีลักษณะลัทธิคัมภีร์ยืนหยัดให้มีการปฏิวัติทางวัฒนธรรม หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้คนอย่างถึงที่สุด และฝากความสำเร็จไว้กับการตื่นตัวอย่างกว้างขวาง และรุนแรงของประชาชน

กลุ่มของโจวเอินไหล คือ นักบริหารที่มากด้วยประสบการณ์ และสิ่งของที่ปฏิบัติได้เป็นสำคัญ เป้าหมายของนายกฯ โจวนั้น อันที่จริงแล้วใกล้เคียงกับของประธานหลิว โจวมิได้เป็นตัวตั้งตัวตีในเรื่องการปฏิวัติวัฒนธรรม เขาคล้อยตามเหมา เพราะนิสัยความมักดื้ออันยาวนาน ที่มีต่อเหมา และพยายามทุกวิถีทางที่เขาจะกระทำได้ให้สถานการณ์ไม่เลวร้าย และแยกเกิด

5.1 ระลอกคลื่นลูกแรก: พฤษภาคม 1966 – สิงหาคม 1966

พฤษภาคม 1966 ขั้วอำนาจระดับสูงสุดของจีน เริ่มมีการปรับตัว หนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ตีพิมพ์ภาพของประธานเหมา โดยมีภาพของหลินเปียว เติ้งเสี่ยวผิง และโจวเอินไหล ห้อมล้อมอยู่ หลิวล่าวฉีหายไ้จากภาพ หลิวรุ่ยชิง (Luo Ruiqing) หัวหน้าคณะเสนาธิการทหาร ซึ่งเป็นคู่ปรปักษ์ของหลินเปียวถูกปลด เติ้งเจิน ซึ่งควบคุมสื่อของรัฐอยู่ที่กรุงปักกิ่งก็ถูกปลด ซึ่งเท่ากับ “อาณาจักรอิสระ” ของก๊กปักกิ่งถูกทำลายลงได้ เติ้งเจิน หลิวรุ่ยชิง และคนอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน คือ กลุ่มที่ถูกตีตราว่าเป็นพวกสายพรรค พวกเขาคือตัวแทนของชนชั้นกระฎุมพีที่แฝงตัวเข้ามาในพรรค ในรัฐบาล ในกองทัพ และในแวดวงวัฒนธรรม พวกเขาถือกลุ่มนักลัทธิเก่าที่มุ่งต่อต้านการปฏิวัติ

กลุ่มนักลัทธิเหมายก่อดำขึ้นทั้งในโรงเรียน และมหาวิทยาลัย พวกเขากระตุ้นให้นักศึกษาหัวรุนแรง และอาจารย์ลูกที่นวิจารณ์บุคคลระดับนำของพรรค และผู้บริหารสถาบันการศึกษา อาจารย์สอนปรัชญาแห่งมหาวิทยาลัยปักกิ่ง ชื่อ เนี่ยหยวนจือ (Nie Yuanzi) พร้อมลูกศิษย์อีก 6 คน ช่วยกันติดโปสเตอร์ประท้วงที่กำแพง ในวันที่ 25 พฤษภาคม กล่าวโทษอธิการบดีว่าคุกคามการประชุม การอภิปราย การเดินขบวน และการติดโปสเตอร์ของนักศึกษา 1 มิถุนายน เหมาสั่งให้หนังสือพิมพ์และวิทยุรายงานเกี่ยวกับการประท้วงของอาจารย์เนี่ย ในเวลาต่อมาไม่นาน บรรดาอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศก็ตกเป็นจำเลยของลูกศิษย์ของตนในลักษณะเดียวกับอธิการบดีมหาวิทยาลัยปักกิ่ง หลิวล่าวฉี จัดส่งคณะผู้ปฏิบัติงานราว 400 คณะ ซึ่งประกอบด้วยผู้ปฏิบัติการราวหนึ่งหมื่นคนเข้าไปช่วยควบคุมสถานการณ์ในสถานศึกษาตามเมืองใหญ่ๆ คณะผู้ปฏิบัติงานเหล่านี้ช่วยไม่ให้จំจกอยู่ในภาวะจลาจลอย่างน้อยก็ในระยะหนึ่งที่มหาวิทยาลัยชิงหัว (Qinghua) คณะผู้ปฏิบัติงานนำโดยภริยาของหลิวล่าวฉี คือ หวังกวงเหมย (Wang Guangmei) ต้องถอนตัวออกมาทันที หลังจากเหมาแะเข้าไ้ให้ย้ายนักศึกษา

1 สิงหาคม 1966 ขณะที่กำลังประชุมเต็มคณะ คณะกรรมการกลางของพรรค เหมาส่งจดหมายไปตีพิมพ์ โดยมีการใช้คำว่า “ผู้พิทักษ์แดง” (Red Guards) เป็นครั้งแรกเพื่อเรียกนักเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในปักกิ่งที่ก่อการประท้วง และในข้อเขียนเดียวกันนี้ เหมายังชูคำขวัญอีกว่า “การขบถเป็นความถูกต้อง” แม้แต่หน้าห้องประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคก็ติดโปสเตอร์ของตนเองไว้ด้วยความว่า “ถล่มกองบัญชาการ” คณะกรรมการกลางของพรรคต้องจัดองค์กรใหม่ โดยให้ตำแหน่งสำคัญ ๆ ในคณะกรรมการประจำกองกรมการเมือง และในคณะกรรมการอาหารแก่กลุ่มผู้นิยมลัทธิเหมา นอกจากนี้คณะกรรมการกลางยังมีมติให้ออกเอกสารชื่อ “เนิ่นมู่ 16 ประการ” เพื่อใช้ชี้นำการเคลื่อนไหวปฏิวัติวัฒนธรรม สำคัญของเอกสารชิ้นนี้ คือ ให้อำนาจจัดตั้งองค์กรมวลชนขึ้น สำหรับวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่อยู่ในอำนาจ องค์กรเหล่านี้ควรเป็นองค์กรถาวร เพื่อที่มวลชนจะได้ไปศึกษาแก่ตนเอง และเป็นสะพานเชื่อมระหว่างพรรคกับมวลชน

5.2 สุนทกัยแห่งการปฏิวัติ : สิงหาคม 1966 – กุมภาพันธ์ 1967

การประชุมเต็มคณะของกรรมการกลางพรรคเดือนสิงหาคม 1966 ถือเป็นการประกาศ เริ่มต้นของการปฏิวัติวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ องค์กรของผู้พิทักษ์แดง คือ หัวหอที่จะกำจัด “ผู้เดินแนวทางทุนนิยม” (capitalist roaders) ออกไปจากระบบในทุกระดับชั้น และในทุกบริเวณพลของชีวิตทางสังคมการเมือง 18 สิงหาคม 1966 ผู้พิทักษ์แดงนับล้านคนจัดชุมนุมขึ้นที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน และได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากประชาชนมากกว่า 6 ชั่วโมง หลังจากติดเพิ่มกลัดผู้พิทักษ์แดงให้ประชาชนเหมาแล้ว กุวซันแดงเหล่านั้นต่างตะโกนกันว่าประชาชนเหมา คือ ผู้นักวิชาการสูงสุด และพวกเขาคือทหารน้อย ภายใต้การบังคับบัญชา ทั้งนี้โดยมีหอนแปดเป็นนายทหารคนสนิทของท่านประธาน หลังจากวันนั้น เยาวชน นักเรียน นักศึกษาจากทั่วประเทศต่างเดินทางเข้าไปร่วมจัดชุมนุมที่ปักกิ่งจะออกแล้วจะล่อล่อเข้าเหมื่อนการแสวงบุญของศาสนิกชน ก่อตั้งกันว่า การชุมนุมครั้งสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน มีผู้พิทักษ์แดงเข้าร่วมชุมนุมถึงกว่าสองล้านครั้ง แปลน่อนว่าการชุมนุมเหล่านี้ได้รับไฟเขียวจากรัฐบาลในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เยาวชนจากภูมิภาคต่าง ๆ ได้ “แลกเปลี่ยนประสบการณ์” ซึ่งกันและกัน เยาวชนแดงบางกลุ่มถึงกับสองแรงเดินเท้าเข้าไปกรุงปักกิ่ง เพื่อเลียนแบบการเดินทางไกล (Long March) ที่บรรพบุรุษของเขาเคยยากลำบากมาแล้วในกลางทศวรรษ 1930 นิยว่าเพื่อหล่อหลอมพวกเขาให้เป็นนักปฏิวัติที่แกร่งดังเหล็กกล้า

พวกผู้พิทักษ์แดงสร้างวัฒนธรรมข่อยประจำกลุ่มตนขึ้นมาตั้งแต่วิถีแต่งกาย วิถีเดิน การท่องคัมภีร์แดง (ความหนา 270 หน้า) ซึ่งเป็นบทนิพนธ์เหมาเจ๋อตุง ตลอดไปจนกระทั่งบทเพลงและกิจกรรมเพื่อความบันเทิงแนวปฏิวัติ ในเดือนกันยายน ความเคลื่อนไหวเริ่มส่งผลกระทบขึ้น ใครที่มี “ของเก่าทั้งสี่” (ความคิดเก่า, วัฒนธรรมเก่า, ประเพณีเก่า, และนิสัยเก่า) อาจถูกคุกคามจนถึงแก่ชีวิตจากคณะผู้พิทักษ์แดงที่เดินทางผ่านไป วัด อนุสรณ์สถาน และสุสาน

นับพันนับหมื่นแห่งถูกทำลาย ไม่เว้นแม้แต่หนังสือ เครื่องดนตรี เสื้อผ้า และภาพวาดที่เป็นของตะวันตก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ของอะไรที่เป็นของเก่าและของต่างชาติมีสิทธิ์ถูกทำลายได้ทั้งสิ้น

เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งที่คณะผู้พิทักษ์แดงต้องการจัดให้สิ้น ก็คือ “ผู้ครองอำนาจที่เดินเส้นทางทุนนิยม” แต่ผู้ปฏิบัติการของพรรคที่มีตำแหน่งสูง ๆ มีความเชื่อว่าพวกเขามีปัญญาชนในการเอาตัวรอด พวกเขาจึงตั้งองค์กรผู้พิทักษ์แดงของตนเองขึ้นมาเสียก่อนที่ผู้พิทักษ์แดงจากถิ่นอื่น หรือจากส่วนกลางจะมาจัดการวิพากษ์ และปลดพวกเขา ในกรุงปักกิ่ง การปะทะกันระหว่างฝ่ายชุมชนแดงกับฝ่ายอนุรักษนิยมเป็นไปอย่างโกลาหล และบางครั้งก็รุนแรงเสียจนตนเองก็ประหลาดใจ

ในเดือนตุลาคม และพฤศจิกายน 1966 เหมาและกลุ่มผู้บัญชาการปฏิวัติวัฒนธรรมก็พยายามลดกระแสความรุนแรงของการเคลื่อนไหวลง ผู้พิทักษ์แดงได้รับคำเตือนจากเบื้องบนว่าบุคคลระดับนำของพรรคมิใช่จะเป็นผู้เดินแนวทางทุนนิยมไปเสียทั้งหมด และบางคนไหนเป็นก็ย่อมที่จะแก้ไขได้ดังได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ คนงานก็เริ่มก่อตั้งสมาคมปฏิวัติของตนเองขึ้นบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนงานที่มีปัญญาจำชั่วคราว และนักศึกษา หรือบุคลากรของกองทัพอากาศที่ถูกส่งออกไปทำงานในชนบทมาก่อน ฐานความมั่นคงในอาชีพของคนงานเหล่านี้มีน้อยเมื่อเทียบกับคนงานถาวร ดังนั้น พวกเขาจึงมีความตื่นตัวในเรื่องการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานภาพเดิมเป็นพิเศษ

เดือนตุลาคม เหมาเรียกบุคคลากรระดับสูงของพรรคเข้าลิ้มมนา ซึ่งในที่ลิ้มมนา หิวข้าวและเจ็ดยาวถึง ถูกบีบให้ต้องทบทวนวิจารณ์ตัวเอง ในเดือนถัดมาบุคคลทั้งสองตกเป็นเป้าหมายของการประหัตประหาร โดยเฉพาะตามป้ายแดงที่ติดตามกำแพงทั่ว ๆ ไป ฐานอำนาจของเติ้งในสำนักงานเลขาธิการพรรคก็ถูกกลุ่มผู้บัญชาการปฏิวัติวัฒนธรรมเข้ายึดครอง ถึงเดือนมกราคม 1967 กลุ่มหัวรุนแรงที่กุมหวัชบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมพยายามผลักดันให้ขบวนการเคลื่อนไหวดำเนินไปถึงขั้นแตกหัก พวกเขาชูคำขวัญ “ยึดอำนาจ” ถึงตอนนี้ความเคลื่อนไหวที่เข้มข้นรุนแรงที่สุด ย้ายศูนย์กลางไปอยู่ที่เซียงไฮ้ ที่นั่นกรรมกรกว่าล้านคนชุมนุมกันกดดันให้ฝ่ายนำของพรรคต้องลาออก และพวกเขาก็รวมตัวกันจัดตั้ง “คอม-มูนเซียงไฮ้” ขึ้น ในท่ามกลางเขียนแบบคอมมูนปารีส พวกหัวรุนแรงจากเมืองอื่นๆ ก็พยายามเลียนแบบเซียงไฮ้

ต้นปี 1967 คณะบุคคลชั้นนำในรัฐบาลภายใต้การนำของมาอากา โจวเินไหล ต้องเผชิญชะตากรรมหนักหน่วงที่สุด พวกหัวรุนแรงฝ่ายปฏิวัติเข้ายึดอำนาจไว้หลายต่อหลายกระทรวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สำคัญ คือ กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งถูกยึดเมื่อวันที่ 18 มกราคม 1967 เฉินอี้ (Chen Yi, 1901 - 72) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถูกนำตัวขึ้นไต่สวนวิจารณ์ตนเองต่อหน้าฝูงชน ภริยาของเขาที่ถูกบีบขับขึ้นเวทีวิพากษ์วิจารณ์ตนเองหลายครั้ง บุตรของจีนประจำประเทศต่าง ๆ ถูกเรียกตัวกลับประเทศหมด ในปักกิ่งพวกผู้

พิทักษ์แดงชุมนุมหน้าสถานทูตโซเวียต และคุกคามความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่สถานทูต รัสเซีย
ตอบสนองด้วยการเพิ่มกองทหารตามแนวชายแดนที่ติดกับจีนอีกหลายแห่ง

หลิวและผู้นำที่ถูกปลดคนอื่น ๆ ต้องเผชิญหน้ากับฝูงชนผู้พิทักษ์แดงอย่างน่า
อัปยศ พวกเขาถูกนำป้ายประจานไปแขวนไว้ที่คอ และถูกบังคับให้ใส่หมวกที่ใช้สำหรับเด็ก
ปัญญาอ่อนใส่ ลูกน้องคนหนึ่งของรัฐมนตรีเงินทองไม่ได้ ต้องฆ่าตัวตาย ปลายเดือนมกราคม
เหมาต้องพยายามลดกระแสความรุนแรงอีกครั้งหนึ่ง เขาเรียกให้ผู้นำของคอมมูนเซียงไฮ้ คือ
จางชุนเจียว (Zhang Chungjiao) และเหยาเหวินหยวน (Yao Wenyuan) ไปพบที่ปักกิ่งและสั่งให้
ยุติความเคลื่อนไหวที่กลายเป็นอนาธิปไตยดังกล่าว สิ่งที่เหมาะสม คือ การเคลื่อนไหวที่เรียกว่า
“สามรวมเป็นหนึ่ง” (three - in - one) ซึ่งหมายถึงการสร้างองค์กัณฑ์อมิตระหว่าง (1) พวก
ผู้พิทักษ์แดงหัวรุนแรง (2) ผู้ปฏิบัติงานของพรรคที่มีจิตใจปฏิวัติ และ (3) ทหารของกองทัพ
ปลดแอกที่ประจำอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติองค์กัณฑ์นี้ไม่ได้สร้าง
ได้รายละเอียด

5.3 กระแสคลื่นม้วนตัว : ฤดูร้อนของปี 1967

ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ฝ่ายผู้ครองอำนาจในองค์กรรัฐบาลเริ่มได้กระแสปฏิวัติ
วัฒนธรรมได้ระดับหนึ่ง กระทรวงหลายกระทรวงยึดอำนาจคืนจากฝูงชนได้ ดังนั้น ในปลาย
เดือนกุมภาพันธ์ฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรม จึงเพิ่มกระแสแรงศิวพากษ์ลัทธิลัทธิหัวรุนแรงยิ่งขึ้น ถึง
ตอนนี้เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นนักลัทธิแก้แค้นศัตรูสหภาพ และเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ทรยศ ที่กล่าวหา
ระบูป่าพฤกษกรรมชาวกว๋านกั๋งให้แก่ต่างชาติของหลิวเกิดมาตั้งแต่ปี 1936 แม้แต่ภริยาของหลิว
(ชื่อ “กวางเหมย์” Guangmei ซึ่งหมายความว่า “อเมริกาทั้งดวง”) ก็ถูกเปิดโปงว่าเป็นจารชน
ให้อเมริกาตั้งแต่สงครามกลางเมืองในปี 1947 มีนาคม 1967 เหมาเรียกประชุมกรรมการ
ประจำของกรรมการเมือง และมีมติให้ปลดหลิวออกจากทุกตำแหน่งในพรรค และนอกพรรค

ในเดือนกรกฎาคม และสิงหาคมของปี 1967 ความร้อนแรงของการเคลื่อนไหว
พุ่งขึ้นสูงสุดอีกครั้ง นอกจกหนานไห่ (Zhongnanhai) ซึ่งเป็นที่พำนักของบรรดาผู้นำพรรค
คอมมิวนิสต์ ฝูงชนมากมายมหาศาลปักหลักชุมนุมเรียกร้องให้ลากลัทธิลัทธิ และตั้งเสี่ยว
ฝิงออกมาวิจารณ์ปกป้องตนเองต่อฝูงชน กวางต้งอยู่ในสภาวะเกือบจราจต สาธุสงครามที่
เตรียมล่ำเลียงไปช่วยเวียดนามรบกับอเมริกันถูกใจกรรมออกไปใช้ฆ่าฟันกันตามท้องถนน ศพ
ถูกแขวนทิ้งให้เห็นตามต้นไม้ การปฏิวัติวัฒนธรรมกำลังทำให้ความเป็นเอกภาพของชาติตกอยู่
ในภาวะหมิ่นเหม่

5.4 น้ำลด : กันยายน 1967 - เมษายน 1969

1 กันยายน 1967 โจวเอินไหลแสดงต่อที่ประชุมเรียกร้องให้เร่งรัดรักษาวินัยใน
บรรดากลุ่มปฏิวัติ และให้เคารพต่อเอกภาพของกองทัพ คำสั่งที่ติดตามออกมาภายหลังซึ่งเหมา

ลงนามร่วมด้วย คือ ห้ามกลุ่มปฏิวัติทุกกลุ่มยึดอาวุธยุทธโปกรณ์ของกองทัพไปใช้โดยพลการ รวมทั้งให้คืนอาวุธที่โจรกรรมไปด้วย นอกจากนี้ ยังให้สิทธิแก่ผู้บังคับบัญชาของหน่วยทหารตอบโต้ อย่างเฉียบขาดต่อผู้ละเมิดคำสั่งดังกล่าว

1 ตุลาคม 1967 เหมาประกาศ “แผนยุทธศาสตร์ใหญ่” เรียกร้องให้ทุกรัฐบาล และทุกระดับรักษาวินัยอย่างเคร่งครัด และเรียกร้องให้มีการศึกษาความขัดแย้งอย่างจริงจัง แต่ความตื่นตัวของกระแสปฏิวัติที่แพร่ระบาดไปอย่างรวดเร็วก่อนหน้านี้ย่อมยากที่จะทำให้สงบได้ในเวลาอันรวดเร็ว เหมาเองก็ลังเลใจที่จะทิ้งพลังของฝ่ายปฏิวัติลงไปในทันทีทันใด ต้นเดือนมกราคม 1968 จึงจะมีการเจรจาของเจียงชิงโจมตีเป้าหมายต่าง ๆ อยู่เป็นครั้งคราว รวมถึงรัฐบาลของโจวเอินไหลด้วย เดือนมิถุนายน 1968 เกิดการสู้รบกันอีกครั้งในกว๋างโจว และกว๋างซี (Guangxi) สารวูที่จะใช้ช่วยเวียดนาม ถูกนำมาใช้ฝึก แม้กระทั่งรถถังและปืนใหญ่ ส่งผลให้ศพจำนวนมากลอยตามแม่น้ำผ่านกว๋างโจวไปลงทะเล การปะทะกันที่มหาวิทยาลัยชิงหัว (Qinghua) ที่ทำให้นักศึกษาเสียชีวิตถึง 15 คน โจวเอินไหลพยายามหาทางประนีประนอมระหว่างฝักฝ่ายต่างๆ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิวัติขึ้นที่ละมณฑล ๆ 8 กันยายน 1968 โจวก็สามารถประกาศต่อที่ชุมนุมที่จัตุรัสเทียนอันเหมินได้ว่า “ขณะนี้ฝิ่นแผ่นดินจีนทั้งหมดเป็นสีแดงแล้ว” ซึ่งหมายถึงการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิวัติ อันประกอบด้วยฝ่ายต่างๆ ได้ดำเนินการได้ครบถ้วนทุกมณฑลแล้ว ปลายเดือนกันยายน โดเวียตประกาศ “ลัทธิเบรซเนฟ” ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ รัฐสังคมนิยมไม่มีสิทธิล้มเลิกลัทธิสังคมนิยม หลังจากที่ยกกำลังของโซเวียตและประเทศในกลุ่มสัญญาบัตรซอร์ได้บุกเข้าปราบปรามการเรียกร้องเสรีภาพ ในเชกโกสโลวาเกีย เมื่อ 20 สิงหาคม ที่เพิ่งผ่านไป

การประชุมเต็มคณะครั้งที่ 12 ของคณะกรรมการกลางพรรคชุดที่ 8 ในเดือนตุลาคม 1968 ได้ลงมติให้ประกาศว่าหลินเปียวคือคนสนิทและทายาททางการเมืองของเหมาเจ๋อตุง ในขณะที่เดียวกันก็ประกาศว่าหัวใจผู้นำกลุ่มทรยศเดินแนวทางทุนนิยม คือ หลิวสาวฉี การประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรคในเดือนเมษายน 1969 เป็นการตอกย้ำถึงเอกภาพที่กลับคืนมาสู่แผ่นดินจีนอีกครั้ง ภายใต้การนำของเหมา ความคิดเหมา และทายาทอันได้แก่หลิวเปียว

6. ปฏิวัติวัฒนธรรมช่วงถดถอย, 1969 - 1976.

ในแง่ที่เคร่งครัด การปฏิวัติวัฒนธรรมเกิดในช่วงปี 1966 - 1969 แต่ด้วยเหตุที่ไม่มีใครประกาศปิดฉากขบวนการนี้จนกว่าเหมาจะถึงแก่กรรมในปี 1976 ดังนั้น จึงถือกันทั่วไปว่าทั้งทศวรรษคือตั้งแต่ปี 1966 ถึง 1976 เป็นทศวรรษแห่งการปฏิวัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังนี้ถือว่าการปฏิวัติวัฒนธรรมในแง่ของขบวนการทางการเมืองเพื่อการสร้างสรรค์สังคมนิยมแบบหนึ่งนั้น อยู่ในภาวะถดถอย ดังรับและแผ่ไปโนที่สุต

หลังปี 1969 พวกสายกลาง (moderates) ที่ถูกกวาดล้างออกไปจากพรรคและระบบรัฐบาลได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งเดิมเป็นจำนวนมาก นโยบายในการพัฒนาประเทศแบบ

ที่เลิกใช้ในด้านทศวรรษ 1960 ก็กลับถูกฟื้นฟูมาใช้อีก รวมทั้งยังริเริ่มนโยบายต่างประเทศในแนวใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากเดิมมาก แน่นอนว่าพวกเขามีปฏิวัติที่รุนแรงขมไม่พอใจ และถือว่าพวกเขาสายกลางเปรียบเสมือนมะเฟืองที่เกาะกินหัวใจของการปฏิวัติจีน เหนมาเป็นคนหนึ่งที่พยายามกระตุ้นให้ฝ่ายหัวรุนแรงคอยกระชากรบภัยถึงภัยของฝ่ายสายกลางอยู่เสมอ ๆ

6.1 ความล้มเหลวในการสร้างฐานอำนาจของฝ่ายปฏิวัติ, 1969 - 1971.

ข้อยุติสำคัญ ๆ ที่ได้จากการประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรคคอมมิวนิสต์เมื่อเดือนเมษายน 1969 คือ (1) ความผิดเพี้ยนเจือปนได้รับการยกย่องว่าเป็นลักษณะที่จำเป็น (2) หลินเปียวได้รับการยกย่องให้เป็นคนสนิท และผู้สืบทอดอำนาจของเหมา (3) หลิวสาวจิงถูกกักขังอยู่ที่มณฑลเหอหนาน (Heenan) และถึงแก่ความตายด้วยโรคบิดอหิวในเวลานั้น (4) เจียงเสี่ยวกั๊กถูกกักขังที่มณฑลเจียงซี (Jiangxi) และต้องใช้แรงงานในโรงงานผลิตกระดาษเยื่อ เติ้งเจินกั๊กถูกคุมขัง (4) บุคคลสำคัญที่มีอำนาจในการการเมืองส่วนใหญ่เป็นพวกผู้ก่อการเคลื่อนไหวปฏิวัติวัฒนธรรม ได้แก่ หลินเปียว เจินเปอต้า ภริยาของหลินเปียว เจียงชิง จางซุนเฉียว และเหยาเหวินทง นอกจากนี้หลินเปียวยังได้บังคับบัญชากองทัพอากาศซึ่งตอนนั้นกลายเป็นกองกองการปกครองที่มีอิทธิพลครอบคลุมทั่วประเทศ ทำไมฝ่ายซ้ายหัวรุนแรงเหล่านี้ ซึ่งควบคุมกองพรรคและกองทัพอากาศในมือจึงไม่สามารถสร้างรากฐานอำนาจการปกครองตนเองอย่างได้ผล ? คำตอบน่าจะมีที่มาหลายด้าน คือ ความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจและสังคม การก่อตัวของขั้วอำนาจใหม่ในการเมืองระหว่างประเทศ ความแตกตัวของพรรค และผลสะท้อนทางการเมืองและจิตใจจากการณ์หลินเปียว

ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม เศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวมตกอยู่ในภาวะชะงักงัน แม้จะไม่รุนแรงเท่ากับหลังยุคกาวกระโตา ก็ตาม ระบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยก็ได้รับผลกระทบอย่างยิ่ง สูตรการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาวลัทธิเหมา คือ เลิกการเมืองนำ การเมืองนำหมายถึงการให้ความสำคัญกับรูปการจิตสำนึกว่าจะสามารถเอาชนะความยากลำบากและอุปสรรคทั้งหมดได้ ดังนั้น สูตรสำเร็จประเทศที่ว่า “เกษตรกรรมให้เรียนรู้จากต้าโจ (Dazhai)” และ “อุตสาหกรรมให้เรียนรู้จากต้าชิง (Daqing)” จึงเกิดขึ้น การศึกษาก็วัดผลกันที่ใครจะมีจิตสำนึกเพื่อการปฏิวัติมากกว่ากัน โดยถือความสำคัญของความกล้าหาญ หรือเชี่ยวชาญทางวิชาการเป็นเรื่องรอง หลัง 1969 มาตรการในแง่ปฏิบัตินิยมเริ่มคืบคลานเข้ามาทีละเล็กละน้อย ทั้งในแง่ของการเน้นแรงจูงใจทางวัตถุ การวางแผนควบคุมจากส่วนกลาง การกระจายความหลากหลายทางการผลิต การส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่ได้จากระบบการศึกษาที่เน้นวิชาการอย่างจริงจังมากกว่าที่เคยเป็นในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนไปเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำความเข้าใจกับกระแสของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรม ในปี 1969 เกิดการกระทบกระทั่งกันบริเวณชายแดนบ่อยครั้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต เมษายน 1970 จินกั๋วหลี่สหภาพโซเวียตหามิตรเก่าแก่ของตนว่าเป็นประเทศที่มีลักษณะทุรกันดารและอันตรายยิ่งกว่าสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรก ในระหว่างที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและโซเวียตเสื่อมทรามลง ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกากลับเริ่มดีขึ้น การฉลองวันชาติ 1 ตุลาคม 1970 เหมาเจี๋ยเถิดการ์ สโนว์ และภริยา (ซึ่งเคยสัมภาษณ์เหมา เมื่อปี 1936 และเขียนนิยายจินกั๋วหลี่ตลอด) ไปเป็นแขกเมืองตรวจแถวทหารกองเกียรติยศสวนสนามร่วมกับตน จินเจี๋ยเหมาในหน้าหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวันว่า “ประชาชนทั่วโลก รวมทั้งประชาชนอเมริกัน เป็นมิตรของเรา” เมษายน 1971 ทีมนักกีฬาบิงปองของสหรัฐอเมริกาได้รับเชิญเข้าไปเล่นในจีนหลังจากที่พวกเขาเสร็จสิ้นการแข่งขันที่ญี่ปุ่นมาแล้ว มิถุนายน 1971 เฮนรี คิสซิงเจอร์ ที่ปรึกษาด้านความมั่นคงของประธานาธิบดีนิกสันบินไปปักกิ่งอย่างลับๆ เพื่อเจรจาวางเส้นทางให้ประธานาธิบดีนิกสันได้ไปเยือนจีน และหลังจากนั้น นิกสันก็ประกาศว่าตนจะไปเยือนจีนในไม่ช้า ตุลาคม 1971 จีนได้เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ โดยที่สหรัฐอเมริกาทำที่เป็นสมาชิกสูญได้วัน แต่พอเป็นพิธีเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างอำนาจของพรรคเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของพวกหัวรุนแรง 2 ปีหลังจากการประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรค การปรับปรุงโครงสร้างเป็นไปอย่างล่าช้าและตดเตี้ย กลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมของเจียงชิง และเจินป๋อ ต้าต๋อย ๆ ถูกลดบทบาทลงไป กองทัพปลดแอกซึ่งมีกำลังพลประมาณ 4 ล้านคน ก็ทำงานการเมืองในกรมสงบผู้ปฏิบัติงานของพรรคจำนวนเกือบ 30 ล้าน ไม่นาน ในกระบวนการที่องค์กรของพรรคและของรัฐกำลังฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมนี้ มีบุคคลโฉมหน้าใหม่ๆ ปรากฏขึ้นบนเวทีหลายคน หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น ได้แก่ ฮว่ากั๋วเฟิง (Hua Guofeng) กรรมการพรรคระดับมณฑลจากหูหนาน ซึ่งมีธาตุแท้ของชาวลัทธิเหมา และความเป็นนักปฏิบัตินิยมอยู่ในตัว และยังพร้อมที่จะสร้างโอกาสให้กับตนเองด้วยวิธีการประนีประนอมอีกด้วย ต่อไปเขาจะมีบทบาทอย่างสูงต่อวิถีทางการพัฒนาของจีนอีกคนหนึ่ง

บรรณกรรมของหลินเปียวในเดือนกันยายน 1971 เป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่นำความพ่ายแพ้มาให้แก่ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรง ปัญหาที่ยังหาคำตอบที่แน่ชัดไม่ได้จนกระทั่งทุกวันนี้ก็คือทำไมคนอย่างหลินเปียว ซึ่งได้รับเลือกจากเหมาให้เป็นคนสนิท และหาสภาพทางการเมือง จึงแปรเปลี่ยนมาเป็นผู้ทรยศ และพ่ายเจตจำนงกลับกลกภายในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ ? กั๋วถันในหมู่ผู้เชี่ยวชาญเรื่องจีนว่า หลินเปียวและเจินป๋อ ต้า ซึ่งเป็นพันธมิตรกัน มีความขัดแย้งกับประธานเหมาในการประชุมเต็มคณะของกรมการกลางพรรค ในเดือนสิงหาคม 1970 ใบที่ประชุมดังกล่าว หลินและเจินเสนอมติสองประการ คือ (1) เสนอให้มีการตั้งตำแหน่งประธานสาธารณรัฐขึ้นมาใหม่ หลังจากที่ตั้งตำแหน่งดังกล่าวถูกยุบไปโดยปริยายเมื่อหลินส่วฉีถูกกวาดล้าง และ (2) เสนอให้พรรคให้การรับรองทฤษฎีที่ว่าด้วย “อัจฉริยภาพ” ของเหมาเจ๋อตุง ซึ่งมีใจ

ความสำคัญว่าอัจฉริยะแบบนี้หลาย ๆ ศตวรรษ จึงจะมีขึ้นสักครั้งหนึ่ง ข้อเสนอทั้งสองนี้ถูกเหมามองว่าเป็นการแสวงประโยชน์ส่วนตนของทั้งหลินและเจินเป็นสำคัญ สำหรับข้อเสนอประการแรก เห็นได้ชัดว่า หลินต้องการจะดำรงตำแหน่งดังกล่าวเสียเอง ซึ่งตำแหน่งนี้ครั้งหนึ่งเหมาก็เคยควบคุมก่อนเป็นเวลานาน ส่วนข้อเสนอประการที่สองก็เช่นกัน ด้วยวัยและสุขภาพของเหมาเจ๋อตุงในขณะนั้น ถ้าพรรคยอมรับทฤษฎีอัจฉริยภาพ บุคคลที่จะกุมอำนาจ การตัดสินใจ (รวมทั้งการปฏิบัติให้เป็นไปตามทฤษฎีดังกล่าว) ก็คงหนีไม่พ้นหลินและเจินนั่นเอง³⁰ ไม่ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ปรากฏว่าหลังการประชุมดังกล่าว เหมาก็เริ่มเล่นงานบุคคลทั้งสองเป็นระลอก ๆ นายพลหลายคนซึ่งเป็นฐานกำลังของหลินเปียว รวมทั้งภริยาของเขาด้วย ถูกบังคับให้วิจารณ์ตนเอง ผู้บัญชาการทหารภาคสำคัญ ๆ หลายคนถูกโยกย้าย ในเดือนสิงหาคม 1971 เหมาก็เดินทางไปตรวจราชการทางภาคกลางและภาคใต้ นับว่าเพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนที่จะเล่นงานหลินเปียวและพวก(ฐานกำลังของหลินเปียวส่วนใหญ่อยู่ที่กองทัพทางภาคเหนือ) หลังจากเหมาเดินทางกลับไม่นาน หลินเปียวก็พบจุดจบเมื่อเครื่องบินที่โดยสารกันว่าเขาพยายามลี้ภัยไปสหภาพโซเวียต มีอันต้องตกลงในมองโกเลีย หลังจากที่เขาและพรรคพวกพบกับความล้มเหลวในการวางแผนทำรัฐประหารที่ต่อต้านมาจากประธานเหมา นอกจากหลินเปียวที่เสียชีวิตในวันที่ 13 กันยายน 1971 แล้ว ยังมีภริยาของเขา บุตรชายของเขา และผู้ติดตามอื่น ๆ อีกหลายคน ซึ่งในจำนวนผู้เสียชีวิตมีสมาชิกกรมการเมือง รวมทั้งหมดถึง 5 คน ด้วยกัน

6.2 ระบอบของผู้เดินสายกลาง, 1972 - 1975.

ระยะเวลา 4 ปี หลังมรณกรรมของหลินเปียว (1972 - 1975) ดูจากภายนอกสังคมจีน คึกคัก สัมผัสที่สื่อถึงความคิดเหมาเจ๋อตุงอย่างเคร่งครัด ส่วนวาทะที่ใช้อยู่ยังเป็นแบบเดียวกับช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม แต่ลึกลงไปหลังจากดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงนโยบายและวิธีปฏิบัติสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของฝ่ายนิยมสายกลาง ฐานกำลังที่สนับสนุนสายกลาง คือ ผู้ปฏิบัติการณ์รุ่นเก่า ๆ ของพรรคในทุกระดับผู้บริหารหน่วยทหาร ปัญญาชน ชุวชนที่ถูกส่งไปใช้แรงงานในชนบท กรรมกรภาคอุตสาหกรรมที่มีงานทำถาวร และชนวนที่มีฐานะระดับปานกลาง ฐานกำลังของฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงซึ่งรอคอยจังหวะในการกลับมาที่มีอำนาจและบทบาทอยู่ทุกขณะ นอกจากเจียงชิงและพวกแล้วก็ยังมีชาวนาจน กรรมกรที่มีตำแหน่งงานไม่ถาวร และผู้ปฏิบัติงานของพรรครุ่นหนุ่มสาวซึ่งมองเห็นอนาคตของตนเองถูกกดขี่ข่มเหงโดยผู้ปฏิบัติงานพรรครุ่นอาวุโสกว่า ฝ่ายสายกลางหรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งเพื่อความสะดวกว่าฝ่ายปฏิรูปนั้น เน้นการสร้าง ความทันสมัยที่ปฏิบัติได้ (pragmatic modernization) ในขณะที่ฝ่ายปฏิวัติเน้นการรณรงค์เชิงอุดมการณ์ผ่านสื่อและสถาบันทางวัฒนธรรมที่พวกเขาควบคุมอยู่

³⁰ C. Dietrich, 1994, pp. 214 - 5.

กันยายน 1971 นายทหารที่คุมกำลังฝ่ายหลินเปียว ทั้งในส่วนกลางและในระดับมณฑลต่ำกว่าร้อยตำแหน่งถูกปลด ซึ่งในจำนวนนี้ราวครึ่งหนึ่งเป็นผู้นำพรรคในระดับมณฑลด้วย

1 ตุลาคม 1971 การเฉลิมฉลองในวันชาติถูกงดไปโดยปริยาย ผู้นำจีนไม่ประกาศเกี่ยวกับเหตุการณ์เดือนกันยายนไปอีกหลายเดือน ความตายของหลินและความตกต่ำของเงินปอนด์ทำให้ชนวนการของฝ่ายปฏิวัติรุนแรงไม่น้อย บุคคลทั้งสองถูกเปิดโปงว่าโดยธาตุแท้แล้วเป็นชาวสุดซัว แต่พยายามเสแสร้งกระทำตนเป็นซ้าย ดังนั้น คนที่พยายามเคลื่อนไหวแรงค้ำในแนวทางซ้าย จึงต้องระวังตัวเป็นพิเศษว่าวัน (ไม่) ดีคืน (ไม่) ดี อาจจะถูกเปิดหน้าปากว่าเป็นนักปฏิวัติซ้ายจัดจอมปลอมได้ แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเหมากับเจียงในฐานะลามิ - ภรรยา ก็กล่าวกันว่าเสื่อมโทรมลงในช่วงนี้ด้วย ในปี 1972 เจียงให้สัมภาษณ์ทางสวามิ ร็อกซานน์ วิทเก้ (Roxanne Wake) ชาวอเมริกันในนามของเหมาหลายครั้ง โดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้หลังจากนั้น สองสามีภรรยาจำเป็นต้องแยกกันอยู่คนละบ้าน นักปฏิวัติกลุ่มซ้ายได้ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของเจียงชิง (ได้แก่ จางซุนเจียว เหยาเหวินทง และหวังหงเหวิน) ก็มิได้มีผู้ใดมีการมีแง่คิดเป็นพิเศษ ไม่ว่าในแง่ของอายุ ประสบการณ์ ความสามารถ เกียรติประวัติ หรือตำแหน่งในพรรค

หันกลับไปดูฝ่ายปฏิวัติก็จะเห็นได้ว่าช่วงนี้คือจุดสูงสุดในชีวิตของบุคคลอย่างโจวเียนไห่ หลังจากมีฐานะและอำนาจในระดับ 3 หรือ 4 ในพรรคมานานเวลาราว 1 ใน 4 ของศตวรรษ ถึงตอนนี้เขากลายเป็นบุคคลที่มีฐานะและอำนาจเป็นอันดับ 2 รองจากเหมาเจ๋อตุง โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (1971 - 1975) โดยภาพรวม คือ การใช้หลักการวางแผนจากส่วนกลาง (central planning) การจัดการที่เชิงผลเชิงปฏิบัติ (pragmatic management) การให้แรงจูงใจเชิงวัตถุ (material incentives) และการพึ่งพาอาศัยกันของทุกภาคส่วน (interdependence of all sectors) ซึ่งตรงข้ามกับกับหลักการที่หลินเปียว และเหมาเคยเน้นมาก่อน คือ การกระจายอำนาจ (decentralization) การให้การเมืองนำ (politics first) การใช้แรงจูงใจทางศีลธรรม (moral incentives) และ การพึ่งตนเองของแต่ละส่วน (self-reliance)

การพัฒนาประเทศภายใต้หลักการที่ผลักดันโดยโจวเียนไห่ดังที่กล่าวข้างต้น ประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม ผลผลิตทางการเกษตรสามารถฟื้นตัวกลับไปได้เท่ากับในทศวรรษ 1950 ช่วงก่อนหน้าการก้าวกระโดดฯ ภายในปี 1975 ชุดสาหร่ายและระบบการศึกษาที่ค่อย ๆ หันกลับไปที่เน้นความสำคัญของเทคโนโลยี และความเชี่ยวชาญทางวิชาการอย่างเต็มที่

สิ่งที่โดดเด่นที่สุดในช่วงนี้ คือ บทบาททางการเมืองระหว่างประเทศของจีน กุมภาพันธ์ 1972 ประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐอเมริกาเดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ และลงนามในข้อตกลงอันจะเป็นพื้นฐานต่อการปรับปรุงความสัมพันธ์

ระหว่างประเทศทั้งสองโดยถือว่าปัญหาไต้หวันเป็นเรื่องภายในของจีนที่จะแก้ไขปัญหาในระยะ
เวลาอันเหมาะสม แม้ความสัมพันธ์ทางการทูตเต็มรูปจะเกิดขึ้นภายหลังจากนั้นอีก ๕ ปี แต่
ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษาเริ่มพัฒนาขึ้นอย่างจริงจังนับแต่จุดนั้น
กันยายน 1972 จีนต้อนรับการไปเยือนของนายกรัฐมนตรีวานากะแห่งญี่ปุ่น และสถาปนา
ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสอง

ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เป็นการเปิดฉากหน้าใหม่ของ
การรับเทคโนโลยีของจีน โดยเปลี่ยนตัวจากประเทศสังคมนิยมไปสู่ประเทศทุนนิยม ถึงตอนนี้
ประเทศที่มีอันตรายต่อสันติภาพของโลกมากที่สุดใบสายตาของจีน (ตามทฤษฎีสถิตโลก : โลกที่
หนึ่งประเทศทุนนิยม ; โลกที่สองประเทศสังคมนิยม ; โลกที่สามประเทศด้อยพัฒนา) คือ
สหภาพโซเวียตซึ่งกระทำตนเป็นผู้แสวงความเป็นเจ้า (hegemonism) จากปลายปี 1972 ถึงสิ้นปี
1974 จีนใช้เงินกว่า 2 พันล้านเหรียญอเมริกันซื้อเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก ซึ่งการทำ
เช่นนี้ได้ก็เพราะการลดงบประมาณทางทหารลงหลังจากหล่นหลุดจากอำนาจประการหนึ่งกับอีก
ประการหนึ่ง จีนสามารถส่งออกผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมของตนได้เป็นจำนวนมาก

สมัยชาพรรค ครั้งที่ 10 ในช่วงเดือนสิงหาคม 1973 ตอกย้ำการเปลี่ยนแปลง
ของชีวอำนาจหลังมรณกรรมของหลินเปียวอย่างเป็นทางการ หลินเปียว (ซึ่งเหอเล็กแต่ชื่อ) และ
เจินป๋อเต๋าดูกฎประนามด้วยหลายข้อกล่าวหาและถูกขับออกจากพรรค เด็งเปียวจึงกลับมาเป็น
กรรมการกลางของพรรคอีกครั้งหนึ่ง สว่ากั๋วเฟิงฟู่ขึ้นเป็นกรรมการเมืองอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดี ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงก็ยังคงดำรงตำแหน่งแห่งอำนาจในศูนย์กลางการ
นำของพรรคไว้ได้ค่อนข้างเหนียวแน่น กลุ่มเซียงไฮ้ (ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกว่า “แก๊งสี่คน”) ด้วนมี
ตำแหน่งเป็นกรรมการในกรรมการเมืองทุกคน (กรรมการเมืองมีสมาชิก 18 คน) และที่สำคัญก็คิด
จากทุนเฉียว และหวังทงเหวิน ได้เป็นกรรมการประจำของกรรมการเมืองด้วย ในแง่นี้ถือได้ว่า
หมู่หวงฟู่ซันผู้ดำรงตำแหน่งที่เป็นรองเพียงโจวและเหมาเท่านั้น และเริ่มมีคนพูดกันหนาหูว่าเขาคือ
ผู้ที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

ในช่วงนี้ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงขุนโขบาย “ต้องกล่าวขานทวนกระแส” ทันทีหลัง
จากสมัยชาพรรค ครั้งที่ 10 ยุติลง พวกเขาถือโอกาสแสร้งรงค์ใหญ่ “วิพากษ์ขงจื้อ” ซึ่งเป็น
เสมือนรหัสทางการเมืองเพราะจุดประสงค์ที่แท้จริงคือต้องการวิพากษ์โจวเลินไหล ต้นปี 1974
โจวได้กลั้มด้วยการสนับสนุนให้พรรคพวกของตนก่อกระแส “วิพากษ์หลินเปียว” ถึงตอนนี้
ขบวนการรณรงค์กลายเป็นความสับสนเพราะสาธารณชนเอาการรณรงค์ 2 อันบวกเข้าด้วยกัน
เป็น “วิพากษ์หลิน วิพากษ์ขงจื้อ” กระบอกละเอียดของฝ่ายปฏิวัติซึ่งได้แก่หนังสือพิมพ์ประชาชน
รายวัน ตีตราว่าทั้งหลินและขงจื้อเป็นฝ่ายขวา ในขณะที่ขงจื้อเป็นฝ่ายซ้าย ความสับสนนี้ยุติลงในกลางปี
ได้แก่หนังสือพิมพ์ธงแดง กลับตีตราว่าทั้งหลินและขงจื้อคือฝ่ายซ้าย ความสับสนนี้ยุติลงในกลางปี

1974 เมื่อพรรคมีมติว่าการเคลื่อนไหววิพากษ์ใด ๆ ก็ตามจะต้องกระทำโดยได้รับมติจากศูนย์การนำของพรรค มิใช่ให้ฝ่ายต่าง ๆ ไปรณรงค์กันเองตามใจชอบ

ปลายปี 1974 ถึงปี 1975 การกลับคืนสู่อำนาจของเติ้งเสี่ยวผิงยิ่งชัดเจนขึ้นอีก การประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติ ครั้งที่ 4 ในเดือนมกราคม 1975 คือการตอกย้ำการกลับมาของเติ้ง เติ้งเขียนหยง บุตรสาวของเติ้งเสี่ยวผิง เขียนถึงเหตุการณ์นี้ว่า เดือนมกราคม ค.ศ. 1975 เหมาเจ๋อคงมอบตำแหน่งสำคัญหลายอย่างให้เติ้งเสี่ยวผิงคราวเดียวกัน เช่น รองประธานคณะกรรมการกลางพรรค รองนายกรัฐมนตรี รองประธานคณะกรรมการอาหาร และ เสนาธิการทหารสูงสุดของกองทัพปลดปล่อยประชาชนจีน “เมื่อป้าหวนกกลับมา สิ่งที่ท่านเห็นคือ หายงานอันเกิดจากพายุร้ายสมัยปฏิวัติวัฒนธรรม ถึงแม้ท่านเคยล้มไปคราวหนึ่ง แต่ท่านไม่มีความสะทกสะท้าน ท่านตัดสินใจอย่างเฉียบขาดโดยอาศัยอำนาจที่ท่านประธานเหมามอบหมายให้กับความรู้ลึกต้องรับผิดชอบต่อการกอบกู้สถานการณ์อันเลวร้ายด้วยการสนับสนุนของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ลงมือจัดการกับพวกที่ก่อเรื่องปฏิวัติวัฒนธรรมอย่างไม่เห็นแก่หน้าใคร”¹¹

นอกจากนี้ที่ประชุมยังให้การรับรองกำเนิดของนโยบายสำคัญซึ่งประการหนึ่งนั้นคือ นโยบาย “สี่ทันสมัย” ซึ่งมีความสำคัญ คือ ภายในเวลาก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 จีนจะต้องสร้างความทันสมัยในด้าน (1) เกษตรกรรม (2) อุตสาหกรรม (3) การป้องกันประเทศ และ (4) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ประเทศจีนเป็นประเทศแนวหน้าของโลก

7. ปิดฉากยุคเหมา, 1976 - 1978.

ปี 1976 เป็นปีสำคัญที่สุดปีหนึ่งของสาธารณรัฐประชาชนจีน 8 มกราคม 1976 นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ถึงแก่อนิจกรรม 9 กันยายน 1976 ประธานเหมาเจ๋อคงถึงแก่อนิจกรรม สองท่านเป็นผู้สร้างพรรคและสร้างสาธารณรัฐประชาชนมาคนละกว่าครึ่งศตวรรษ ผู้นำคนใหม่เป็นใคร ? ทิศทางการพัฒนาประเทศจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ? การรณรงค์ต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำจะรุนแรงหรือไม่ ? ฯลฯ เหล่านี้คือคำถามที่กรุ่นอยู่ในความคิดของผู้คนตลอดช่วงเวลา 3 ปีเต็มๆ ดังกล่าว

7.1 มรดกรรมของโจวเอินไหล

ปี 1975 โรคมะเร็งที่ทางเดินอาหารของโจวก็พัฒนาเข้าขั้นสุดท้าย เขาล้มลงหายใจตอนเช้ามืดวันที่ 8 มกราคม 1976 ทันทีหลังจากนั้นฝ่ายซ้ายจัดก็เริ่มดำเนินแผนวิพากษ์เติ้งให้เข้มข้นยิ่งขึ้น เพื่อกีดกันมิให้เติ้งมีโอกาสรื้อมาเป็นทายาทของนายท้าว โจว หนังสือพิมพ์ประชาชน

¹¹ เหมาเหมง (เติ้งเสี่ยวผิง), *ปีนลิ้งของผิง*, สุซันส์ วิเวกเมฮากร แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดทำ, 2537, หน้า 810.

รายวัน ซึ่งเป็นกระบอกเสียงภายใต้การควบคุมของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรมก็อ้างคำพูดของเหมาเกี่ยวกับเตียงว่า “บุคคลผู้นี้ไม่เคยให้ความใส่ใจกับการต่อสู้ทางชนชั้นเลยแม้แต่บ๊วย” เมื่อปราศจากนายทง โจว เป็นผู้ปกป้องคุ้มภัยให้ เตียงจึงอยู่ในภาวะที่ขาดจะรักษาตัวรอดได้ตามลำพัง เดือนกุมภาพันธ์ และมีนาคม 1976 เขาจึงหายหน้าไม่ปรากฏตัวเป็นชัว

3 กุมภาพันธ์ 1976 สุนัขกลางพรรคประกาศให้ชัวกั๋วเฟิง ขึ้นรักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 5 มีนาคม 1976 หนังสือพิมพ์เซี่ยงไฮ้เริ่มลงข่าวโจนเจี๋ยโจวและเตียงว่าโจวพยายามจะนำผู้เดินแนวทางทุนนิยมกลับเข้ามาในอำนาจในพรรคอีก ผู้มีอำนาจในพรรคต่างพากันวิตกว่าเตียงและผู้สนับสนุนเตียงจะฉวยโอกาสเทศกาลชิงเหมิง (Qing Ming หรือชิงเหมิง) จัดชุมนุมเพื่อรำลึกถึงโจวแล้วแปรเปลี่ยนเป็นพลังทางการเมืองในภายหลัง ดังนั้น จึงมีการที่น่าจะไปว่าห้ามจัดกิจกรรมรำลึกถึงนายทง โจวในโอกาสดังกล่าว อย่างไรก็ตามในวันที่ 4 เมษายน 1976 ประชาชนหลายพันคนได้พากันไปชุมนุมที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน เพื่อแสดงการคว่ำระ และรำลึกถึงวีรบุรุษผู้จากไปของพวกเขา เด็กกระดุกของโจวถูกโปรยไว้ ณ สถานที่ดังกล่าว เพราะไม่มีการสร้างสุสาน หรืออนุสาวรีย์ให้แก่เขาเป็นพิเศษ ยิ่งผ่านไปหริตเคาพศพยิ่งกองสูงขึ้นเป็นกว่า 30 ฟุต และยังมีบทกวีหรือคำขวัญอีกนับไม่ถ้วน ซึ่งบางชิ้นก็ถือโอกาสประณามเจียงชิง กลุ่มเซี่ยงไฮ้ หรือแม้แต่เหมาเองก็โดน เล้าตัวของวันที่ 5 เมษายน เบื้องสูงสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปเก็บพวงหรีด แต่เมื่อสายขึ้นประชาชนทราบข่าวดังกล่าว พวกเขายังจัดเดินขบวนประท้วง และมีการปะทะกับ ตำรวจซึ่งเข้าเคลียร์พื้นที่ในตอนเย็น คณะกรรมการเมืองประชุมด่วน และมีมติให้ปลดเตียงเสียมิถลอกจากทุกตำแหน่งในพรรค (คงเหลือเพียงอนุญาตให้เป็นสมาชิกพรรคธรรมดาๆ คนหนึ่ง) เพราะเชื่อว่าเขาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ไม่สงบที่เทียนอันเหมินครั้งนี้ เตียงรอดตายได้เพราะได้รับการคุ้มครองจากพรรคพวกของเขาซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารระดับภูมิภาคพาออกไปจากปักกิ่งเพื่อซ่อนรอจังหวะที่จะกลับมาใหม่ 7 เมษายน กรมการเมืองก็มีมติตั้งชัวกั๋วเฟิง เป็นนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการ

7.2 มรดกรรมของเหมาเจ๋อตง

หลังเหตุการณ์เทียนอันเหมิน สุขภาพของเหมาก็เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว (เหมาเป็นโรคพาร์กินสัน) ชาวต่างชาติที่มีโอกาสเข้าพบประธานเหมาในช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคม ต่างพบว่าท่านประธานเกือบจะพูดและเคลื่อนไหวไม่ได้แล้ว 15 มิถุนายน ประธานาธิบดีมาดากาสการ์ก็ต้องเดินทางกลับประเทศโดยไม่มีโอกาสเข้าเยี่ยมคารวะเหมา และหลังจากนั้นก็มิประกาศไม่รับแขกเมืองจากผู้นำสูงสุดของจีนอีกต่อไป เจียงชิงและเหมาทงซันซิน (Mao Yunxin) ซึ่งเป็นหลานชายของเหมา มีบทบาทขึ้นมากอย่างรวดเร็วในฐานะผู้ใกล้ชิด เมื่อเหมากำลังจะสิ้นสางสิ่งหนึ่งที่ชาวจีนเชื่อกันมาแต่โบราณว่า “สวรรค์ดอนอาณัติ” ก็อุบัติขึ้นในฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อนของปี 1976 หลายมณฑลต้องเผชิญกับสภาวะแห้งแล้งอย่างรุนแรง เดือนพฤษภาคมเกิดแผ่นดินไหวขึ้นสองครั้งในดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ เดือนกรกฎาคมเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่ถังชาน (Tangshan) ไม่ไกลจากกรุงปักกิ่งนัก มีผลให้มีผู้เสียชีวิตถึง

655,000 คน ตามประมาณการของทางการ และทำให้คนอีกนับล้านไร้ที่อยู่อาศัย ในที่สุดเหมา ก็ถึงวาระสุดท้ายในชีวิตปฏิวัติของท่าน เมื่อวันที่ 9 กันยายน 1976

เมื่อพิศพจน์ยิ่งใหญ่ผ่านพ้นไปไม่นาน คำตอบที่ว่าใครจะเป็นทายาทของเหมา ก็ปรากฏ 6 ตุลาคม 1976 ฮว่ากั๋วเฟิง ในฐานะผู้รักษาการประธานพรรคแทนเหมาได้เรียกประชุม กรรมการเมืองของพรรคขึ้นที่บ้านของเย่เจี้ยนอิง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และได้ใช้ โอกาสนี้รวบตัว “แก๊งสี่คน” เข้าคุก พร้อมกับในคืนนั้น ก็ได้สั่งจับพรรคพวกของแก๊งสี่คน ลึกกว่า 30 คน เข้าคุกด้วย²² นับเป็นการปิดฉากบทบาทของกลุ่มซ้ายจัด นักปฏิวัติหัวรุนแรงและ ยุคเหมาลงอย่างเป็นทางการเป็นขั้นแรก ฮว่ากั๋วเฟิงได้รับแต่งตั้งเป็นประธานของ 3 องค์กกรหลักที่มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือแผ่นดินจีน นั่นคือ (1) เป็นประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีน (2) เป็นนายกรัฐมนตรี หรือประธานของสภาแห่งรัฐ และ (3) เป็นประธานของคณะกรรมการกลางทหาร จาก 21 ถึง 24 ตุลาคม การฉลองดำเนินไปอย่างสุดเหวี่ยงสามวันสามคืนเพื่อยินดีกับการโค่นล้มแก๊งสี่คน และเพื่อต้อนรับประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของจีนภายใต้ผู้นำใหม่ การฉลองครั้งนี้รู้จักกันในนามการฉลอง “สามหมด” นั่นคือ สุราหมดร้าน ประทัดหมดร้าน และคนปวยในโรงพยาบาล ออกไปร่วมฉลองกันจนหมด

7.3 จากฮว่ากั๋วเฟิง ถึง การประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค สมัยที่ 3 ชุดที่ 11 เดือนธันวาคม 1978.

การเมืองจีนหลังมรณกรรมของเหมาเจ๋อตงยังคงมีความผันผวนไม่น้อยไปกว่า ก่อนหน้านั้น เส้นทางการเมืองของฮว่ากั๋วเฟิงเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้

- 8 มกราคม 1976 นายภา โจว ถึงแก่อสัญกรรม
- 3 กุมภาพันธ์ 1976 ศูนย์กลางพรรคประกาศให้ฮว่ากั๋วเฟิงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
- 5 เมษายน 1976 คณะกรรมการกลางของพรรคมีมติให้ปลดตั้งออกจากทุกตำแหน่งในพรรคและรัฐบาล
- 7 เมษายน 1976 คณะกรรมการการเมืองของพรรค มีมติแต่งตั้ง ฮว่ากั๋วเฟิงเป็นนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการ
- 7 ตุลาคม 1976 คณะกรรมการกลางของพรรค มีมติแต่งตั้งฮว่ากั๋วเฟิงเป็นประธาน พรรคแทนเหมา และนอกจากเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ยังเป็นประธานกรรมการทหารอีกด้วย
- 9 กันยายน 1980 ฮว่ากั๋วเฟิงออกจากตำแหน่งนายกฯ โดยมีจ้าวจื้อหยาง ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน

²² เขียน อีระวิทย์, *จีนมหัศจรรย์แผ่นดิน*, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527, หน้า 7

- 29 มิถุนายน 1981 สวี่ถูกถอดจากตำแหน่งประธานพรรค โดยมีหูเห่าบิ่งขึ้น
มา ดำรงตำแหน่งแทน และถูกถอดออกจากตำแหน่งประธาน คณะกรรมาธิการทหาร โดย
เติ้งเสี่ยวผิงขึ้นดำรง ตำแหน่งแทน ฯลฯ

หลังอนิจกรรมของประธานเหมาและการจับกุมแก๊งสี่คน และพรรคพวกเสร็จ
ใหม่ ๆ การช่วงชิงการนำทางการเมืองเกิดขึ้นกับผู้นำ 2 คน คือ สวี่กั๋วเฟิง และ เติ้งเสี่ยวผิง สวี่
กั๋วเฟิงมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ เป็นถึงประธานขององค์กรสูงสุดที่มีอำนาจทั้ง 3 องค์กร แต่
อ่อนประสบการณ์ และไม่สู้มีบารมีมากนัก เติ้งเสี่ยวผิงมีประสบการณ์มากกว่ากันอย่างชนิดเทียบ
กันไม่ได้ และมีเพื่อนฝูงที่ดำรงตำแหน่งระดับสูงทั้งในพรรค และในกลไกของรัฐมากมาย แต่ไม่มี
ตำแหน่งอย่างเป็นทางการเพราะถูกปลดออกไปหมด เมื่อ 5 เมษายน 1976 ในข้อกล่าวหาที่ว่า
เขาเป็นผู้ชักใยให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบที่เทียนอันเหมิน

มีนาคม 1977 สวี่ จัดประชุมงานส่วนกลางเพื่อวางรูปการพัฒนาประเทศใน
ทุก ๆ ด้าน หวังตงซิง แนะนำให้สวี่คิดเชิงตรรกะของประธานเหมาเป็นเพิ่มมุ่งไว้ก่อนในระยะ
แรก โดยกล่าวถึงเหมาและแนวคิดของเหมาออกมาเป็นสูตรสำเร็จว่า “ไม่ว่าท่านประธานเหมาจะ
ตัดสินใจในนโยบายใดลงไป เราควรปกป้องเต็มที่ ; ไม่ว่าท่านประธานเหมาจะออกคำสั่งอะไร เรา
ควรปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด” ซึ่งต่อมาเรียกกันสั้น ๆ ว่า “หลักอะไรก็ตามของเหมา”. นัยของ
หลักการนี้ก็คือเหมาตัดสินใจอะไร เหมาก็ทำอะไรเป็นต้องถูกไปหมด

แน่นอนว่าเติ้งย่อมไม่เห็นด้วยกับเข็มมุ่งหรือแนวนโยบายแบบนี้ เพราะนั่นหมายถึง
ความว่ายอมทำให้เขาไม่อาจสั่งมณฑลที่เขาถูกกล่าวหา หรือพิพากษาโดยเหมาเกี่ยวกับเหตุการณ์
เดือนเมษายน 1976 ได้ การประชุมคณะกรรมการกลางของพรรค เมื่อเดือนกรกฎาคม 1977
เติ้งได้รับเชิญเข้าประชุมด้วย (เพราะศูนย์การนำขณะนั้นปฏิเสธอิทธิพลและเสียงเรียกร้องให้คืน
ตำแหน่งแก่เติ้งไม่ได้) และได้กล่าวสุนทรพจน์ในวันสุดท้ายของการประชุม เติ้งก็เกรงว่าไม่เห็น
ด้วยกับการที่สวี่กั๋วเฟิงประกาศให้ “หลักอะไรก็ตามของเหมา” กลายเป็นแนวทางของพรรค
และของรัฐบาล เติ้งเสนอว่าหนทางที่ถูกต้องสำหรับปรับปรุงทั้งงานการทำงานของพรรคคือ
การยึดแนวทางมวลชน และปฏิบัติตามหลัก “การแสวงหาสิ่งจะจากความเป็นจริง” ซึ่งก็เป็นหลัก
ที่เหมานำมาใช้ในการสร้างพรรคจนประสบความสำเร็จ แม้สุนทรพจน์ของเติ้งจะทำทนายว่าถึง
ระดับหลักการพื้นฐาน แต่หลังจากนั้นที่ประชุมก็ลงมติให้คืนทุกตำแหน่งที่เติ้งเคยครองอยู่ก่อน
เดือนเมษายน 1976 แก่เขา นี่แสดงให้เห็นชัดว่าเติ้งมีบารมีเพียงไรในศูนย์กลางการนำของ
พรรค

แม้เติ้งจะไม่ยอมรับสวี่กั๋วเฟิงในฐานะผู้นำอย่างจริงจัง และไม่เห็นด้วยกับหลัก
การ “อะไร ๆ ก็ตามของเหมาอย่างถูกต้อง” แต่จะเป็นการไม่ฉลาดถ้าจะวิพากษ์วิจารณ์เรื่อง
ดังกล่าวต่อสาธารณชนอย่างเปิดเผย ในการประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 11 ในกลางปี 1977
เติ้งก็เพียงแต่ตอกย้ำว่าแก่นแท้แห่งความคิดเหมาเจ๋อตุงนั้นอยู่ที่ “แสวงหาสิ่งจะจากความเป็น

จริง” มากกว่าอย่างอื่น นอกจากนี้ การยึด “ข้อต่อสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น” ซึ่งเป็นประเด็นที่เหมกเน้นย้ำอยู่บ่อย ๆ ยังเป็นสิ่งจำเป็น (ซึ่งแท้ที่จริงแล้วขัดกับแนวคิดพื้นฐานที่เค็งมีมาตั้งแต่ปี 1956 แล้วว่าภาวะการเป็นปฏิปักษ์กันทางชนชั้นในสังคมจีนได้ยุติลงแล้ว) ในการประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติในเดือนกุมภาพันธ์ 1978 ก็เช่นกัน เค็งยังมิได้เริ่มวิพากษ์แนวคิดที่เขาไม่เห็นด้วยอย่างจริงจัง

การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันแนวทางการเมืองของเค็งและกลุ่มผู้สนับสนุนเริ่มค่หว่างจริงจังในช่วงกลางปี 1978 คนสนิทของเค็ง 2 คน ที่มีบทบาทสำคัญในช่วงนี้ คือ หูเย่าปิง ซึ่งเป็นผู้อำนวยการแผนกองค์การของพรรค กับ หูเจียวู่ ซึ่งเป็นประธานสถาบันสังคมศาสตร์ ที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม 1978 ต้นเดือนพฤษภาคม 1978 หูเย่าปิงจัดการให้หนังสือพิมพ์กวางหมิง (Guangming) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์สำหรับปัญญาชนตีพิมพ์บทความยาว ชื่อ “การปฏิบัติคือมาตรฐานแห่งความจริงเพียงอย่างเดียว” ต่อมาบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ก็ขานรับด้วยเนื้อหาที่สอดคล้องกันว่า การปฏิบัติต้องเข้ามาควบคุมทฤษฎี ไม่ใช่ให้ทฤษฎีเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติ ผลจากการเปิดนิตยสารหน้าหนังสือพิมพ์ก่อให้เกิดการถกเถียงทางการเมืองต่อเมืองในรูปของโปสเตอร์ติดฝาผนัง และแผ่นพับมากมายที่เรียกร้องให้มีการตรวจสอบและเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการเมืองและแนวทางปฏิบัติ ผลของการรณรงค์นี้มีมาดกตะกอนในที่ประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ชุดที่ 11 ในเดือนกันยายน 1978

ทว่ากัวเฟิง ยังคงดำรงตำแหน่งประธานที่ 3 องค์การหลักของตนไม่ได้หมด แต่หวังตงซิง (Wang Dongxing) ซึ่งเปรียบเสมือนมือขวาของสวี่ในการจับกุมแก๊งสี่คน ต้องหลุดจากตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานใหญ่ของคณะกรรมการกลางพรรค คนที่มาแทนหวัง คือ หูเก่าปิง คนสนิทของเค็งตั้งที่กล่าวมาแล้ว และมาคราวนี้เขาได้นั่งในตำแหน่งที่ตั้งใหม่และใหญ่กว่าเดิม คือ เลขาธิการใหญ่ เงินหยุน นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญได้กลั้มาดำรงตำแหน่งกรรมการถาวรของคณะกรรมการเมืองอีกครึ่งหนึ่ง ผู้สนับสนุนคนสำคัญของเค็ง ได้แก่ เค็งอิงเซา (Deng Yingchao) ผู้เป็นภริยาหม้ายของนายถา โจว หูเย่าปิง และหวังเจิน (Wang Zhen) ต่างได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการเมืองทั้งหมด

นอกจากการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในตำแหน่งสำคัญๆ ดังกล่าวมาแล้ว ที่ประชุมคณะกรรมการกลางพรรคดังกล่าว ยังได้ข้อยุติสำคัญๆ อีกหลายประการ ซึ่งเมื่อพิจารณา รวม ๆ แล้ว กล่าวกันว่าเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของจีนอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ จะทำให้จีนหลังปี 1978 แตกต่างอย่างใหญ่หลวงจากจีนก่อนหน้านั้น ข้อยุติดังกล่าว ได้แก่

1. ยุติความลังเลที่เกิดขึ้นในจิตใจของผู้ปฏิบัติงานของพรรค ตั้งแต่เกิดเหตุการณ์เดือนตุลาคม 1976 เป็นต้นมา
2. ได้ข้อยุติว่าการปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรมเป็นความผิดพลาดเอียงซ้าย และได้ริเริ่มแก้ไข
3. เชื่อมมุ่ง เรื่อง “สี่ใน 2 อย่าง” (ที่เหมาคิดและทำ) ซึ่งฮว่ากั้วเฟิง เคยเชิดชูนั้น เป็นเชื่อมมุ่งที่ผิดพลาด

4. เชื่อมโยง เรื่อง “การแสวงหาสิ่งจะจากความเป็นจริง” และ “สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแลไปข้างหน้า” ที่ตั้งเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะได้ยึดกุมระบอบอันเป็นวิทยาศาสตร์แห่งความคิดเหมาเจ๋อตง อย่างครบถ้วนสมบูรณ์และแม่นยำ

5. ให้เลิกใช้คำขวัญที่ว่า “ถือการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นหลัก” อย่างเด็ดขาด เพราะไม่เหมาะสมกับสังคมสังคมนิยม แต่ให้ย้ายจุดหนักของงานมาไว้ที่การสร้างสรรคประเทศให้เป็นแบบทันสมัยแห่งสังคมนิยม

6. ให้สนใจและแก้ไขความไม่สมดุลย์กันทางเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยลงมติผ่านข้อกำหนดเกี่ยวกับการเร่งพัฒนาเกษตรกรรมให้เร็วขึ้น

7. เน้นภาระหน้าที่ในการทำให้ประชาธิปไตยสังคมนิยมสมบูรณ์ขึ้น และเสริมระบอบกฎหมายสังคมนิยมให้มั่นคงขึ้น

8. เร่งรัดตรวจสอบปัญหาคุณภาพชีวิต หรือความถูกต้องและความผิดพลาดของผู้นำคนสำคัญบางท่าน ในประวัติศาสตร์พรรค¹¹

8. สิ่งทำ

เหตุการณ์ตั้งแต่การจับกุมแก๊งสี่คน และพรรคพวกในเดือนตุลาคม 1976 จนกระทั่งถึงการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรคชุดที่ 11 ครั้งที่ 3 ในเดือนธันวาคม 1978 เมื่อมองในภาพรวมแล้วเป็นเพียงช่วงเปลี่ยนผ่าน (Transitional period) ช่วงหนึ่งเท่านั้น ในกระบวนการสร้างสรรคสังคมนิยมของประเทศจีน ช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เป็นการเปลี่ยนจาก “ยุคเหมา” (ค.ศ. 1949 - 1976) ไปสู่สิ่งที่นักวิชาการบางคนเรียกว่า “ยุคเติ้ง” (ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 1997) แต่ “ยุคเติ้ง” นี้เริ่มที่ไหน และจบเมื่อใด ตอบยากกว่ายุคเหมา ตามทำเนียบตำแหน่งที่เป็นทางการของผู้นำจีนในระยะหลัง เติ้งไม่เคยขึ้นดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดขององค์กร ไม่ว่าของพรรคคอมมิวนิสต์หรือของรัฐ กระนั้นก็ได้ มีผู้กล่าวถึงเดือนกันยายน 1982 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์จัดประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 12 นั้นเอง ที่เติ้งเสี่ยวผิงในฐานะ “ผู้นำสูงสุด” (paramount leader) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เรียกกันอย่างไม่เป็นทางการ และบรรดาผู้สนับสนุนของเขาสามารถควบคุมและบังคับทิศทางพัฒนาประเทศได้อย่างสมบูรณ์ ก่อนที่จะถึงวันนั้นเติ้งและพรรคพวกต้องทำอีกหลายอย่าง กล่าวในแง่ของการเสริมสร้างฐานอำนาจ การประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ชุดที่ 11 ครั้งที่ 4 ในเดือนกันยายน 1979 เติ้งต้องจัดการให้คนของตนเข้าเป็นกรรมการของคณะกรรมการกลาง จำนวน 12 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีเติ้งเจี้ยน และไป๋อี้ไป๋ และหยางชางคุน รวมอยู่ด้วย นอกจากเป็นกรรมการกลางแล้ว เติ้งเจี้ยนและจ้าวจื่อหยางยังได้รับการยกระดับขึ้นเป็นกรรมการของกรมการเมืองด้วย ครั้งถึงการประชุม ครั้งที่ 5 ของคณะกรรมการกลาง ชุดที่ 11 ในเดือนกุมภาพันธ์ 1980 เติ้งก็สามารถผลักดันให้ หูแช่ปิง และ จ้าวจื่อหยาง เลื่อนขั้นขึ้นเป็นกรรมการประจำองกรมการเมือง ซึ่งถือเป็นที่สุดของที่สุดในบรรดาบุคคลไม่กี่คนที่มีอำนาจสูงสุดในระบบการเมืองจีน สมาชิกกรรมการ

¹¹ อารยชน (นามแฝง), ประเมินค่าประธานเหมา : ฐานทางประวัติศาสตร์ของเหมาเจ๋อตง, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกลียวคลื่น, 2535, หน้า 70 - 72.

เมืองที่ถูกปลดออกไปในคราวเดียวกัน คือ หวังตงเซิง (Wang Dongxing) หลี่เต๋งกู่ย (Li Dengkui) หู่เต๋อ (Wu De) และเฉินซีเหลียน (Chen Xilian) ซึ่งล้วนเป็นพวกที่เคยให้ความร่วมมือกับพวกแก๊งสี่คน และเคยวิพากษ์วิจารณ์ถึง ในการประชุมคราวเดียวกันนี้ พรรคมีมติให้ตั้งสำนักเลขาธิการพรรคขึ้น และหูเห่าปิงซึ่งเป็นเลขาธิการใหญ่ก็ได้บังคับบัญชาสำนักดังกล่าวโดยดูแลงานประจำของพรรคทั้งหมด กันยายน 1980 ส่วต้องสูญเสียตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแก่จ้าวจื่อหยาง และมีมิถุนายน 1981 ก็ต้องสูญเสียตำแหน่งประธานพรรคให้แก่หูเห่าปิง และตำแหน่งประธานคณะกรรมการทหารให้แก่เจิ้งตงกั๋วแล้ว มิถุนายน 1982 พรรคยกเลิกตำแหน่งประธานพรรคเพียงตำแหน่งเดียว ในสุนทรพจน์ที่เขากล่าวต่อที่ประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 12 ในเดือนนั้นเอง ทุกฝ่ายเรียกร้องให้ยุติยุคสมัยของการปกครองโดยคน ๆ เดียว (โดยนัยแล้วหมายถึงยุคเหมา) และเรียกร้องให้พรรคยึดมั่นในหลักประชาธิปไตยรวมศูนย์ (democratic centralism) และหลักการนำรวมหมู่ (collective leadership) ตามแบบฉบับของลัทธิเหมา

พัฒนาการของเศรษฐกิจการเมืองจีน ตั้งแต่ ค.ศ. 1979 ถึงปัจจุบันมิใช่เรื่องที่อยู่ในขอบข่ายบทความวิบัติชอบของบทความนี้ ผู้เขียนมีการทึ่งเพียงพื้นฐานของพัฒนาการอย่างสังเขปว่า 3 ทศวรรษแรกของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีนเป็นเช่นไร ถึงจุดนี้ จึงมีสิ่งที่จะกล่าวต่อไปเพียงไม่กี่ประโยค เพื่อผู้ส่านจึกได้ต่อความคิดกับบทอื่น ๆ

ข้อสังเกตประการแรกจากผู้เขียนใคร่เสนอไว้ให้พิจารณาอีกคือ การเมืองจีนสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางที่ลึกซึ้งฝังงมมันไปทั้งหน้า เขากองครั้งกลัมิเพียงก้าวเดินธรรมดาแต่ก้าวกระโดดอย่างไกล ผลของการก้าวกระโดดยิ่งเจ็บปวด แต่ประเทศจีนก็ผ่านขั้นตอนของการก้าวกระโดดทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองมาแล้วในเงื่อนไขสถานการณ์ที่หลายคนคิดและเชื่อมั่นว่าไม่กระโดดไม่ได้ประการการณ์ของการสร้างสถาบัน ซึ่งปรากฏชัดทั้งในองค์กรพรรค องค์กรรัฐ และองค์กรทหาร ด้วยเหตุนี้ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงไปผูกพันอยู่กับบุคลิกภาพ และอาณาบารมีของผู้นำทางการเมืองแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่มเป็นอย่างมาก ประเพณีการสั่งเสียญาติและสั่งตั้งทายาททางการเมือง ซึ่งสืบเนื่องมาจากอดีตอย่างไม่ขาดสาย และมีความเข้มข้นขึ้นในยุคของการเมืองแบบมวลชน (mass politics) ทำให้ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายของอำนาจต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา การเพื่อยงพล้ออาจสูญเสียถึงชีวิต และชีวิตของผู้ร่วมแนวทางจำนวนมาก ธรรมชาติของการเมืองแบบนี้น่าจะหมดไปจากเวทีการเมืองจีนในเวลาอันรวดเร็วได้

ข้อสังเกตประการที่สอง วัฒนธรรมพื้นฐานของจีนที่นิยมจำแนกสรรพสิ่งออกเป็น 2 ขั้วตรงข้ามกัน (หยิน - หยาง ; กลางวัน - กลางคืน ; ชาย - หญิง ; ฯลฯ) บ่อยครั้งที่ทำให้ชีวิตดูง่ายขึ้น เช่น บุคคลถ้าไม่เป็นฝ่ายชายก็ต้องเป็นฝ่ายหญิง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่ชีวิตจริงของมนุษย์และสังคมมนุษย์ไม่มีทางเลือกที่ง่ายตายและแจ่มชัดเสมอไป พื้นฐานทางปรัชญาแบบนี้ทำให้อาณาบริเวณ "สีเทา" (ซึ่งละเอียดย่อน สลับซับซ้อน และอยู่ระหว่างขั้วตรงข้ามทั้งสอง) ไม่อาจเป็นทางเลือกให้สังคมได้ ผู้เขียนไม่เชื่อว่าความต้องการแต่คนที่มีความคิด

“แดง” โดยไม่ต้อง “เชี่ยวชาญ” อะไรเลย ในทำนองเดียวกัน ดังคงไม่ต้องการแต่คนที่ “เชี่ยวชาญ” โดยไม่คำนึงถึงความคิดจิตสำนึก แต่การรณรงค์การเมืองมวลชนเรือนแสนเรือนล้านแบบแยกชีวิตร - ดำ ทำให้ภาพของการรอมชอมหรือผสมผสานเกิดขึ้นยากยิ่ง ชีวิตของชนชั้นกรรมาชนอย่างโจวเหินหลายเป็นชีวิตที่หายากและดำเนินลำบาก เขาเป็นข้อยกเว้นมากกว่าเป็นลักษณะธรรมดาทั่วไป

ข้อสังเกตประการสุดท้าย ผู้เขียนมองภาพการสร้างรัฐสังคมนิยมจีนในช่วง 3 ทศวรรษ แยกว่าเป็กรณเสมือนคนร่างใหญ่ที่บาดเจ็บและล้มป่วยมานาน (ตั้งแต่สงครามฝิ่น 1840) เมื่อถึงคราวที่บุคคลผู้นี้ลุกขึ้น เขาก็ก้าวไปในอาการชวนเข้หัวเข้ท้ายที่เจ็บ ก้าวขวาก็ปวด แต่กระนั้นด้วยจิตใจที่สีกเต็มมุ่งมั่นไปข้างหน้า เขาบางครั้งกลับมีเพียงก้าวเดินธรรมดา แต่ก้าวกระโดดอย่างไกล ผลของการก้าวกระโดดยิ่งเจ็บปวด แต่ประเทศจีนก็ผ่านขั้นตอนของการก้าวกระโดด ทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมืองมาแล้วในเงื่อนไขสถานการณ์ที่หลายคนคิดและเชื่อมั่นว่าไม่กระโดดไม่ได้ ประสิทธิภาพของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีน จึงเป็นประสบการณ์ของมนุษยชาติ ไม่ว่าบุคคลที่ได้ศึกษาจะอยู่ในรัฐสังคมนิยมหรือไม่ก็ตาม

จีนเป็นประเทศใหญ่และมีอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดประเทศหนึ่งในโลกมาแต่โบราณ แม้ในปัจจุบันก็ยังเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ที่สุดประเทศหนึ่ง ไม่ว่าจะมองจากแง่มุมใด ด้วยเหตุนี้เอง ทิศนะที่ชาวโลกมีต่อจีน จึงมักมีความโน้มเอียงไปในทางสุดหัวด้านใดด้านหนึ่งอยู่เสมอ ผู้นิยมชมชอบจีนก็มักจะมองจีนในแง่ดีจนเกินความจริง ในขณะที่ผู้หวาดกลัวจีนก็มักจะมองจีนในแง่ร้ายเกินไป

ถามว่า ทำไมแนวโน้มในการมองจึงต้องออกมาในแง่สุดขั้ว? ผู้เขียนมีความเห็นว่ามันนอกเหนือจากการที่จีนเป็น “ที่ส่สุดในโลก” ในหลายๆ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ระยะใกล้ๆ หรือร่วมสมัยยังมีส่วนช่วยส่งเสริมให้ทัศนะแบบสุดขั้วเป็นที่เข้าใจง่ายขึ้นด้วย สำหรับคนที่รู้เรื่องจีนแบบงูๆ ปลาๆ คำต่อไปนี้จะช่วยให้เข้าใจอะไรต่อมิอะไรง่ายขึ้น (จริงๆ แล้วก็คือหยาน หรือฉิวเฟิน) ลึกเป็นอันมาก

ข้อ 1	ข้อ 2
เทมาเจ้อตุ่ง	เค็งเสี่ยวผิง
แดง	เชี่ยวชาญ
การปฏิวัติ	การสร้างความสัมพันธ์
การยืนตัวอยู่เสมอ	การเข้าสู่ภาวะปกติ
อุดมคติ	ความเป็นจริง
ความสัมพันธ์ทางการผลิต	พลังการผลิต
ฯลฯ	ฯลฯ

ผู้เขียนได้เสนอไว้ในเชิงสมมติฐานว่าพัฒนาการทางการเมืองของจีนในช่วง ค.ศ. 1949-79 นั้น แทบจะจากแนวทางที่กลางๆ ไม่ได้เลย ถ้ามองว่า แล้วหลังจากนั้นมาจนทุกวันนี้ ซึ่งกินเวลาราวๆ 2 ทศวรรษ เส้นทางการพัฒนาของรัฐสังคมนิยมจีนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่?

ผู้เขียนมีความเห็นว่ากลุ่มผู้นำของจีนพยายามและสามารถบรรลุถึงแนวทางกลางๆ (Moderate) ได้ดีกว่าในยุคเหมาและเติ้ง

ก่อนเดือนมีนาคม ค.ศ. 1998 การการเมืองประจำ (Politburo Standing Committee) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจที่สุดในสาธารณรัฐประชาชนจีน ประกอบด้วยบุคคลทั้ง 7 คน ดังนี้

เจียงเจ๋อหมิน (1929)

หลิวหัวซิง	(1916)		เจียวลือ	(1924)
หลี่เหมิง	(1928)	↑	จูกุ่ญจี้	(1928)
บูจี้เทา	(1942)		หลี่อู่ยว่น	(1934)

หลังเดือนมีนาคม 1998 หลิวหัวซิง และเจียวลือ พ้นตำแหน่งไป โดยมีสมาชิกใหม่มาแทน คือ หลี่หลานซิง (1932) และเว่กเจี้ยนลิ่ง โดยลักษณะขององค์กรนี้ยังคงพยายามหาความสมดุลย์ในการพัฒนาเช่นเดิม แนวการพัฒนาแบบนี้เห็นว่าเห็นได้ชัดเจนที่สุดจากการพิจารณาประวัติของเจียงเจ๋อหมิน

เจียงเจ๋อหมิน จัดเป็นตัวอย่างที่ดีมากของชาพรคคอมมิวนิสต์จีนรุ่นใหม่ กล่าวคือ เป็นผู้ได้รับการศึกษาชั้นสูง มีทัศนะกว้างขวางทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และที่สำคัญคือเป็นนักเทคนิคที่เติบโตมากับการใช้ชีวิตแบบชาวเมือง เจียง จบการศึกษาทางด้านวิศวกรรมไฟฟ้า จากมหาวิทยาลัยชั้นนำของเซี่ยงไฮ้ คือ มหาวิทยาลัยเจียวตง (Jiaotong University) ในปี 1947 นอกเหนือจากความสามารถอันมหัศจรรย์พันลึกที่ว่าเขาสามารถพูดและอ่านภาษาต่างประเทศได้ถึง 5 ภาษาแล้ว เจียงยังสามารถรู้ภาษาจีนคลาสสิกด้วย ซึ่งประการหลังนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเจียงมิใช่ลูกหลานของชนชั้นกรรมกร หรือชาวนา แต่เป็นของชนชั้นผู้ดีเก่าของจีน

หลังการปฏิวัติใหญ่ เจียงเดินทางไปรับการฝึกอบรมในโรงงานผลิตรถยนต์ในมอสโก และกลับไปได้แลโรงงาน ฉางชุน (Changchun) ซึ่งถือว่าเป็นโรงงานผลิตรถยนต์หมายเลข 1 ของจีน ปทานุกรมบุคคลสำคัญของจีนของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ปี 1967 และของมหาวิทยาลัย

ชาวจีน ปี 1971 ไม่ปรากฏชื่อของเจียงเจ๋อหมิน กล่าวโดยรวมได้ว่า ก่อนปี 1989 (ที่เกิดเหตุการณ์ทหารปราบผู้เรียกร้องประชาธิปไตยที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน) คนจีนส่วนใหญ่ไม่รู้จักเจียงเจ๋อหมิน

เส้นทางสู่ตำแหน่งผู้นำจีนของเจียงเจ๋อหมินเริ่มต้นเมื่อเขาได้รับแต่งตั้งเป็นนายกเทศมนตรีของนครเซี่ยงไฮ้ ในปี 1985 ในปี 1987 เจียงได้รับการเลื่อนฐานะขึ้นเป็นเลขาธิการพรรคประจำเซี่ยงไฮ้ และได้รับเลือกเป็นหนึ่งในคณะกรรมการเมืองของคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เจียงได้มีโอกาสพบ Deng Xiaoping 23 มิถุนายน 1989 เจียงได้รับเลือกจากกรรมการกลางของพรรคให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคแทนจ้าวจื่อหยาง และในเดือนตุลาคม 1992 เจียงก็กลายเป็นทายาททางการเมืองของ Deng อย่างสมบูรณ์ และเป็นบุคคลผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินจีน เมื่อเขาได้รับการเสนอชื่อให้เป็นหนึ่งในเจ็ดของคณะกรรมการเมืองประจำ และยังได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการบริหารส่วนกลาง ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายที่ Deng เคยครองอยู่ กล่าวกันว่าเจียง คือ บุคคลที่ Deng เห็นว่ามีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดที่จะสร้างดุลยภาพ ระหว่างกลุ่มผู้นำ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายอนุรักษ์นิยม ภายใต้การนำของหลี่เฉิง กับฝ่ายเสรีนิยม ภายใต้การนำของหูเหว่ยจง จูเหว่ยจี

เจียงเจ๋อหมิน เคยกล่าวไว้ว่าสิทธิในพิธีศพของ Deng Xiaoping บุคคลสำคัญที่สุด 2 คน ของประเทศจีนในศตวรรษที่ 20 คือ เมาเจ๋อตง และ Deng Xiaoping แต่ละท่านสร้างการปฏิวัติกันขึ้นมา ท่านเม่าเจ๋อตงนำการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธสร้างสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นเป็นผลสำเร็จ Deng Xiaoping พยายามปฏิวัติชนิดใหม่เข้ามาเปลี่ยนจีนซึ่งเป็นประเทศสังคมนิยมที่ด้อยพัฒนา จนกลายเป็นประเทศสังคมนิยมยุคใหม่ ที่มีอารยะเป็นประชาธิปไตย และมั่นคงกว้างไม่หยุดยั้ง

หนึ่งทศวรรษเต็มๆ ผ่านไปแล้วกับการที่กลุ่มผู้นำปัจจุบันพยายามแสวงหาแนวทางกลางๆ ที่เชื่อว่าได้ดุลยภาพระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต ถ้าเราเชื่อว่าเม่าเน้นการเมืองมากเกินไป เราก็ต้องเชื่อว่า Deng เน้นเศรษฐกิจมากเกินไป คุณสมบัติและประสบการณ์ของเจียงทำให้อดรู้สึกไม่ได้ว่าเจียงเล็งเห็นไปทาง การปฏิรูปเศรษฐกิจของ Deng มากกว่าประเด็นทางการเมืองของเม่า ด้วยเหตุนี้ ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 เราจึงต้องเฝ้ามองให้ดีกว่ากลุ่มผู้นำชุดของเจียงจะสามารถเร่งจังหวะก้าวของ “การปฏิรูปทางการเมือง” ใ้ที่นักได้ดุลยภาพกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจหรือไม่ การเฝ้าดูคราวนี้จึงจะกระพริบตาไม่ได้เป็นอันขาด

บทที่ 3

การปฏิรูปจีน : ยุทธศาสตร์พื้นที่เศรษฐกิจกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย

วรศักดิ์ มหัทธโนบล^{*}

ความนำ

การปฏิรูปที่เกิดขึ้นในจีนนับแต่ปี 1979 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมจีนอย่างมากมาย ผลสะท้อนดังกล่าวนี้แยกไม่ออกจากนโยบายการเปิดประเทศของจีน เพื่อรับเอา "ทุน" ของต่างชาติในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามา (นอกเหนือไปจากการที่ต่างชาติเป็นผู้ลงทุนเองหรือร่วมทุนกับจีน) ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า หนึ่งในบรรดาอุปสรรคต่าง ๆ ที่รองรับนโยบายอย่างสำคัญย่อมต้องเกี่ยวข้องกับพื้นที่ต่าง ๆ ให้เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้โดยกำหนดเงื่อนไขการลงทุนที่แน่นอนเอาไว้ การเปิดประเทศครั้งนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่จีนได้ปิดตัวเองจากระบบทุนนิยมนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา

พื้นที่ทางเศรษฐกิจที่ถูกเปิดออกมาเพื่อให้ที่ทางกับ "ทุน" ไม่เพียงจะมีความสำคัญต่อการแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการต่างชาติเท่านั้น หากแต่ในความเป็นจริงยังหมายถึง

^{*} เกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่เศรษฐกิจจีนในเชิงยุทธศาสตร์เป็น ๓ ประเภท หรือ ๘ ยุทธศาสตร์ในที่นี้ เป็นการแบ่งตามแนวการวิเคราะห์ของศาสตราจารย์ โจวฉีฉี (Zhou Qiyi) ศาสตราจารย์ท่านนี้เคยเป็นผู้อำนวยการสถาบันเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยชิงหยา และต่อมาได้ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งรองประธานสภาที่ปรึกษาประชาชนแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา ปัจจุบันโจวฉีฉีดำรงตำแหน่งเป็นโฆษกของรัฐบาลประจำมณฑลกว่างตง (Information Office of the People's Government of Guangdong Province) โดยสาขางานแล้วจะสังเกตได้ว่า ศาสตราจารย์ท่านนี้แม้จะทำงานทางด้านวิชาการก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เป็นสถาบันการศึกษา ด้วยเหตุนี้ จึงควรกล่าวได้ว่า ตามจารีตทางการเมืองของจีนนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมานั้น บทบาทของสภาสังคมศาสตร์มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะกับการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์เพื่อำหนดทิศทางการนโยบายแห่งรัฐ จากฐานะและบทบาททางวิชาการเช่นนี้ของโจวฉีฉีดังกล่าว ด้านหนึ่งจึง สะท้อนภาพรวมที่น่าเชื่อถือได้ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อเรื่อนั้น ๆ เป็นเรื่องของจีนเองโดยตรง อย่างไรก็ดีตาม แนวการวิเคราะห์ของโจวฉีฉีในที่นี้ได้กระทำโดยผ่านการสัมภาษณ์ ๒ ครั้ง ครั้งแรก ในเดือนมกราคม 1992 และครั้งที่สอง ในเดือนมีนาคม 1996 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้ง ๒ ครั้งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างเล็กน้อย ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วของการปฏิรูปจีนเอง ถึงกระนั้นก็ตาม รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในการวิเคราะห์ที่อยู่เหนือไปจากที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ ย่อมเป็นความรับผิดชอบของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว โดยโจวฉีฉีย่อมไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ และในที่นี้ ข้าพเจ้าใคร่ขอขอบคุณ คุณเจินหงอิง นักวิจัยจีนรับเชิญ ประจำศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่สำหรับการสัมภาษณ์ครั้งที่สอง ซึ่งมีส่วนช่วยให้ข้าพเจ้าได้ถามคำถามที่อีกทั้งมากกว่าปกติยิ่งขึ้น

^{**} ประจำสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย